Gondi és Egei fényképe után.

Nyomt. Kutasi I. Debreczenben.

CSOKONAI EMLÉKSZOBRA

Lelepleztetett Debreczenben 1871 October 11.

CSOKONAI-EMLÉNY

SZERKESZTI S KIADJA

HAMAR LÁSZLÓ.

DEBRECZENBEN.

Ifj. CSÁTHY KÁROLY GAZD. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1871.

PH
3213
C8Z68

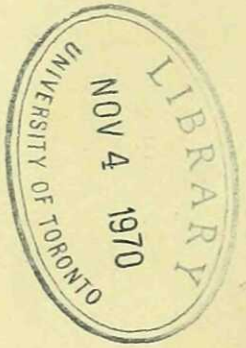

Debreczen, 1871. Nyomatott a város könyvnyomdájában. S.

CSOKONAI-EMLÉNY.

Csokonai Vitéz Mihály emlékszobráról.

(képpel.)

Sok, sok idő mult el már, mióta lánglelkü költőnk, Debreczen büszkesége, Csokonai Vitéz Mihály a sirban aluszsza örök álmát.

Ő is csak odajutott, — hova a pornak vissza kell térnie.

Született, küzdött, dalolt és meghalt.

A por — porrá lőn.

Ám hadd legyen porsátora a földé, joga van hozzá, — de szellemét nem emésztheti meg enyészet.

E szellem él, örökké világol.

És e szellem most már a miénk; Debreczené, a hazáé, a nemzeté.

Csokonait nem a kegyelet halhatatlanitja; ő maga szerezte örökzöld babérát; ő maga tette feledhetetlenné emlékét.

Nem márványoszlop, nem aranybetük vetnek fényt ő reá; mert hiszen a hideg kő, a felczifrázott ércztömeg, nagyon türelmes és békén hirdet erényt, dicsőséget ott is, hova a megvesztegetett kéz a hazugságnak emelt czégért benne.

Csokonai emlékszobrának alapját önnön érdeme veté meg, melyet aztán a későbbi ivadék kegyelete épitett tovább s a hódolat emelt fel.

Most egy nemzet fon dicskoszorut emlékszobra köré.

Ime előttünk áll a költő, de az érczkebel nem dobog, az egykor szózatos ajk, nem nyilik dalra, hanem azért arczvonásaira a müvész keze elővarázsolá azt a szellemet, melytől mintegy életre látszik kelni a hideg érczalak.

Hajadon fővel áll, dusan megtermett szőlőtőke mellett. Arcza, tekintete a költés ihletett pillanatában van előtüntetve; deli alakját magyar öltöny fedi, vállairól bő köpeny omlik alá; balját lanton pihenteti, mig jobbját felemelve tartja, mintha kezével kigondolt eszméjét akarná megragadni.

Megtestesitve van tehát valahára az eszme, mit Debreczen város lelkes közönsége oly rég kivánt foganatositni.

Csokonai szobra immár felemelve, több mint negyedszázados készülődés után! . .

Igen, több mint negyedszázados készülődés után, mert már az 1836-diki „Honmüvész“ czimü folyóiratban nyomaira lelhetni azon mozgalomnak, melyet az elhunyt költő nehány tisztelője inditott meg oly czélból, hogy Csokonainak necsak sirja jelöltessék meg emlékkel, hanem érdemeinek elismeréseül bent a városban is emeljen nagyobbszerü oszlopot számára a kegyelet.

A többi közt ide vonatkozólag, a fentebb jelzett folyóiratban ezeket olvashatni:

„.... ha a közkivánat teljesülend, nemcsak a távollevő temetői magányban mutatandja hideg márvány a tisztelt költő porainak sirját, az őt meleg kebellel keresőnek, hanem a város közepén, a ref. nagytemplom s iskola közötti téren is szivelégülve fogja szemlélhetni minden széplelkü hazafi szeretett költőjének emlékoszlopát; stb.“

E sorok akkori közzététele után sok, sok idő telt el és Csokonai Vitéz Mihálynak mégsem emelt szobrot a buzgó igyekezet.

Azonban az 1861-dik évben kedvező fordulatot vett a kialudni készülő eszme.

Ez évben alakult meg a debreczeni „Emlékkert-társulat“, és pedig egyebek közt oly czélból, hogy elvégre a Csokonai-szobor ügye necsak tervben vesztegeljen, hanem valósággal is érje meg az annyiak által ohajtott eredményt.

E társulat legelőbb is a nagytemplom és a főiskola közötti disztelen és szabálytalan tér átalakitását, kicsinositását vette figyelme alá; ez intézkedésénél az levén irányadója, hogy a haza s az irodalom körül kitüntetett nagy férfiainknak (igy Csokonainak is) majdan emelendő szobrai számára, oly diszes kertté varázsoltassék azon hely, hogy az élők örömmel keressék fel a nagy halottaknak idővel ott csoportositandó emlékeit.

A munka haladt s évek multával az „Emlékkert-társulat“ s a közönség együttes áldozatkészsége, emberi ügyes szorgalom és a természet ujjáteremtő ereje folytán, csinos kert terüle el a hit s a tudomány számára emelt két hatalmas épület között.

Bár feladatunkhoz nem tartozik, de a debreczeni „Emlékkert-társulat“ dicséretére közbevetőleg felhozzuk, hogy czimét jogosan viseli, mert nem pusztán a Csokonai-szobor létesitése körül fejtett ki nagy erélyt,— hanem a „Honvéd-emlék“ felállitása, mely a kétfelé szakadó emlékkertnek nyugoti részében látható,— és a nagycserei erdőben az 1849. aug. 2-kán elesett honvéd s általában a szabadságharcz hőseinek emlékére emelt márványoszlop, szinte e derék társulat érdeme.

Midőn már a kert teljes diszében virult, és midőn már a Csokonai szobra alapjára begyült pénz jelentékeny összegre gyült, — ujabb lépés tétetett a czél felé.

Az „Emlékkert-társulat“ Izsó Miklóst kitünő hazai szobrászunkat megbizta, hogy Csokonairól mintázatot készitsen.

Izsó el is készitette.

A minta „kicsiben“ — ugy felfogásra mint kivitelre nézve, mindenkit meglepett.

Most már jeles müvészünk remeklését a felemelt szobor — „nagyban“ hirdeti s e nagyszerü alkotás ujabb elismerést csatol teremtője hirnevéhez.

Maga az érczszobor Münchenben, a királyi öntödében készült 4500 bajor forintért.

Talapzata, mely 900 vámmázsa sulylyal bir, Wassenburger bécsi kőfaragó mühelyéből került ki s ára 5500 osztr. forint volt. A jelzett s egyéb meg nem nevezett kiadásokkal együtt az emlék költsége meghaladja a 15,000 forintot. A szobor magassága talapzattal együtt 21 láb.

A meglepő szép mű az „Emlékkert“ keleti felében diszeleg, a talapzaton e felirattal:

„CSOKONAI. 1773—1805.“

Fennáll tehát immár Csokonai Vitéz Mihály élettelen alakja, de szelleme körülöleli s a halhatatlanságról beszél.

AZ ELSŐ NŐI LAP HAZÁNKBAN ÉS CSOKONAI.

IRODALOMTÖRTÉNETI ÉS SZÉPÉSZETI RAJZ.

Ki ne ismerné a vadregényes Skóczia népének költői lelkületét?

E nép gyönyörü regéinek egyike azt tartja, hogy a hon nagyjainak sirhalmait égő láng jelöli.

Mulandóság és öröklét!

Elporlad a földi burok, ha a legnagyobb honfi szellemének volt is hordozója az életben, csak az isteni szikra, mely keblét áthevitette, csak ez világol szüntelen, csak ez marad fent, az örök lámpának fényével ragyogva be a kegyeletes emléket. . . . .

Szolgáltassunk tápanyagot ez igénytelen irodalomtörténeti és szépészeti rajzzal azon szent lángnak, mely irodalmunk országosan kegyelt büszkesége, Csokonai Vitéz Mihály emléke fölött ég.

Hogy rajzomba belekezdhessek, alapra van szükség; — ez alapot pedig ünnepelt költőnknek következő sorai képezik:

„Ha kérditek tőlem: mi szép? azt felelem:*)
Én a szépet s rútat olyformán képzelem,
Hogy szép mindaz, a mi ő benne láttatik,
A mi benne meg nincs, az rútnak mondatik.“

A szépnek érzetét az emberi lélekkel együtt fuvalta a halandó testbe a szépnek, jó- s igaznak örök kútforrása, a világ- és emberalkotó istenség.

A szép ezen érzetének nyomait, nyilatkozatának kisebb-nagyobb mértékét föltaláljuk a rég- és közelmultban élt népek s nemzetek gondolkozásmódjában, müvészetében, irodalmában.

A szép érzetének sugara ihlette Homer, Dávid, Virgil múzsáját, nemkülönben a Niebelungen-dal ismeretlen szerzőjét, valamint a Dante, Milton, és sok más jeles lantjait.

A szép érzete szólal meg Perikles, Demosthenes s Cicero lángoló ékesszólásának erejében.

A szép érzete ragyog le Zeuxis szőlőfürtös fiának vonásairól, Parrhasius függönyéről s Raphael madonnáiról.

Orpheus lantjának bűvös zengzetére útra kel a lomha szirtek lába, szaladásában megáll a futó folyam, megnyilik a virág zárt keble, leriad a csillag a mennyég boltozatáról s futtában kialszik.

Az élénk, eleven képzelmű görögök felhevült sziv- és lélekkel hullámzanak a theatrum

*) Csokonai legelső költeményeinek egyike az „Uránia“ III. évnegyedének 211-dik s következő lapjain „A szépek szépe“ czimmel.

nyilt portaleján s fedett arkádjain keresztül Sophokles s Aeschylles bámulatos tragoediáihoz, a legelsőkhöz, melyeket a világirodalom örökbecsüeknek tarthat.

Tagadni ugyan nem lehet, hogy az anyagi érdekek túlbecsülése a szép érzésének uralmát a sziv honában olykor-olykor szükebb korlátok közé szoritotta, de nem vonta egyszersmind maga után, mint azt anyagelvű napjainkban sajnosan tapasztaljuk, a szellemi élet elsatnyulását s a szép érzetének kihalását a keblekből.

Vessünk egy futó pillantást Olaszhonra, a való müvészi szépnek e sok tekintetben igazán szép hazájára, és pedig azon időszakban, midőn egyik viruló tartományában igazságos, müvelt s hatalmas Mátyásunk kortársa, Medici Kozmo s Lorenzo viselik a hercegi koronát.

Az ő uralmuk alatt karöltve járt a szép a hasznossal; az árukötegek mellett a költő lantja s a vizsgáló tudós kéziratai is kelendőség- s kitüntetésnek örvendtek.

Igy a szépnek érzete, de nem igy tudata; ennek nyilvánulása s kultusza nem ily általános.

S bár a pogánykor egyes gondolkodó elméi, mint Plato s Aristoteles, oldallagos kitéréseikben vonatkoznak a szép elméletére is, de mégis a kereszténységnek jutott a dicsőség nemcsak a müvészetnek minden ágát kifejleszteni, hanem a szépészetet is tudományos alakba önteni.

És e tér különösen a mult század végén s a jelennek elején nyert a müvészetekben szerencsés munkásokat s áldásos gyakorlati alkalmazást, főleg a németeknél.

Különösen pedig a müvészetek tetőzetén, a költészetben, ha nem is minden esetben tisztán felismerhetőleg, de mégis kezdenek már mozogni, mint balladában az éji árnyak, ama szellemek, melyek az öntudatos szépnek voltak szüleményei. —

Ilyen irányzat, jellem és fölfogás tükrözött le az európai müvelt nemzetek viruló irodalmáról, midőn az 1772-ik év táján, irodalom- s müveltségtörténetünk szép reményekkel kecsegtető kezdetén, a fölébredt nemzeti szellem a legnemesebb hévvel odamunkál, hogy egy uj, az európai müvelt irodalmak szinvonalára emelkedett magyar irodalom jöjjön létre.

Irodalmunk renaissance korának kezdetleges törekvése helyesen fogta föl nemes hivatását, midőn a szépnek érzetét fejleszteni, s a tudat, vagyis a széptani elmélet keretébe önteni igyekezett a gyakorlati nyilvánulásokat, vagyis a költői és szépprózai termékeket.

És e tekintetben a rövid virágzásu s egyoldalúlag működött franczia, klasszikai s népies iskolák kora letünte után legjelentősb nevet vívott ki magának a „kassai magyar társaság“, a később magas virágzásra jutott uj iskola vívmányainak legérdemesebb előbajnoka.

Ez a társaság az „uj iskola előzői“ nevet viselő irói csoportozatnak volt fiókegylete.

Ugyanazon elveket vallotta tehát, melyek a franczia, klasszikai s népies iskolák egyoldalu munkásságának utját állották.

A költészetben nem lehet megszoritás. Föl kell abban használni mindent, a mi szép. Az elágazó kisérleteket egy közös irány-, a szépnek irányában kell egyesiteni. Jöjjön létre már egyszer a nemzeti költészetnek önálló fejlesztése s lehető müvészi tökélyre emelése.

Ezen óhajok s vágyak körvonalozák az „uj iskola előzői“ s a „kassai magyar társaság“ lelkes iróinak nemes törekvését.

Ezt czélozták a mult század végén a népies iskolából kiváltak irói csoportozata is, a „debreczeni kör“ tagjai, de a szigoruan felekezeti alap miatt, nem igen tudtak többre menni a széptanilag indokolt alaki reformoknál.

A Bacsányi, Baróti s Kazinczy által 1787. nov. 13-dik napján*) Kassán alapitott s 1788—92. fenállott „kassai magyar társaság“ leginkább megközelité e czélt „Magyar Muzeum“-ában.**)

E társulat akkor hangadó volt az irodalmi körökben, ámde az ellenkező elemek s fölfogások, melyeket az alkotók képviseltek, még inkább pedig a szerencsétlen Martinovics-féle pör elrettentőleg némitó hatása e szellemi egyesületre, nemcsak hogy rövid jövendőt igért életének, hanem meg is szakasztá azt.

A simulékony Kazinczy a dölyfös s hatalmaskodó Bacsányitól még 1790-ben elvált, uj folyóiratot az „Orpheus“-t meginditandó, ez pedig, mint a Martinovicsféle összeesküvés állitólagos részese, az 1793-dik év telén elfogatott s bebörtönöztetett.

A társaság megszünt, de szelleme az erdős Kárpátok árnyából a Duna partjára költözött, Pestre, hol egy kisded irodalmi egyesület keletkezett, melynek tagjai valának: Kármán József ügyvéd, Pajor Gáspár orvos, és Schedius Lajos, a szépészetnek nemrég kinevezett egyetemi tanára.

Mindhárom a férfikor reggelén, telve irodalmi ábrándokkal, melyekhez csak a körülmények kedvezőségének kellett volna járulni, hogy valósággá legyenek.

Épen egy irói estélyre gyülekeztek össze többed magukkal az 1793-dik év valamelyik téli alkonyán Schedius Lajosnál.

Legifjabb s leglelkesültebb vala közülök a 23 éves Kármán.

Arról folyt a társalgás: miképen lehetne kiegyenliteni a nyelv, az izlések s az egyének differentiáit, melyek annyiféle alakban tünedeznek föl irodalmunkban, ahány helyen jelenkeznek.

Az élénk eszmecseréket és szóváltásokat végre Kármán felszólalása szakitja meg, ki egy határozott hangu s többféleképen okadatolt inditványnyal áll elő.

Messzeható eszmét hord ez méhében, mely sem több, sem kevesebb, mint Pestnek irodalmi központtá tétele.

Ettől lehet csak mindent, a dolgok szebb s jobb fordulatát várni.

Mint közönségesen minden inditvány, minden eszme, mely magasztos eredményeket czéloz, de keresztülvitele nem kis nehézségekbe ütközik, ugy ez is jónak találtatott, osztásnak örvendett, de csak elvben.

A szűkkeblüleg értelmezett tekintélyek, a szertartásos külsőségek diadalmas korszaka volt ez, mely egy ily nagyhorderejü eszmének élén valamely születés-, ész-, vagy legalább is koraristokraciát szeretett volna látni.

Mert az inditványozó, lelkes fiatal embernek ismertetett ugyan, ki alakjának külső szépsége s csinja, finom s szellemdús társalgása által a salonoknak is kedvencze s szivesen látott vendége volt, de irói tehetségeinek eddig még nem adta jelét.

Az elvben fölkarolt eszmét a gyakorlatban senki sem pártolta, csak Schedius és Pajor, az inditványozó meghitt barátai, különben az irodalomban még szintén névtelenek.

Már most a kivitelre került a sor. Igen de hogyan, miképen??

---

*) L. „Társaságkötés. Sz.-András havának 13-dik napján, 1787.“ Baróti Szabó Dávid költeménye a társaság „Magyar Muzeum“ c. széptani folyóiratának 1788 és 1789. esztendőkről szóló I. kötetében, 1—3 l.

**) Két kötetből áll ez évnegyedes folyamokban. Az I. 1788—89. évekről Pesten, Trattner M. betüivel látott napvilágot. A II. Kassán 1790—92-re szólólag Ellinger J. nyomdájából került ki.

Régi tapasztalás, hogy a nők azok, kik minden nemesnek s nagynak főeszközei; kiknek buzditása nélkül nem történik semmi szép; kiknek pillantása lelkesít s bátorít; lovagias tiszteletök- s szerelmökért mindenre kész a férfi sziv.

„Minden, mi szép van e világon, fényét csak a nőktől nyeri.“

Az ünnepelt franczia költő, Hugo Victor szavai itt is valósulnak.

Élt ekkor Pesten egy kitünő müveltségü s ritka szivnemességü urnő, Beleznai tábornok neje, ki mélyebben nézett az ifju Kármán lelkébe, mint a tekintélyes férfiak, és anyagi támogatásának igéretével biztatta a lelkes inditványozót, hogy valahogy el ne álljon eszméjétől, hanem hovahamarabb létesitse azt.

A terv elkészült. S az érett lelkü inditványozó bizva tudományában, tehetségében s kitartásában, bizva főleg a jövőben, egy időszakos széptani folyóirat közrebocsátásával törekedett azt valósitani, melyet a szelid Muzsák melléknevével „Urániá“-nak keresztelt.

A magyar szélrózsa minden iránya felé küldözgetett előfizetési iveket, de csak 142 név gyűlt össze.

Az idősb irók s tudósok kinevették, elitélték, lenézték vállalatát.

Még azok is, kik talán gondolkozóba estek a felhivás ivének olvasásán, hidegen várták, hogy ugyan mi lesz, mi lehet már egy ilyen ifju erőtől kezdeményezett irodalmi zsengéből?

A ránczos szemöldökü s irigy öregek meg épen semmibe se vették az egészet — mert nem tőlök származott.

Pedig hát meg van mondva abban a nagybölcseségü s igen tanulságos könyvben, melynek biblia a neve, hogy az öregeknél van ugyan a tanács, mert volt elegendő idejök az érett megfontolásra, de azért jó az ifjakat is meghallgatni, mert ők is mondhatnak vagy tehetnek valami okosat és szépet.

A fiatal irodalmi triumviratushoz széles Magyarország összes vidékéről csak egyetlenegy iró csatlakozott, a mi ünnepelt költő-hősünk, az ekkor csak huszonegyéves Csokonai, még névtelen, mint a többi három; csak az ő lelke kapott lángot, azon szép eszme valósitásához járulni, mely az első tulajdonképeni női lapban érvényesité magát.

Mert Kármán, tapasztalva a férfi közönyt s szűkkeblüséget, a lelkes magyar hölgyekre veté reményteljes tekintetét: övék, gondolá, a jövendő, ők, a szépek, segithetik biztos diadalra a szép eszmét.

Lehetetlen alá nem irnunk az érvelést, melylyel e föltevését indokolá.

„Az izlés — ugymond — a jó erkölcsök szülőanyja. A komor virtus elveszti enélkül legszebb tulajdonságát, a szépséget, az élet édességét, a tudomány kedveltető használatosságát..... Ezt terjeszteni szép hazánkban, a helyes izlés által még szebbé tenni, boldogabbá az életet, kellemesebbé a lételt — ez is, ugy véljük, nem ártalmas igyekezet.

Az, hogy ezen munkát különösen az asszonyi nemnek szántuk, nem zárja ki a férfiakat is. Kivánunk a bölcs itélőktől olvastatni, hogy jobbithassunk, a gyengébbektől, hogy jobbitsunk. Talán lesz itt-amott munkánkban, a mely kivánságunk mindkét részének megfelel.

Nem bántjuk meg a férfiui nemet, ha azt állitjuk, hogy a szépnem az izlés uralkodónéja. Lágy érzések hatalmasabban elfogadják mindazt, a mi szép. Nem kételkedünk, hogy egy nemnek tökéletesitése által a másiknak is szolgálunk, akár azért, mivel a házi tiszta örömet felemelni

igyekezünk, hahogy házastársakból érzékeny barátnékat és kellemetes társalkodónékat készithetünk, akár azért, hogy ezen édes vehiculum által a férfiui nem tökéletességeire is munkálunk, vagy annak vonzó természeti ereje, vagy azon nemes vetekedés által, melyet annak pallérozása szülhet; akár legalább az olvasásnak megszerettetése által, a mely sok részeiben hazánknak csak a jó könyvek nem léte által fojtatik el.... Legszebb álmaink közül való az, ha egy kellemetes hazánk leányának unalmas óráját hasznosan rövidithetjük." *)

És most: „Gyenge leányka! — szólitja meg**) „Uraniá"-jának útra kész első negyedét, — ***) indulj el immár kimért útadon, emlékezzél meg mennyei származásodról. Tanits, és igyekezz tetszeni! Légy tiszta, és kellemetes! Légy hasznos társalkodónéja hazánk szerelmes leányinak, a kik közé most kibocsátunk."

És az is volt, sok tekintetben az lehetne még most is.

Nagyon sok helyet venne igénybe egyenkint fölsorolni, széptani rövidletekben előtüntetni s aesthetikailag jellemezni azt a sok szép mindent, a mit a szépirodalom, hasznos ismeretek, szépmüvészetek, aesthetika, nép-, hely- és természetrajz, történelem, sőt még a szükséges házi tudnivalók köréből is e széptörekvésü ifju irók az első női lapban a szépeknek följegyeztek, [1]) s itt-ott műlapokkal s hangjegyekkel illustrálgattak.

De meg kell emlékeznünk arról a szép hét költeményről, [2]) melyek e vállalat harmadik évnegyedében, Csokonaitól, mint érzelemdús lelkének legelső zsengéi, [3]) példányszerü szerénységgel névtelenül jelentek meg, de melyek csakhamar elárulták az ihletett költő kilétét, országszerte ünnepeltté tevék lantját, és sokban elősegiték további sikerét.

Jobbára szerelmi dalok ezek, melyekben egy kedves alak szerepel Laura név alatt, de ki hihetőleg csak eszményi kedvesnek a neve, miképen az a költők ideál-világában szokás.

Amit onnét is következtethetünk, mert biztos tudomás szerint Lillája előtt, kit szivében szerelmének egész bensőségével, költeményeiben a magas gondolatok mély erkölcsi érzelmével szeretett, nem volt még szivének választottja.

E hét költemény elsejében „A vidám természetü poéta" azt énekli magáról, hogy az ő dalainak nem kellenek a sirhalmok és gyász temetőkertek, mert:

---

*) „Urania." I. k. Bevezetés.

**) U. o. a záradékban.

***) Mint ez, ugy a többi két negyed is Váczott Mármarosi Gottlieb Antal cs. k. s püspöki könyvnyomtatónál készült, 1794.

[1]) Itt jelentek meg legelőszőr a II. és III. évnegyedes kötetekben „Fanni hagyományai" is, melyek megható nyilatkozványai lesznek mindenkor az ártatlan kedélyvilágnak. Egy erősen érdeklő lélektani regényt alkotnak e naplótörédékek. Az érzés mélysége — s a belső valóság megragadó erejénél fogva egyetlen a maga nemében e regény, s pirulás nélkül áll meg az erősebb, de nem forróbb franczia Babet mellett. Valóban Fanni magasztos geniusát költőnőink közül még mindeddig senkinek sem sikerült tulszárnyalni, sőt elérni is alig. Minden a szivből fakad és minden oda foly vissza. És aztán Kármán széptani elveinek hiven megfelelőleg, minden izről-izre magyar benne. Ajánlom különösen szives olvasónőim becses figyelmébe. Kármán kedvesének, ki élte hajnalán a rideg sir mélyébe hervadott, eme „Hagyományai" olvashatók a „Hölgyek Lantja" czimü könyvben, melyet magyar költőnők műveiből korán elhunyt tehetséges szépészünk, Zilahy Károly szerkesztett, s Ferenczy Teréz költőnőnk arczképével Heckenast Gusztáv adott ki diszesen, Pesten, 1865-ben.

[2]) Az „Uránia" III. k.-ben nincs is több vers, csak Csokonaitól e hét; nevezet szerint: 1. A vidám természetü poéta. 2. A feléledt pásztor. 3. A legédesebb méz. 4. A tanunak hivott liget. 5. A szépek szépe. 6. A háborus zivatar. 7. A rózsához.

[3]) Ezek előtt még csak 10 költeménye jelent meg, mint legelsők, különböző, jobbára alkalmi helyeken. L. Magyar államférfiak és irók. Életrajzi emlékek Toldy Ferencztől. II. k. Pest, Ráth M. 1868. 157. l.

„Itt az érzésnek minden neme
Még az élőben is meghal.
Füle csak csendességet hall,
A semmitől irtódzik szeme,
A ciprus a hold fényénél
Árnyékát mutatja.
Egy sirból kitántorgott szél,
Bágyadtan mozgatja.

Szörnyű környék! melyhez a lélek
Fantaziáin repülve,
Irtózással megy, s rémülve
Félholtan hátrál vissza vélek.“

Szörnyű környék! kérkedjék bár veled búslantu Yungod, én istenhozzádot mondok neked s komor angolodnak; jajgassák be sirhalmaid csöndjét keserves verseikkel, kik rokonszenveznek veled:

„Én nem ohajtom egyszer is
Követni ezeket.

Nékem inkább oly koszorú
Kösse felkent fejemet,
Melynek szine nem szomorú,
S múlatja a szebb nemet:
Ezt a vidámabb Múzsáknak,
A mosolygó Gráciáknak
Fűzzék össze rózsaszinű ujjai
Éleszszék fel ambróziás csókjai.

Igy veszem fel víg lélekkel,
Gyengén rezgő lantomat.
S majd kedvesem egy énekkel
Lelkesíti húromat.
Mig leng az esteli szellő
Szárnyán, egy nektárt lehellő
Rózsában, a kit szerelmek megszállnak
És mennyei hármóniát csinálnak.

Szivünk elolvadt részeit
Élesztjük uj dalokkal.
Pauzák unalmas idejét
Édesitjük csókokkal.
Ah! a hives esthajnalon,
Igy alszunk el egy szép dalon,
S énekünknek végső bágyadt szózatja
Az andalgó vidéket elaltatja.“

Ugyan gondolta-e költőnk, midőn e szép szinkép lelkének érzelemforrásából felcsillámlott, s melyben későbbi élénk, eleven Muzsájának pajkos alakja játsza gyermekjátékát, mintegy előre jelezve a szellemet, mely költészetét át fogja lengeni, gondolta-e, hogy az első női lap hattyudalát zengé abban el; hogy ama szép eszmének sirirata az, melynek igy adott lantja költőileg bár, de valóigaz kifejezést:

„Ha kérditek tőlem: mi szép? azt felelem:
Én a szépet s rútat olyformán képzelem,
Hogy szép mindaz, a mi ő benne láttatik,
A mi benne meg nincs, az rútnak mondatik.“

Alig hangzott el „A vidám természetü poéta“ énekének „végső bágyadt szózatja“, midőn a részvétlenség, de leginkább Kármán, a széplelkü szerkesztőnek halála, ki ifjukori bűneinek szomoru áldozatául 25-dik élettavaszában Losonczon, a szülői ház szerettjeinek ápoló karjaiból kora sirba dőlt, magával vivé a háromévnegyedes „Uraniá“-t is, melynél tisztább eszmélettel nem indult meg egy is, de mely épen rövid életénél s még szükebb körénél fogva, hatni kezdett csak.*)

Az „Uraniá“-ban meghalt szép eszme nem támadt fel többé. A Martinovics-pör hóhérjainak kegyetlen bárdja iróink s költőink sorai között is csapkodott, kioltva nem egy nemes életet, vagy hosszas időre megfosztva szabadságától, az élve maradt hivatottakat pedig elriasztva ama pályától, melyen a haza, egyenlőség, szabadság, testvériség, felvilágosultság, férfias öntudat és sok más szép eszme- s érzelmek dallása, fejtvesztő jutalommal végződhetett.

Pedig kár, nagy kár volt érette, mert mult századbeli irodalmi termékeink között valóban „A szépek szépe“**) volt ez, melyről elzenghetjük ünnepelt költőnkkel:

„Isten! hát csak azért mivelsz ily remeket,
Azért árasztasz rá minden szépségeket,
Hogy egy légyen! szódat felduló múljonnal
Minden szépségeket eltörülj azonnal.
Hová teszed akkor ily dicső mívedet
A milyet még semmi föld pora nem fedett,
Hadd tudjam, sirjára rózsákat plántálok,
S ezt irom rá: szépek! — de ez szebb volt nálok.“***)

*) A magyar költészet története. Irta Toldy Ferencz. Második kötet. Pest, Heckenast G. 1854. 220. l.
**) Csokonai egyik költeménye az „Urania“ III. egyszersmind utólsó kötetében, 211—213. l.
***) U. o. 212. l.

KÁROLY GY. HUGÓ.

A FRANCZIA NEMZETHEZ.

— METZ ELESTE UTÁN.

Szegény nemzet! csak árulás körüled
— Mint egykor a magyart elárulák! —
Csapásid büszke megvetéssel tűrjed
Ha távol korba vesztek a csudák:
Ha a nép karja immáron tehetlen —
Az élet-ért fölszakgatván az ellen.

Athén és Róma önvétkét siratja —
Te harczosid balsorsát siratod!
Zsarnok bukása, szabadságod napja
Hivénk, hogy ezredévre kihatott,
És fény öleli majdan a világot —
Eljő a „testvér“ — a ki rég hiányzott.

Komor falat épitett a hiúság
Az ember és ember közt vakmerőn:
Fiaid voltak, a kik ezt ledúlták
És vén földünk rá megifjodva lőn
És füstölt öt világrész áldozatja,
Midőn a szent hang füleit meghatja.

A szolgaság legalsóbb izben érzé
Az édes kéjt, a mely beléje folyt:
Hő vágyainkat tett alkotta vérré,
Mely ujabb korba ismét éltet olt;
Anyák emlője más tejjel volt telve:
Minden csecsemő — világ fejedelme!

Minden csecsemő csak a szolgaságnak
Elátkozott csatlósa ezután! . . . .
A jéghegyek még fel nem olvadának
A véres évek gyászos lemultán:
A jéghegyek — a fejedelmi szivek . . . .
Mig bánataink végre elmeritnek!

Óh, vén világrész! ugy elrontott immár
Több ezredéves zsarnok hatalom,
Hogy urad karja, habár merre himbál
Te eltüröd a jármot nyakadon?
Már hozzá szoktál a szörnyű igához —
Hogy földre nyomjon: csak azért imádkozz'.

Jól tudják ők, a nagyravágyó lelkek
A népeket mámorban tartani:
Elsatnyitás, a mit lassan mivelnek
Hogy keblükből, mi jó, szakadna ki;
Hogy az atléták váljanak pulyákká —
Még a teremtő maga is csudálná!

Örök mulatság, divat, kóros eszmék,
Hiu dicsőség, pompa, csillogás,
Hazug szerelem, vakság, álmiveltség —
Mind egy-egy daemon, haj, mi volna más?
S a népek rá oly jóizűn alusznak:
A nagy veszélyről a költő ha tud csak. . . .

De ébren egy: őrt áll az éjszakában —
Hisz' az őr mindig a magyar vala!
Hit megmentője, majd elvért hazátlan:
E hon volt a nyugatnak védfala;
És fenmaradni fog még nagy időkre:
Itt kelet szive, még ép — nincs legyőzve!

És elkiáltja, majd ha üt az óra:
Ti élő-holtak, föl, ébredjetek!
Ki nem mozdul meg most a harczi szóra —
Azt nehéz álma súlya ölte meg:
Ha nincs már hang, mely őket fölébreszsze —
Embernek lenni hitvány ugy az eszme!

BALOGH ZOLTÁN.

Mulatság a romok közt.

s a világ zokogott, tördelte kezét! . . . .

A müvészek haragtól szikrázó szemekkel beszéltek a commune embertelen tetteiről, s összeszoritott ökleiket emelgeték az ég felé, hogy: verdd meg Isten mindörökké az emberiség azon faját, mely állatiasságának üszkét a Louvre tetőzetébe dobva, nem rettegett azon gondolattól, hogy porrá lesz Francziaország műkincstára.

Az élő hadd veszszen rakásra, hanem az élők másolatát a ki érinteni meri, az nem az Istennel számol, hanem az emberrel, ki azt teremtette. Az az övé, s ha az övét bántod: boszuja rettenetes leend.

Midőn már ellepte Európa egét a füstgomoly, mely Páris falairól emelkedett; midőn oly magasra nyúlt e kinlódó város lángnyelve, hogy magasabbra kuporodott az ég, hogy meg ne égjen; s midőn csak az emberiség átka szállhatott e lángnyelvnél magasabban, — akkor azt hittük és volt meggyőződésünk: hogy vége, — vége ez életrevaló, e finom, e divatos és művelt nemzetnek, vége mindörökké, vagy legalább is egy századig vége!

Számolgatták az ötezer millió frankot, melyet fizetni kell aranyban, ezüstben. Épitettek aranypénzből, ezüstpénzből Csimborassokat és Dhawalagiriket; kikalkulálták, hogy két vonalnyi ezüst lemezzel mily földterületet lehetne bevonni abból a kincsből, melyet a poroszok a franczíáktól kizsarolnak.

Vége e nemzetnek mindörökké, vagy legalább is egy századig vége!

Vetéseik letiporva, falvaik földúlva, fölégetve, a fiatalság virága kiirtva. Az anya szeme kiég a könnyektől; apa ajkára nem jöhet ima, csak átok; leány ajkára nem jöhet többé mosoly. A földmüvelő ásója eltemetett franczia hősök szivébe merül, a paripa fölbotlik a sirban. A mi fehér vagy a mi fekete van a föld fölött, kőből vagy fából, sirkeresztté van faragva!

Oh mikor telepedik le ide az öröm madara ismét, mikor virít ki ujra a boulognei erdő, melynek forgácsolt törzsei a természet nyomorultjaiként meresztik csonka tagjaikat.

Kerüli e földet még a hulla-keselyü is, annyira megundorodott már a tortól, pedig nem evett egyebet fájdalmában megrepedt szivnél. . . .

Vége e nemzetnek mindörökké, vagy legalább is egy századig vége!

Igy gondolkozott, sirt és zokogott a világ! Ezt gondolta a vándor, midőn megindult a csak hónapok előtt teljes diszében látott világváros felé, s szent borzalom futá át idegeit, a mint a füstölgő fekete romokat megpillantá. Ment és minél közelebb ért, annál elfogultabbá lőn, és megszorult lélegzete; tekintetét nem merte fölemelni, mert a mi előtte állt, az nem volt más, mint izmaitól megfosztott csontváza egy óriási városnak.

Rémséges kép!

És amint ment, amint igy haladt, midőn léptei már süppedezni kezdének a hamuban, melyet a megégett paloták kincseiből odasöpört ki az orkán; midőn érezni kezdé a gőzölgő szén dohodt levegőjét, s szemei előtt apró fekete lidérczekként repkedtek a szállongó pernyék, midőn már egészen magába szállva oly sajtoló érzés kezdé meglepni, milyet százezrek halála megilletett: ekkor hangok üték meg füleit.

Fölemelé fejét és széttekintett: mi ez?

Hahota, gunykaczaj, dal, ledérhangok, vadlárma, és féktelenség?

Valóban mi ez? — kérdé a vándor megdöbbenve? Az ördögők keltek-e ki a földrepedésén át, hogy kikaczagják egy nemzet gyászos szenvedését?

És ment tovább. Lábai mindinkább mélyebben süppedtek a hamuba, de mindinkább megtelt dallal, kaczajjal a lég. Nem tudá magát hol képzelni az idegen.

Ekkor körültekintett, és Párist látta maga előtt: romban. Aztán a romok fölött látott lobogókat, a romok előtt kifeszitett tarka sátorokat, a romok alatt rögtönzött ülőhelyeket takarva tarka néptömeg által.

— Álom-e ez? Hol vagyok?!..

És ment tovább, és amint ment, szaporodtak, megujultak a látványok, nőtt a zaj, a lárma és a kaczaj!

A ki legközelebb jött hozzá a víg mulatók közől, azt megragadta és megkérdezte tőle:

— Hogy hivják ezt a várost?

— Páris.

— És ezt a nemzetiséget?

— Franczia.

— És azok itt miféle város lakói?

— Párisiak.

. . . . . .

És a világ sír, zokog, kezét összecsapva felkiált: Vége e nemzetnek mindörökké!

TÓVÖLGYI TITUSZ.

CSOKONAI LAK- ÉS HALÁLOZÁSI HELYE.

(KÉPPEL.)

Debreczenben, a ref. főiskola mellett nyulik le egy keskeny, görbe utcza, az ugynevezett „Darabos-utcza", melynek jobb oldalán, a 993-dik szám alatt, alacsony, nádas házikó áll, külső falán veres márványtáblán e felirattal:

„Csokonai Vitéz Mihály lak- és halálozási helye."

Szent e hely. Megszentelé azt a nemzet hálás kegyelete.

Tekintsünk szét e kisded lakon.

Midőn belépünk a szűk udvarra, balfelől mindjárt egy keskeny szobára bukkanunk, melynek ablaka az utczára nyilik. Ez volt a költő dolgozó szobája.

A kis szobából alacsony ajtó, mely most be van falazva, — vezetett a nagyobbik szobába; itt az utcza felől jobbra eső szegletben volt azon ágy, melyen Csokonai a napnak fáradalmait ki szokta pihenni.

De nemcsak e rideg falak közt volt az ő kedves otthona. Költői lelke regényes helyet szükségelt.

Az egyszerü házikó végénél csinos kertecske diszelgett, hol gondos kezek ápolák a nyiló virágokat, s hol a magyar költészet fölkent papja dicséré halhatlan dalaiban a barátság és szerelem istenét.

A kis kert felső részén, a ház belső szegleténél állott egy terebélyes bodzafa, ennek lombjai körül a felfutó virágok gyönyörü lugast alkottak. A lugas közepén fenyőfa-asztal állott. Ide menekült költőnk nyáron át az égető hőség elől, s itt teremtette ihletett dalait, midőn a nap kivül forrón sütött s midőn

„Az égető kutyácska
A zöld mezőt aszalta;
Miatta Flóra hímes
Virági haldokoltak;
Fonyadtak a ligetnek
Zöldségi megkonyulva;
A föld egész határi
Alélva bágyadának."

Ez a kert az 1802-dik évi tűzvészkor elpusztult; csupán a bodzafa ujabb hajtása jelzi még „hogy itt hajdan szebb élet volt",— de ez is átsarjadzott már a szomszéd udvarára.

A jelzett kertecskéből, mely egyedül „a költő kertje" volt, zöld rácsozattal szegélyzett ut vezetett az udvar végén elterülő s még ma is fenálló nagyobb kertbe, hol a lombos fák árnyékai fogadták a pihenni s ábrándozni vágyó ifjut.

Visszatérve a költő házára, csaknem oly alakban áll fent az ma is kivül s belöl, mint a század elején.

Az udvari szobában egy kis sárkemencze volt még akkor, mely azóta kihányatott, erről maradt fent szájhagyomány utján a következő adomaszerü esemény:

Névnapot tartott Csokonai. Összegyültek a jó barátok; a jó édes anya pedig a kis sárkemenczében sütötte kedves vendégeinek a hires debreczeni bélest. Mig a sütemény csendesen irult-pirult, költőnk a kemencze oldalánál melengeté magát s onnan mulattatá baráti vendégeit. Jóizüen folyt a tréfa, midőn egyszer csak Csokonaival bedült a sáralkotmány s oda lapitá a bélest.

Kivülről sem ment át a ház lényeges változáson. Mindössze is csak az ablaknyilások nagyobbittattak, s a falak némileg felemeltettek.

Ezen ház az 1802-dik évi debreczeni nagy tüzvész alkalmával szinte ki volt téve a pusztitó lángoknak, annyira, hogy csak a falak maradtak meg.

Érdekesnek véljük ide átvenni Csokonainak e tüzvész után kelt levelét a „Vas. Ujs." 1871. 33. számából, melyet Milesz Béla az eredeti után közölt. E levél Papszász Józsefhez iratott Igarra, s igy hangzik:*)

„Tekintetes Ur!

Minémű Romlásra jutott légyen szegény Városunk, eddig tudom értésére esett a Tekintetes Urnak: nem kivánom tehát ezt az Itéletet irni vagy festeni, quæquæ ipse miserrima vidi, et quorum *pars magna* fui, mert az a Hajlékotska is, hová a világ lármája elöl vonni szoktam magamat, s az a kertetske is, mely nékem Tusculanum gyanánt szolgált, azon rémitő Csapásnak áldozatjává lett. Üszög és hamu közt irom ezen soraimat; s az Ég között, mely meg nem szánt és közöttem, kit a kevéstöl is megfosztott, tsak egy vékony deszkázat vagyon, melly az essö ellen sem védelmezhet. Kiégett ablakaimon keresztül szórja most is a sovány szél magam' és szomszédim' pernyéjét e szomoru Levelemre, mely hosszabban panaszolni és az által alkalmatlankodni nem akarván, a Tekintetes Urnak szives Segedelméért esedezni bátorkodik. A nádra, létzre, gerendára és deszkára legnagyobb szükségem volna, hogy mig az essözések beállanának, egy oltalom-fedelet állithatnék fejem felibe. A miböl a Tekintetes Ur, maga megszükülése nélkül segithet: instálom alázatosan méltóztassa azzal segélleni tsekély voltomat. A vasszükség kénytelenit a kérésre, annyival is erösebben, hogy tehetösebb Atyámfiai s Jóakaróim ugyanezen veszedelembe borultak. Megújitván elöbbi alázatos kéréseimet s annak foganatját tellyes bizodalommal elvárván, magamat a Tekintetes Urnak Grátziájába ajánlom s egész tisztelettel maradok.

Debreczenben, jun. 15-ik napján 1802. alázatos szolgája

Csokonai Mihály, m. k."

A költő háza nem lőn elfeledve. Sokan járnak oda nemcsak hazánkfiai, hanem a külföld jelesei közül is meglátogatni azon egyszerü hajlékot, hol ama nagy lélek müködött, hol a szerelem és barátság földi édene felett egy magyar költő uralgott.

Az 1860-dik évben egy veres márványtábla tétetett, a ház falába, e felirattal:

„Csokonai Vitéz Mihály lak- és halálozási helye."

* * *

Csokonai lak- és halálozási helye mindig szent marad a magyar nemzet elött. És Debreczenre vár a kötelesség, hogy e helyre plántálja bé a kegyelet örökzöld virágát.

Ez a ház jelenleg magánbirtok.

Ki tudja, nem fogna-e e hely is azon sorsra jutni, mint a Kazinczy szülöháza Ér-Semlyén-

*) Megemlitjük itt az idézett közlemény után, hogy e levél Csokonainak költöi pecsétjével volt ellátva, mely hosszas körben, koszoruba foglalt lantot s tetején csillagon álló galambot ábrázol.

ben, hogy az ott lakók sem tudják, mily áros kincse azon elhanyagolt épület a magyar nemzetnek?

Anyagi irányu korunkban ez könnyen feltehető.

Debreczen városának nem szabad ez időt bevárni. Emlékezetessé kell tenni e helyet, s ez emlék legyen méltó a debreczeni nagy lantoshoz.

Vásárolja meg ünnepelt költőnknek egykori házát, kegyeletesen őrizze meg azt, s külsejét óvja meg a modern izlés kivánalmaitól. Legalább ugy épen fog maradni archeologiai becse, legalább ugy ez ereklye nem veszitend fölemelő erejéből. Azonkivül hasznositsa is e hajlékot s jövedelmét forditsa a város — irodalmi czélokra.

Hadd legyen a Csokonai háza, egyszersmind a nemzeti irodalom kincse is.

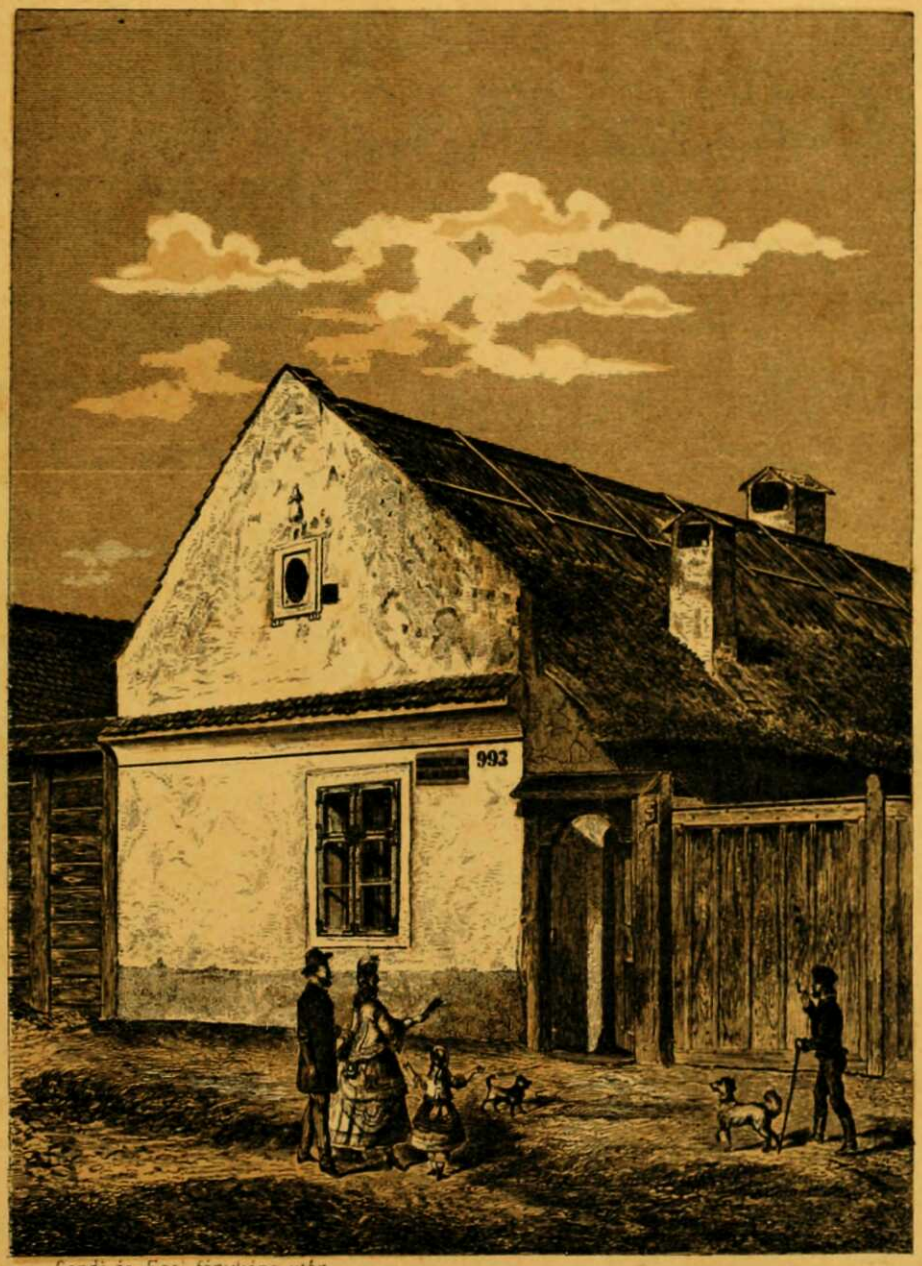

Gondi és Egei fényképe után.

CSOKONAI LAK- és HALÁLOZÁSI HELYE.

Csokonai és Pálóczi Horváth Ádám.

Csokonai és Horváth Ádám ismeretsége egyike a legszebb irodalmi viszonyoknak. A népies iskola úttörő bajnoka Csokonaiban már zsengéiből fölismerte a leendő nagy költőt, még pedig oly korban, midőn a debreczeni collegium elzárkózott növendéke tanulótársai közt is inkább különczségeiről, mint költői termeléseinek értékéről volt ismeretes. Lángelméjét ekkor, bár első drámai kisérlete: „Tempefői", és szatirai költeménye: a „Béka egérharcz" több apró darab kiséretében már készen hevert iróasztalában, csak kevesen sejtették s még kevesebben méltányolták. De Csokonai sem bizott eléggé teremtő képességében s tanácsért a nagy Kazinczyhoz folyamodott, ki nemcsak sűrün váltott leveleivel nyujtott tápot buzgalmának, de megismertette a fiatal tehetségek másik pártfogójával: Horváth Ádámmal is, kihez Csokonai költői levelet intézett.

Ismeretségük és összeköttetésük itt kezdődik.

Toldy Ferencz a költő kéziratai közt föltalálta Csokonai verses levelének töredékét s a viszony keletkezését mi sem jellemezhetné jobban, mint az „epistolá"-nak e nehány sora:

Sokszor a barátság egygyé ugy forraszt két sziveket,
Hogy a harmadik enyv gyanánt fogja öszve ezeket,
Te is, hogy kedvet találhass Horváth Ádám szivébe,
A Kazinczy fávorával menjél Horváth elébe.
— — — — — — — —
S ha kérdezi: ki lehet az, ki tiszteli Horváthot,
Mondjad, hogy a téged hozzá Debreczenből bocsátott,
Ama musák lakhelyérűl, hol tudományok atyja
Fiait deák hinárral zavart vizből itatja.
Tedd hozzá, hogy míg lehelnek tűdője hólyagjai,
Addig igaz tisztelője s hive lesz Csokonai.

Horváth Ádám ettől fogva leveleivel buzditá az ifju költőt, de hogy személyesen találkoztak volna, arról nincs tudomásunk. Az irodalom bajnokai, központ hiányában, ekkor csupán leveleikben érintkeztek egymással, de a kölcsönös eszmecsere gyümölcsöző volt, mert a bátortalan kezdő, az irodalom elismert tekintélyeitől nemcsak bátoritást, de egyuttal tanácsot és utbaigazitást is nyert. Horváth Ádám, Kazinczy és mások nemcsak példányképei, hanem egyuttal tanitói és buzgó vezérei is voltak a fiatalabb nemzedéknek.

Csokonai személyes ismerettsége Horváth Ádámmal 1798. közepére tehető. Komáromi sebeiből némileg kigyógyulva, ez év junius havában kereste föl Nagy-Bajomban Sárközy Istvánt, ki mint a költészetnek nagy barátja, kérve kérte Csokonait: maradna nála élte fogytáig.

Csokonai nem akarta megkötni szabadságát: de használta a kedvező alkalmat s 1798.

junius utóljától 1799. május első napjáig csaknem állandóan e derék családnál tartózkodott, s tette ezt annál örömestebb, mert közös barátjuk a költő és philosoph Horváth Ádám szintén Nagy-Bajomban lakott. Nem volt mulatság vagy családi ünnepély, melyben a költő részt ne vett volna, s tréfás ötleteivel nem egyszer fölvillanyozta a társaságot. Kedélye ily barátok közt lassankint visszanyerte előbbi rugékonyságát, s a Horváth Ádámmal kötött ismeretség, költészetére is fölismerhető befolyással volt. Népies költeményeinek nagy része, Horváth Ádám befolyása alatt, Nagy-Bajomban született, s derűsebb lelki állapota kifolyásának tekinthetjük ama darabjait, melyek tárgyban és kidolgozásban egyiránt a komikum mezején mozognak.

A mester és tanitvány személyes érintkezése tiz hónapig tartott, Csokonai ekkor ment Csurgóra s többé nincs jel a költőnek sem irásai sem levelezései közt, hogy ujra látta volna pártfogóját.

Horváth Ádám jóval tulélte kedves tanitványát. Hátrahagyott levelezéseiben, melyek tavaly baráti szivességből kerültek kezeim közé, többször melegen emlékezik meg felőle, de nem folyt be ama heves csatározásokba, melyeknek szintere a szoborállitási viták alkalmával a „Hazai tudósitások“ czimü folyóirat volt. „Non nostrum inter vos tantas componere lites — mondja egyik jegyzetében — már én ahoz öreg vagyok: mivel azonban Csokonai valóban megérdemli a tartós emlékezetet és azt neki megszerezni a mennyiben rajtam áll, én is tartozom, a helyett, hogy a kőmonumentum felől való intézésben közbe szóljak, abban a kis Halottas Krónikámban, melyben szorosabb kötelességü Barátimnak időről időre parentalni szoktam, iktatom ez egynehány verset; utánna fogom tenni, ha megkapom, életének környülállásos leirását is.“

Az életleirás vagy elmaradt, vagy nem maradt fönn a költő kéziratai közt, az emlékvers azonban sajátkezű irásáról hiven lemásolva igy hangzik:

Árnyékok! kik itt előttem rémletek a Templomban,
Kiknek oszlopot emeltem kis mauzoleumomban,
Szabad-e egy Poétának árnyékát közitekbe
Iktatnom s koszorujának helyt adnom ez rejtekbe.
Őtet ugyan az Orfeus titkai tornátzában
Még kivül érte Morfeus a Hallgatók sorában,
De méltó volt az ő nemes elméje már azokra:
Holta után is érdemes a ti társaságtokra;
Eltér s éppen jó helyt talál, ifjukorban költözött
Koszorúja Némety Pál s Czindery lantja között.
Ugyis üresen maradnak maholnap a szent helyek,
Mihelyt engem befogadnak hív barátim mellékjek.
Ha én betöltöm a számot; mert én is készen várom
Öleléseket s kriptámat magam után bezárom.
Hátha nincs is hátra több fő, a kinek ma szentelek
Kosszorut, és utósó kő, a melyet most emelek.
Őtet ugyan hiv Barátok! Ti alig ismertétek
Avagy csak azt nem tudtátok, hogy ő is a Tiétek;
Hogy őtet is ide hozom: hogy sirkövet csinálni,
Ő neki is én tartozom; s én fogok parentálni,
De én ismertem sokképpen az egekig szárnyaló
Lelket s tudom, hogy ő épen Ti közitekbe való,
Hogy a hatalmas természet keze ellen vétkezem,
Ha őtet, örök enyészet ellen, nem védelmezem.
Vallyon egy ilyen ritka mív, magas elme nemesebb
Agyagból alkottatott sziv nem-e sokkal jelesebb

Tárgyja egy philosophusi nemes, örök életnek,
Mint méltatlan triumphusi sok haddal nagygyá lettnek.
Hány kegyetlen bajnokoknak emelünk oszlopokat,
Azért, hogy büntelen soknak eszközlik halálokat.
Hát e maga kedveltető Vitéznek sirkő helyett
Egy homoksziklai temető-kertben adunk-e helyet?
Hol az elmultak királyja feledékeny hatalma
S a semmiség ideája lessz az Érdem jutalma.
Oh nem; ha nints magasrahányt dombon temető-sirja,
Ha a fövény a neki szánt oszlopot meg nem birja;
Ha ki sokall egy költséges sirkövet a szegénynek,
Ha szálka e tisztességes intézet sok szemfénynek,
Ha elmés vers darabjai talán nem elegendők,
Hogy megéljen Csokonai vagy azok is veszendők;
Jer édes név, hadd irjalak e nagy Nevek számába,
Jer Mihály, hadd iktassalak olly angyalok sorába,
A kik meghalni nem hagynak, míg ők élendők lesznek,
A kik itt például vagynak az erköltsnek és észnek.
Horácz tovább él s most dicsőbb az ő Meczenásánál,
Virgil a legelső s legfőbb római Monarchánál,
Legalább örök életek szebb, mint ama nagyoké,
Gyakrabb s jobb emlékezetek, sokkal, mint amazoké;
Homér nem hogy kisebb volna most a nagy Achillesnél,
Sőt, ha Homér nem lantolna, s e koldus Énekesnél
Nem bámulnánk az Erősnek remek monumentomát,
Alig lelnénk Achillesnek emlékezete nyomát.
A mit az Atya nem adott és a mit a születés
A lélektől megtagadott, majd egy késő számvetés
Végetlenül kipótolja, mikor mind Achillesrül
Az erő, mely magasztalja, mind a vak énekesrül
A ruharongy lerothadnak, mint nem rá tartozandók,
Csak elme s erkölts maradnak öszvehasonlitandók.
S míg azokat egyiptomi vádolók kitsinyitik,
Sőt hosszabb idők ostromi elenyészni segitik,
Ezek Fabricz, Harles s mások fényes Pantheumikban
Ragyognak s mulató-társak velünk irásaikban.
Ne irtózz hát Csokonai, ha sirkő hijjával lössz,
Egy kegyesnek barátjai közt koszorúd helyje kész;
Áll már s jóformán rakva van egy barátod házában,
Egy kis kripta a tsinatlan magyar Arkadiában.
A hol hajdan sipolgattál, Széchenyit idvezletted,
Egy Czinderyt elsirattál, Dorottyát énekletted,
Hol velem Megapolisban néha versent lantoltál
S egy nyájas Amarillisban Pásztor Leányt rajzoltál.
Vagy Messene szomszédjában a sugárt tenyésztetted
Egy ujépült oskolában Apolló terhét vitted.
Mindenütt Aesthesisednek szüz példáit mutattad,
Emberszerető szivednek nemes jeleit adtad:
Itt, mondom, itt ama hajdan Pán Isten hazájában,
Egy, az Arion tulajdon keze' alkotmányában
Kész a Te s a mi sirboltunk, melyben fogják szemlélni,
Hogy valaha mi is voltunk s nem is szüntünk meg élni.
Vannak már itt Euboeábul, vagynak Athenéből is,
Lesz, ha élek, Megarábul, s előre Thebébül is.
Argolisi, a hazába nevezetes férfiak
Messenebül Eliába költözött Atyafiak.
Egy kis sereg, melly félve várt s a hajnalt sohajtozta,

Mikor Arion az oltárt egy éjjel karján hozta:
Itt, itt ezek közt intézem el sorát emlékezet-
Oszlopodnak én Vitézem! itt ezekkel fogj kezet.
Micsoda kegyetlenség is volna s öldöklés neme,
Hogy az elme derékségi s eredeti érdeme
A dög testre ráhalmozott sir alatt elfolytassék,
Csak míg mozgott és dolgozott és tovább ne tudassék.
Mert az égi származásu szent tűz míg melegitett
Egy alacsonyabb szabásu testet elevenitett.
Csak harminczkét esztendeig éljen-e Csokonai,
Kinek ily kevés ideig tündöklött virtusai
Százakat érdemlenének s másként is ez szünetlen
Munkás, eleven elmének elmulni lehetetlen.
Jer hát, jer végy halhatatlan Árnyék helyt sirboltomban
Koszorud hervadhatatlan marad Pantheumomban.
Ide le a mennykő sem hat, méjj kripta: sem olvasztó
Tűz az árnyéknak nem árthat: sem a mindent apasztó
Régiség meg nem semmisit; s míg magyarul beszélnek
A magyarok, mind a kik itt előttem állnak — élnek.

Közöltem a hosszadalmas, áradozó költeményt nem annyira benső értékeért, mint inkább megvilágositásaul ama viszonynak, melyben a népies iskola első jelentékenyebb költője s ez irány betetézője egymáshoz állottak. A közönség nem sok élvezetet találhat benne, mivel a költő nem férfikori tüzével irta, már pedig „a poezis — mint maga Horváth mondja — az időkorral fogy, elhull, elröpül mikint a haj“, — de az irodalom történész, ki egykor irodalmunk ujra ébredési korát tanulmányozza, érdekes vonásokat találhat e költeményben is. Én csak egy téglakővel járulok az épitkezéshez; magában véve kevés értéke van, de mással egyesülve hasznos szolgálatokat tehet.

SZANA TAMÁS.

Magányban.

Mért van neveddel ég és föld betelve,
Hogy én azt hallom mindig s mindenütt?
Mért támad fel ujból a szerelem,
Mely szivem mélyén meghalva feküdt?

És mért a sziv, és mért e sebhedt lélek,
Mért oly bohó, oly balga mindenik,
Mint a hajós, ki tengerekre készül,
Bár ott veszté el egykor mindenit?

Mért vágynak ugy az izzó láng után,
Melynek sebét mindegyik hordja még?
Vagy oly édes az önkinzásnak kéje,
Hogy ennyi seb még arra nem elég?

.... Itt járok az erdőnek vadonában,
Óh a magány oly hűséges barát!
És hallgatom a szellők susogásit,
És hallgatom a madarak dalát.

Nézem a tónak csillogó tükrében
Mint fürdenek a fényes csillagok,
S ajkamra egy-egy szelid sohaj lebben,
Hisz' én oly nyugodt, oly boldog vagyok!

És hallgatom a szellők susogásit,
De hallga! mostan nevét sugja mind!
És hallgatom a madarak dallását,
De hallga! ez az ő neve megint!

És nézek a tó csillogó tükrébe,
Hol most két fénylő csillag-szem ragyog,
— És futok, futok, mint az üldözött vad,
Hisz' én olyan boldogtalan vagyok.

UDVARDY GÉZA.

A GYUJTOGATÓ.

ELBESZÉLÉS DEBRECZEN MULTJÁBÓL.

A „vörös torony“ órája kilenczet kongott; a kollegium előtti tér üres lőn, s a hosszu togás humanissimék siettek illető termeikbe, tudván, hogy nagytiszteletü Tóváry uram, kinek épen most van praelekciója, midőn az óra koppant, rendesen el szokott indulni hazulról.

Épen a félévi vizsgák állottak küszöbön. Censurák napja volt. A nagytiszteletü tanár ur a mai nap penzumául az „Eretnekségek“ történetét tűzte ki.

Arius, Photinus, Macedonius, Apollinaris, Nestorius, Euriches, sat. eretnekségeikről szóló tévtanokat kellett a humanissiméknak mai nap előadni, mi az egyháztörténettannak egyik legfogósabb része.

Az ifjuság közül többen a fiatalság jó kedvével csevegve, mások könyvecskéikbe hajlott fővel várták a nagytiszteletü professor ur megérkeztét.

Nem valami soká kellett várniok. Alig tiz percz mulva fölnyilott az ajtó, s belépett rajta az admodum reverendus ac doctus dominus professor Tóváry.

A nagytiszteletü ur igen szelid, szeretetre méltó férfiu volt, nagyon ritkán látták őt tanitványai valamiért boszankodni, hanem ha egyszer mngharagudott, nagyon is goromba volt tanitványaihoz.

Kopott, régiség miatt fakószinü esernyőjét, melyet jó és rosz időben egyiránt magával szokott hordani, a katedra egyik szögletébe támasztotta, háromszögü kalapját letette maga elé a pulpitusra, aztán kihuzva sarkig érő kabátja zsebéből katalogusát, szemlét tartott a megszólitandók fölött.

Az ifjuság pedig remegett. Már a nagytiszteletü ur belépte alkalmával leolvasván arczáról, hogy valamiért nagyon boszankodik, elárulta ezt borzas üstöke, melyet különben rendesen szépen lesimitva szokott viselni.

Ilyenkor pedig nagyon nehéz volt a nagytiszteletü professor urnak kedve szerint felelni, ha valaki szószerint mondta el a mi az „irásban“ van, ráförmedt, hogy ne szajkózzon, ha másik megkisérlette csak az értelmét adni elő, zugolódott, mikép nem azért dolgozta ő ki az eclesiastikát, hogy azt csak dirib-darabba törve szedjük fel. Egy és vagy is kihagyásáért vagy betevéséért ilyenkor óranegyedig elzsörtölősködött.

Jaj lesz annak, kit ez most föl fog szólitani!

A professor ur nagy sűrü szemöldökét fölemelve, katalogusából szólitá:

— Domine Pósalaky!

A fölhivott ifju sápadtan kelt föl, s remegve várta a fölteendő kérdést.

Hanem a nagytiszteletü professor ur most az egyszer minden várakozás és elősejtelem daczára is oly szelid, oly jó volt mint rendesen, föltette a kérdést, hogy beszéljen neki a dominus az eretnekségekről, Áriusról; aztán felelt maga a megszólitott helyett, elmondván, hogy ki volt ezen Árius, mikép veszett össze a „Logos“ kifejezésen a maga püspökével Sándorral, mikép állitotta Árius, hogy a „Fiu“ az „Atyának“ első teremtése, kit az atya a semmiből azért teremtett, hogy ő általa teremtené a világot, mint rekesztette ki ezért Áriust az alexandriai zsinat az eklézsiából; miképen igyekezett Konstantin császár kibékiteni az egymással vitatkozó feleket; mit határozott a „nicaeai oekumenicum concilium“ Árius tudománya ellenében, s mint szenvedélyes tanárok szoktak ugy belemelegedett a magyarázatba, hogy alig hallotta, midőn a csöngettyü hangja az órát jelzé, nagy örömére az összes antiarianus ifjuságnak.

A dominus Pósalakynak alig volt egyéb teendője, mint hogy nagytiszteletü tudós tanárának ékes feleletét végig hallgatva, megadja neki ezért a megérdemlett eminenciát.

A professor ur más alkalommal óra után mindjárt szedte-vette esernyőjét, kalapját és távozott, most az egyszer azonban épen nem látszott, hogy ezt akarná.

— Lássuk tovább beszéljen humanissime Pongó, — Nestoriusról.

A megszólitott gyönyörü szép ifju volt barnapiros arczczal, tűzként égő szemekkel, évek óta első eminens osztályában, tanulótársai azt mondák, hogy a theologiai tudományokat tudja legalább is ugy, mint a nagytiszteletü tanár urak; helyette nem kell soha felelni, mondja s folyton folyvást ékesen és értelemmel idézve még a kútfőket is, honnan állitásait meriti s a szükséges bibliai lókusokat, az eredeti héber és görög nyelven, épen mint a nagytiszteletü tanár urak.

A megszólitott ifju arczán könnyü pir lebbent keresztül. Aztán elkezdett beszélni Nestoriusról, elmondván, hogy ez konstantinápolyi püspök volt, ki Máriát „Krisztusszülőnek“ ohajtotta neveztetni, a miért megtámadta őt az alexandriai Cyrillus; heves viszály keletkezett ennek folytán mindkét fél között, a dolog eligazitására II-dik Theodosius császár conciliumot hirdetett Efézusba, mely gyűlésen Nestorius párthiveivel megjelenvén, Cyrillus őt kiátkozta az anyaszentegyházból; daczára ennek Nestorius és párthivei közel voltak a győzelemhez, midőn Theodosius ingereltetvén nővérétől Pulcheriától. . . .

— Taceat domine! ne zavarjon ily profanus dolgokat az ecclesiasticába.

Az ifju nem hallottá téve a nagytiszteletü ur rendreutasitását, folytatá beszédét:

— Uj vizsgálatot rendelt Nestorius ellen. Ez ugyanis Pulcheriának meggyónt vétkeit . . . .

A nagytiszteletü urnak ugy látszottak, hogy egyátalában nem tetszenek a Pulcheriák, ki akarván őket még az egyháztörténettanból is küszöbölni.

— Maga domine ugy látszik inkább szeret a pulcheriákkal, mint magával a történet komoly oldalával foglalkozni.

— Igy mondja ezt Evander capite duodecimo, Calixtus György Centuriae colum III°.

— Hallgasson, ne beszéljen ostobaságokat!

— A történetet meg nem hamisithatom!

— Mit? hát maga dilecte még visszafeleselget nekem? a szombati „sedes“-re meg fog citáltatni.

Az egész osztály megrettenve nézett össze.

— Mi lelte a nagytiszteletü urat, hogy a sexeniumból az első eminenst akarja megcitáltatni.

— Clarissime domine! fordult a nagytiszteletü ur az épen belépő juratushoz, jegyezze föl a dominus Pongót, s citáltassa meg a szombati gyülésre.

S azzal vevén kalapját, esernyőjét, dörmögve, elégedetlenkedve hagyta el a tantermet.

II.

Nagy rémület volt az időben szabad kir. Debreczen városában, a városnak majd egyik, majd másik részén, hol itt, hol amott történvén égések, melyeket mint látszott, bérbefogadott gyujtogatók okoztak.

Még folyvást szomoru nyomai voltak az alig nehány év előtt pusztitott tűzvésznek; Hatvan, Kis és Nagy-Ujutcza, Német és Miklós utczák, melyek az időben porrá égtek, még nem egészen épültek föl romjaikból.

A lakosság annál jobban meg volt rémülve; a tanács hasztalan tette a legszigorubb elővigyázatot, hiába kettőztette meg az éjjeli őröket, hiában hagyta meg a legkeményebb rendeletben, hogy senkinek az utczákon éjjel járkálni nem szabad, hasztalan vont kordont mindenik utcza végén mihelyt alkonyodott: a tüz, mintha csak épen gúnyolni akarta volna az érdemes magistratus intézkedéseit, hol itt, hol amott, s rendesen a legjobban őrzött helyeken ütött ki.

És ez iszonyu szerencsétlenség közepette legrémitőbb volt azon körülmény, hogy elhányt levelek előre megjósolák, hol fog a tűz kiütni: most Hatvan-utczán, holnap Péterfián, aztán Csapó-utczán. Hasztalan volt aztán ez ellen minden óvszabály; nevezett utczákban a tűz a jelzett napokon, az őrök szeme láttára csakugyan kiütött.

Közhit volt, hogy ezt bérbefogadott gyujtogatók eszközlik; a franczia háboru ez időben javában folyt, s az ellenségnek érdekében feküdt, hogy minél több bajt és zavart okozzon hadakozó ellenfele tartományában.

Ezt mutatta pedig azon körülmény is, hogy nemcsak Debreczenben, hanem több nevezetes városaiban is a hazának (mint Sopron, Pozson, Selmecz-Bánya, Buda, Érsekujvár, Tálya) dúlt ez iszonyu vész.

Hanem az aztán igazán kétségbeejtő volt, hogy ezen istennélküli incendiáriusok ellen, magát a város egyátalában nem tudta megoltalmazni, egyet sem tudott belőlök kézrekeriteni, kitől társait megtudhatná.

Jutalmak, igéretek hasztalan tétettek, ajánltattak; hiában igértetett a föladónak, ha részes lenne a bünben, teljes bünbocsánat és jutalom; az ujabban elhányt levelek kigúnyolták az ajánlatokat, s ujabb utczákat jelöltek ki, melyekben a vörös kakas meg fog jelenni.

Ily szomoruan rettegett vala az Urnak 1802-dik esztendeje szab. kir. Debreczen városára nézve.

Épen azon napon, midőn nagytiszteletü tudós Tóváry professor ur a dominus Pongó citáltatását elrendelte, a városi érdemes magistratus együtt ült tanácskozni a további teendők felett.

A tiszteletes főbiró uram előtt nyitott levél volt, melynek tartalmát épen most ismertette meg a senatusbeliek többi tagjaival.

— Az már bizonyos, — mond egyik tanácsbeli, — hogy gyujtogató bandával van dolgunk, mely városunk hamuvá égetését tüzte ki gonosz czéljául.

— Jól vigyázzatok Péterfiára és Mesterutczára! — olvasá az egyik főnnszóval a rettenetes levelet, — pénteken ott fog legelsőben a vörös kakas felülni a házak tetejére!

A tanácsbeliek közül némelyek a kiállitott őröket gyanusiták, kiknek egy kézre kell játszaniok az incendiárius*) bandával, mások erősiték, hogy nyilakkal messziről kell lövöldözniök azon házak tetejére, melyek meggyuladnak; mások ismét úgy vélekedtek, hogy a gyujtogatók elfogdosott verebek és fecskék szárnyai alá kötözgetik a tüzes zsarátnokot, melyek aztán ezt fészkeikbe szállitják; többen kettőzött felügyeletet ajánlottak; inditványozták, hogy magok a tanácsbeliek se átalják ily átalános vész idején együtt őrködni a kisebb rangu tisztviselőkkel.

S határozattá lőn, hogy ezentul a senatusbeliek mind kimenjenek egymást fölváltva őrködni a város közjóléte fölött, egyedül a tiszteletes főbiró uram maradjon otthonn a városházánál, hogy kéznél legyen, ha valakinek valami sürgős jelentenivalója talál lenni.

A Péterfia igen féltett hely, ennek elején van két predikátori és két kántori ház, a professori lakok egy része, a kollegium, sőt maga az Isten háza is. Kettőzött figyelemmel kell e városrészre ügyelni.

Fel is osztották senátor uraimék, hogy ki mely tájon őrködjék, a veres templom körül egy tanácsbeli fog állani, a kollégium előtt egy második, a prédikátori és professori lakok előtt harmadik, negyedik és a többi. Szóval talpon fog lenni az egész tanács.

Aztán meghatároztatott és kiadatott a jelszó; elvégeztetett egyszersmind, hogy ez minden éjfélkor meg fog változtatni, ujabb adatván ki helyette főbiró uram által, nehogy a gonosz, praktikus ellenség ezt valamikép megtudva, fölhasználhassa. Végzésbe ment az is, hogy egyszersmind magánházakhoz is szállittassanak biztos emberek, kik ottan titokban elrejtőzködve virraszszanak, s ügyeljenek, ha vajjon nem fedezhetnének-e föl valamit.

— Én nekem erős hitem van, ugymond a főbiró uram, hogy Isten nem hagyja e gonoszok praktikáit sokáig büntetlenül, hogy végre is világosságra hozza gonosz tetteiket.

— Ámmen! vala az összes tanácsbeliek kegyes óhajtása!

III.

Nagytiszteletü és tudós Tóváry professor ur szokatlan fölgerjedését tanitványai legkevésbé voltak képesek magoknak megmagyarázni, annál inkább tudta ennek okát leánya Juliska, ki most igazi aggódó szorongással várta atyjának hazajöttét.

Máskor midőn a tiz órát kongatta, Juliska sietve futott ki a konyhából, a folyosó végén várta az utczajtó nyilását, s a mint azon atyja belépett, tüstént karjai közé röpült, s öleléseivel és csókjaival derite nyájas világot a tudomány hideg fényétől sugárzó arczára.

Juliska a 17-dik évében levő gyönyörü leány volt, oly termettel, mely szobrásznak szolgálhat vala mintáúl, rózsapiros arczczal s tüzszemekkel, melyeknek egyetlen tekintete gyujtani és ölni vala képes; aczélfényes, gazdag hajfonadékai mintegy terhére látszottak lenni, s talán ennek volt tulajdonitható, hogy szép fejét kissé féloldalra hajlitva tartá, mi másnak talán nem épen illett volna, mig nála nem csekély mérvben emelé mesterkéletlen bájait.

*) Gyujtogató.

Ha a nagytiszteletü tanár urat tisztelnék és szeretnék tanitványai, a gyönyörü Juliskáért legnagyobb részök elvállalta volna akár az Arius, Nestorius és a többi eretnekek minden büneit, vagy az ismert és ismeretlen eretnekségek sectáinak minden tévelygéseit, csak hogy a szép Juliska szivének tündérvilágában tévelyeghessen.

Hanem hát ez csakis pium desiderium, jámbor óhajtás volt azon ifjuságtól, mely a legtisztességesebb theologiai tudományok mellett ily profanus gondolatokkal is ráért vesződni; mert hát a regebeli sárkány nem őrzötte jobban a reá bizott kincset, mint a nagytiszteletü professor ur, szerelme drága zálogának egyetlen kincsét, megvédvén ezt az oly gyakran léhaságokkal foglalkozó diákseregnek még csak tekintetétől is. Tanulószobája a folyosó szélén volt, s ha valamely diák jött, a nagytiszteletü ur azt rendesen a nyitott ajtóban várta, aztán meghallgatva ügyét-baját, segitett rajta, ha lehetett jó szóval és tanácscsal, sőt a körülményekhez képest egyébbel is.

Egyetlen diák volt kivétel, ki előtt ajtaja mindenkor nyitva volt, kinek meg volt engedve, hogy távolléte alatt is átlépje küszöbét, bemenjen szobájába, s ott forgassa és tanulmányozza azon rengeteg foliántusokat, melyekből a nagytiszteletü ur a maga tudományának kincseit aknázta; egyedül ez az egy volt az egész kollegiumban, ki felől a nagytiszteletü tanár ur meg volt győződve, hogy szemeit hire és tudta nélkül soha nem fogja Juliskára fölemelni, de sőt hogy ha ezt véletlenül meg is tette volna, e bünét azonnal töredelmes szivvel be fogja előtte vallani.

Ez az ifju pedig, a nagytiszteletü ur kegyencze, nem más volt, mint a humanissimus Pongó, az első eminens a sexenniumban.

A mi még inkább emelte a humanissimusnak becsét a nagytiszeteletü ur előtt, azon körülmény volt, hogy az ifju mint szülőtlen árva nevekedett. Kétszeres ok, hogy a nagytiszteletü ur iránta a leggyöngédebben érezzen.

Hanem hát ha valaki tűz körül jár, bár mint ovakodjék is, egyszer csak megégeti magát; a humanissimus Pongó is a nagytiszteletü ur tanulószobájában addig tanulmányozta Hegesippust, Eusebiust, Theodoretust, a krónikákat, és Annalisokat, az ujabb tudós irók közül Wigandot, Faber Basiliust, Schröck Mátyást, és Bod Péter „Vitézkedő“ anyaszentegyházának históriáját, mig egyszer csak azt vette észre, hogy mig fejét tudományokkal töltötte, szivét vesztette el.

Mindennap találkozott ugyanis a szép Juliskával, mindennap szemlesütve kivánt neki jó napot, nehány hó mulva már többre ment, szemlesütve s elpirulva mert hozzá nehány szót szólani, később ismét hónapok mulva azt vette észre ifju barátunk, hogy azok a könyvek a bibliotéka polczain nagyon porosak, s hogy midőn a nagytiszteletü tanár ur nincs otthon, a Juliskától valami tollseprőt kellene kérni a tisztitására; aztán ismét később ugy tetszett neki, hogy az a munka rettenetes egymagának; talán sokkal gyorsabban folyna, hogy ha a Juliska is segitene; mely fölhivást Juliska jó szive épenséggel nem volt képes visszautasitani; szóval, hónapok, évek mulva, ugy összeszoktak, hogy már el sem lehettek volna egymás nélkül.

Természetesen ebből a nagytiszteletü professor ur egy világért sem vett észre egyetlen mákszemnyit is; ő csak az ifju roppant szorgalmát látta, mint tölt az éjet-napot az ő könyvtárában tanulmányozással. Igazi vasszorgalmu ifju; midőn belép hozzá, rendesen könyvvel kezében a kis ablak felé fordulva találja, mivel a könyvtár kissé sötétes, s az avult foliánsok betüi nem könnyen kivehetők. A nagytiszteletü ur mint okos ember, többször figyelmeztette kedven-

czét, hogy tegye le már azt a könyvet, a mi sok csak sok, s egyszer aztán a szemnek is megárt, pedig erre öreg korában is szüksége van az embernek.

Hanem hát egyszer aztán olynemü tanulmányozásokat vett észre a nagytiszteletü ur, mi miatt valamennyi Eusebiust és egyéb tudós historikusokat rögtön ott kellett az ifjunak hagyni.

Történt nevezetesen, hogy a nagytiszteletü professor ur épen előadásra ment; ez volt a legalkalmasabb idő a könyvek porozására, a miben természetesen Juliskának is segiteni kelle őt, egy óra biztos volt ekkor számukra, szerelmeseknek pedig egy órai háboritlan időköz a mennyország boldogságával ér föl.

Hanem az ifju párt most az egyszer elhagyta jó szerencséje. A nagytiszteletü ur otthon feledte esernyőjét, pedig az idő ugyancsak borus volt, visszafordult tehát az iskola kapujából esernyőjéért.

A mint aztán szép csöndesen megnyitotta a tanulószobájának ajtaját, oly dolgokat látott ottan, a miket a humanissime sem Hegesippus, sem Eusebius, sem a többi igen derék és igen tudós férfiak munkáiból egyátalában nem tanult, de sőt a mely dolgokat a kegyes egyházi atyák egyenesen az ördög incselkedéseinek mondottak.

— Apage Satanas! kiáltá, midőn látá, hogy az ifjak ajkai sokkal közelebb hajolnak egymáshoz, mint a mennyi szükséges lenne a por lefuvása tekintetéből.

— Domine Pongó! szólitá meg a tanár a mélyen megrémült ifjut, (most már nem volt humanissime) azt nem tanulta kigyelmed az én könyveimből (azt elhallgatta a nagytiszteletü ur, hogy egy mindezeknél bölcsebb könyvből a természetből), mától fogva absolválom kendet a hozzám való járástól.

A professor ur már akkor rettenetesen haragudott, mikor valakit kendezett.

S ezzel megfogva az ijedtében csaknem megdermedt leányka kezét, kivezeté őt tanulószobájából.

Midőn visszatért, a dominus Pongó még mindig ott állott egy helyen, mintha sóbálványnyá változott volna.

— Most pedig azt mondom kendnek, hogy keresztül ne lépje többé ugyan kend küszöbömet! . . . különben! . . .

S nem merte kimondani azt a rettenetesen bűnös gondolatot, melyet a harag diktált nyelvére, hogy különben . . . ugy összetöri mint a pozdorját.

IV.

Éj volt. Az őrök mindenütt ki voltak állitva. Utakon, utczákon, utfeleken és udvarokon; mindenfelé lándzsás, fegyveres őrjáratok czirkáltak, legsűrübben a fenyegetett Péterfián és Hatvan-utczán, sőt a magistratus határozataihoz hiven egyes házak udvaraiba is szállásoltattak őrök, kik az ott netán történendőket figyelemmel kisérjék.

Elmult tiz óra; semmi nesz, semmi előjele a rémitő fenyegetésnek, semmi gyanus egyént nem lehet látni vagy találni, a mint a veres templom tornyába elhuzták a kilencz órát, mindenki bezárta kapuját, s ovakodott elhagyni házát, nehogy valami bajba keveredjék; tizenegy óra, sehonnan nem hangzik vészjel . . . . már tizenkettőt is elvert, hála Istennek minden baj nélkül, mondák az utczákon a felügyelők.

De nem igy vélekedtek ám azok, kik nagytiszteletü Tóváry professor uramnak épen tőszomszédságában vigiláltak, őrködve, ha vajjon nem kisérti-e meg valamely zsivány az udvarokon keresztül lopni magát. Egy félszerbe állottak, honnan az egész udvart beláthatták, s hol őket a homály miatt senki nem vehette észre.

Sötétséghez szokott szemeik minduntalan bejárták az udvart, néha áttekintettek a szomszédba is, ha vajjon nem látnának-e valami gyanusat.

Éjféli 12 óráig minden a legnagyobb csöndben folyt le; hanem alig hangozták el az órák a tizenkettőt, midőn az egyik őr a félszerben oldalba lökte társát könyökével, tudatva mintegy, hogy valamit vett észre.

Társa jelzé, hogy ébren van, és lát mindent.

Az udvar hátsó részén levő keritésen egy sötét alak mászott keresztül, s mint látszott, egyenesen azon helynek, a félszernek tart, hol embereink vannak.

Épen jó helyre jő az istentelen gyujtogató, valahára elveszi gonoszságának méltó büntetését.

Az a sötét alak pedig lassan, ovatosan, koronként meg-megállva s hallgatózva: ha vajjon nem vesz-e észre valami gyanus, áruló neszt, jött mindig közelebb, közelebb.

A félszerben levők csak azt várták, hogy 5—6 lépést tegyen még feléjök; akkor egyszerre fognak reá rohanni.

Hanem azt ugyan most az egyszer hiában várták, mert a mint azon helyre érkezett, hol a nagytiszteletü Tóváry professor ur udvarát magas deszkakerités választja el a félszertől, hirtelen, a gondolatnál csaknem gyorsabban vetette az magát a keritésen keresztül, egyenesen a nagytiszteletü ur udvarába.

Az őrök elrémültek; mit csináljanak? ha lármát ütnek, az illető bizonyosan megugrik, ha nem, meg lehet felgyujtja a szent eklézsia épületét, porrá égeti a nagytiszteletü uram becses bibliotékáját. Pedig csak egy szikra kell, hogy az a nádfedelű ól, mely épen a ház mellett van, mint a kéngyertya (még az időben nem volt gyufa) föllobbanjon.

Oda mentek a keritéshez, ha valamit láthatnának; de hát bizony nem láttak ott semmit, az a tolvaj gyujtogató, ki tudja melyik szomszédban járt már akkor.

A keritésen való átmenetel sem történhetett zörej nélkül; magas volt az, majd másfél öl; annak a gazembernek igen nagy ügyessége lehet az effélékben, látszik, hogy próbált mestersége, mint macska kúszott föl s vetette át magát rajta nesz nélkül, holott akárki más, bizonyára nem csekély zajt fogott volna ütni.

Tanakodás, aggály és félelem között várták netáni visszatértét. Már az egy órát is elütötte. Az a kötélre való bizonyosan csak keresztül ment ezeken az udvarokon, aztán ki tudja, hogy melyik háznál fogja rettenetes szándékát foganatositani. Hátha nem is erre tér többé vissza! mégis jó lett volna idejekorán vészjelt adni, figyelmeztetni legalább az utczán levőket az észrevett veszedelemre.

Bizonyosan nem erre fog visszatérni!

A tornyokban épen két órát kongott; a távol keleten vérvörös vonal látszott; a közelgő nyári hajnal előjele.

— Hála Istennek, sohajtának föl az őrök könnyült kebellel.

Hanem e pillanatban ugy tetszett, mintha az éj mély csendében lassan suttogó beszélgetést hallanának.

— Hah!

Csakugyan a nagytiszteletü uram udvaráról lassu, óvatos hangokat s halk léptek neszét lehete észrevenni.

A két őr figyelve állott. Mindkettőnek egy gondolata volt: a mint az illető a keritésen átveti magát, tüstént torkon ragadni.

A deszkakeritéshez lopták magokat, hallották, hogy suttognak még most is. Bizonyosan gyilkos tervök kivitele felől. A nagytiszteletü professor uram udvarában egészen szabadon találhatják magokat, tudván, hogy a tanár ur, mindig az igazak nyugodt álmát szokta aludni, s leányán és vén, siket gazdasszonyán kivül pedig nincs más lakó személy az egész udvarban.

Ugyan jól kiválasztották a helyet, hanem most egyszer vesztükre.

Aha jönnek már!

A gyujtogatók egyike a leggyakorlottabb gymnasta ügyességével vetette föl magát a keritésre, innen aztán a szomszéd udvarba.

Hanem azon pillanatban, midőn átvetette magát, négy erős kéz ragadta meg aczélizmaival, s következő perczben hallatszott a vészsíp jeladó sivitása a néma éj csöndén keresztül.

— Add meg magad gonosz gyujtogató!

A szomszéd nagytiszteletü professor ur udvaráról éles sikoltás hallatszott.

E hang magához látszott mintegy tériteni a megragadottat.

Szabadon maradt jobb kezével olyat lökött egyik megtámadóján, hogy az hármat is gurulva esett hátra, másikat pedig úgy lökte a deszkakeritéshez, hogy koponyájának koppanása messze elhallatszott a csöndes éjben.

Aztán vesd el magad!.... egyetlen pillanat alatt, mielőtt az illetők feltápászkodtak volna, már átszökött a szomszéd keritésen; a házőrző nagy szelindekeb elébb ugyan nagyot mordult rája, hanem aztán az is rögtön elhallgatott. Hihetőleg valami csalétket dobott elibe. Az ilyen éji rablók nagyon könnyen eltudnak bánni a legvadabb ebekkel is.

— Tolvaj! gyilkos! gyujtogató!! meg kell fogni!! hallatszott a menekülő után minden oldalról.

Az udvar csakhamar telve lett az utczáról berohanókkal, kik lámpákkal, fustélyokkal és lándzsákkal fölfegyverkezve jöttek.

— Megugrott a gazember! nyögé az egyik ellökött; hanem azért hogy éj volt, jól megnéztem arczát, megismerem ezer közül; azonfelül rokkjának egy darabja is itt maradt kezemben, erről föl lehet találni!

S mint ellenségtől elvett diadaljelt mutatott föl egy fekete szövetdarabot, mely az illető öltönyéből kezében maradt.

A magistratusbeli személy megnézi a feketeszövetdarabot, aztán megcsóválá fejét; utána egy öreg kereskedő nézte meg, s ennek arcza is elszörnyedt a foszlány láttára, azután harmadik, negyedik ..... tizedik mind megnézte, s mindegyik szörnyüködve csoválta meg fejét.

— Egy tógadarab! volt az átalános szörnyüködés fölkiáltása!

V.

Mixta sedes volt. Vegyes iskolai szék. Meg voltak hiva a főtiszteletü püspök és a többi prédikátor urak, valamint a tiszteletes főbiró uram, és egy pár senatusbeli férfiu.

Igen furcsa ügy volt szőnyegen; azt kellett megtudni, ha vajjon az a szövetanyag csakugyan tóga-e, és így a tanuló ifjak között van-e a gyujtogató; a mire nézve, az épen fönnforgó corpus delicti után most már igen is erős gyanu van.

A tanuló ifjuság össze van gyüjtve egy terembe. Ott várják a nagytiszteletü iskolai szék további rendelkezéseit.

Senki nem tudja a tanulók közül, miért vannak összehiva. A professor urak gyakran szokták ezt tenni, midőn valamely felette fontos ügyet akartak az összes tanuló ifjuságnak tudomására juttatni. Azt hitték, hogy ez az eset most is.

Szigoruan meg volt parancsolva, hogy senki el ne maradjon; az elmaradóra ki volt mondva, hogy rögtön kicsapatik.

A kollegium előtt négy fegyveres, városi drabant sétált föl s alá a civis uraimék nagy bámulatára, kik lassanként csoportba gyülve, a veres templom körül nézék e szokatlan jelenetet, tanakodván ennek oka s jelentősége fölött.

Egyetlen egynek sem fordult meg még csak távolról is gondolatában, hogy ezek miért vannak itt. Ha a gyujtogatót megtalálják, az tüstént kicsapatva az iskolából át fog adatni megbüntetés végett a világi hatóságnak. Azért van a városi fegyveres négy drabant, hogy ezek az illetőt tüstént bekisérjék.

A sedes sokáig tart. Már tizenkét óra is elmult, mégsem jutottak biztos megállapodásra a teendők felett.

Oda kivül nagy szél dühöngött; egyike azon száraz nyári viharoknak, melyek az áfrikai Szamumot helyettesitik hazánk alföldi tájain. Az átmelegedett, átfűlt légáramlat sebesen nyomult a hidegebb tájak felé, a fölkavart utczai port sűrü füstfelleg gyanánt hajtva maga előtt. A nagytiszteletü professor és lelkész urakban, nemkülönben a senatusbeliek szivében is megfagyott a vér azon gondolatra: hogy ha most tűz találna kiütni.

Egyik sem mondta ki ugyan közülök a vérfagyasztó gondolatot, le lehete azonban azt mindeniknek arczáról olvasni.

— Uram légy irgalmas minekünk bűnös szolgáidnak!

A vegyes iskolai szék kihallgatá az éji őröket, kik a gyujtogatót megfogták; megvizsgálták a „corpus delicti“-t; megállapiták, hogy ez csakugyan tógadarab, minek folytán szomoru valószinűség, hogy az éjjeli gyujtogatók egyike csakugyan diák lehet.

Az elhányt levelekben „Péterfia“ utcza volt egyenesen kitűzve, valószinü, hogy nagytiszteletü Tóváry tanár ur, vagy plane szomszédságában rejtetett el valamely istentelen gyujtó masina, mely bizonyos idő eltelte után fölrobbanjon.

Nagytiszteletü Tóváry professor ur, a máskor derült lelkü és kedélyü férfiu nagyon szomoruan ült karos székében. Ugy tetszett neki, mintha valami terhelné, nyomná lelkiismeretét; de hogy mi? azt már maga sem tudta volna megmondani.

Aha! megvan; tudja már. Azt a szegény leányt bezárta tanulószobájába. Nagyon föl volt

ellene ingerülve. De hiszen nem is ok nélkül. . . . . Azóta midőn hazulról eltávozik, mindig bezárja őt tanulószobájába, melynek utczára nyiló része állandóan vastáblákkal van elzárolva a külvilágtól.

Mégis, most az egyszer ugy tetszik a nagytiszteletü professor urnak, mintha ezt nem jól tette volna. Hátha távolléte alatt valami szerencsétlenség történnék a háznál. Az örök Isten mentsen meg még a gondolatától is!

Aztán túlszigoru is volt a dominus Pongóhoz. Eszébe jutott, hogy egykor ő is ifju volt, s hogy tudományát és életét oda dobta volna boldogult hitveséért, egyetlen s örökre feledhetlen szerelmeséért!

Hosszas gondolkodás után csöngetett; a dominus Pongót hivatta. Nem tünt fel senki előtt. Mindenki ismerte a ritka jó erkölcsü ifjut, a professor-kollega kegyenczét, kinek a tanulóifjuság között egyedül volt megengedve, hogy házához járhasson.

A mint a dominus Pongó belépett a sedes ajtaján, a nagytiszteletü professor ur igen nyájas arczczal fölállott, elibe ment, kezében tartva a szobakulcsot, melyben leánya el vala zárva.

— Menjen domine hozzám, fogja e kulcsot: leányom tanulószobámba van bezárva, bocsássa . . . . .

A mondat további része torkán maradt a nagytiszteletü tanár urnak.

Véletlenül a diák tógájára pillantott, melynek jobb mell felőli oldalán, egy, meglehetős nagyságu egészen uj folt vala látható.

Rémitő gondolat villant át a nagytiszteletü professor ur lelkén, mely mint szélhüdés megbénitá beszélő műszereit és minden idegeit.

Szemei kisérteties merevséggel tapadtak a diákra, ajkai értetlen szavakat suttogtak, térdei ingadoztak, mintha le akarnának rogyni.

Hirtelen azonban megragadá a diák karját, s egyetlen pillanatra visszatért egész lelki erélyével kiálta föl:

— Gyilkos, gyujtogató!

A mixta sedes tagjai rémülten ugráltak föl.

Tüz van! tüz van! hallatszott e pillanatban kivülről a vértfagyasztó rettenetes kiáltás, s ezt követőleg a „Rákóczi“-nak*) kisérteties egyhangu kongása.

— Bam . . . . bam . . . . bam . . . . !

A nagytiszteletü Tóváry professor ur háza ég.

A száraz zsindelytető egyetlen pillanat alatt lángba volt borulva; a láng, mint óriási tüzes sárkány kavargott jobbra, balra a szomszédos házak tetejére, millió, meg millió kis sárkányokat, szikrákat szórva az átfült, átmelegedett légáramlatba.

A sedes ablakából épen a nagytiszteletü ur házára lehete látni. A nagytiszteletü ur „gyilkos, gyujtogató“ fölkiáltását mindenki a rémület első kitörésének tulajdonitotta.

A nagytiszteletü professor a mint lángbaborult házát megpillantotta, élettelenül omlott össze.

A sedes szétriadt. Kinek volna ilyenkor eléggé higgadt vére nyomozást folytatni, tanuvallomásokat hallgatni ki.

---

*) A debreczeni ref. egyháznak legnagyobb harangja.

A dominus Pongó, a mint a tüzet megpillantá, a már kezében levő kulcscsal, mint villám nyargalt ki a teremből, le a lépcsőkön. Másnak százszor kitört volna a nyaka bele.

A nagytiszteletü professor ur laka egészen lángban állott, s Juliska a tanulószobába volt bezárva.

És hogy ha az égő poklon kell érte keresztülmenni, még akkor is megmenti őt a dominus Pongó!

A mint az iskola kapuján kiért, már akkor a tanuló ifjuság is nyargalt fecskendőjével a vész szinhelyére.

Hanem Pongó barátunkat ugyan meg nem előzte egy is közülök. Az utczaajtó be volt zárva; akár nyitva lett volna, Pongó barátunk a mint neki vetette vállát, azon pillanatban sarkából kiemelve omlott az be.

A gyorsan elégett háztető egy része már akkor leomlott; a folyosó előtti tér füstölgő, lángoló gerendákkal volt boritva; a száraz fahasáboktól bőven táplált, s a vihartól korbácsolt tűztenger lángja le-lecsapott a tetőzetről, visszarettentvén minden közeledni akarót.

Hátha a pokolnak égő gyehennája állana előtte, nem keresztül törné magát rajta Pongó barátunk.

Oda rohant a tűzi fecskendőhöz, ledobá magáról tógáját, megmártá azt a vizben: s következő pillanatban magára boritva nyargalt tűzön, lángon keresztül.

Már a folyosó faoszlopai is égtek. Valódi pokol volt, a hová az ifju ment. Tógája két-három helyen is meggyuladt. Ugy nézett ki, mint valami mozgó, füstölgő fekete-oszlop.

Hanem hát ott voltak bajtársai a tanuló ifjak. Ez a derék, bátor, veszélyt nem ismerő sereg, kiknek semmijök nincs, mit féltsenek, kik mindig elsők, hol baj és vész van, hol valakit menteni kell; neki irányozták a fecskendő vizsugarát. Tűz és viz küzdött az ifju élete és halála fölött.

Pongó barátunk szó nélkül vetette válát a tanulószoba ajtajának. Nincs most ideje a kulcsot használni. Egyetlen pillanat alatt bent volt minden ajtóstól, s másik pillanatban már tóga nélkül, fehér ingben, hajadon fővel jelent meg az ajtóban, karjai között tartván az elfedett, elájult leánykát.

Átalános éljen hangzott a tanulótársak ajkairól. A fecskendő kormányzója ismét reábocsátá a vizsugárt, melynek oltalma alatt összepörzsölve bár, szerencsésen kimenté a drága terhet, a halál bizonyos torkából.

Csak midőn a még mindig füstölgő tógát eldobá, látták oda kivül, hogy kit mentett meg az ifju.

A város pedig nehány pillanat alatt tűztengerré vált; a szép Péterfia mindkét oldalon égett; Mester, Hatvan, Nagy és Kis-Ujutcza, s Német-utczák egymásután borultak lángba.

Hasztalan volt minden emberi segély. Hasztalan erőlködése véges erőnek a végetlen hatalom ellen.

A vörös templom tornyában mindegyre zúgott a vészt hirdető „Rákóczi".

— Bam . . . bam . . . bam! . . . baj, baj . . . . szörnyü baj, halálos veszedelem a szegény városra.

Nem panaszkodhatott sokáig; a vihar mindegyre kavargott. Egyszerre csak mintha valami

démoni kéz lenne, melynek föladata vészt, pusztitást és halált terjeszteni; a tüzes zsarátnokot úgy szórta az Isten házára, mintha égből hullana ama kénköves tüzeső, mely Sodomát és Gomorát megemészté.

Utójára szólott még a „Rákóczi“ szomorúan, keservesen, hangosabban jajgatva.

— Bam .... bam .... bam .... bam! ...

Aztán nem volt többé, ki kongassa!.... Az egész templom a toronynyal együtt lángban állott; a láng és tüztengerből kilátszott a mint ott áll a „Rákóczi“ nehéz, nagy állványán; a többi kisebb harangok már szétolvadva darabokban hulltak le.... a „Rákóczi“ azonban még mindig állott szilárdan, mint egykori kegyura a vész és viharok között.

Hirtelen, mintha lőpor lobbant volna föl, csapott föl a tüz százölnyi magasra az égő toronyból, vérvörös szikrákkal hintve be a füsttől elsötétült ég boltozatát.

Aztán egy nagy döbbenés hallatszott. A „Rákóczi“ esett le a toronyból! ....

VI.

Elmult a vész. A magistratus jegyzőkönyvileg fejezé ki elismerését a tanuló ifjuság iránt, mely annyi minden feláldozó erélylyel nyujtott segélyt a legnagyobb vész közepette a város lakosságának.

Tóváry professor ur hagymázban feküdt. Napokig félrebeszélt, a legiszonyubb dolgokat, melyeket hallani is rettenetes.

Minduntalan gyujtogatókkal küszködött. Szünetlen azt kiabálta, hogy fogják el Pongót, az a gyujtogató gyilkos.

Azt pedig mindenki tudta, mily nemes önfeláldozással mentette ki az ifju a professor ur egyetlen leányát a rettenetes halálból a tüztengerből; még most is össze van égve keze s több sebhely van testén. A kollegium pénzgyüjteményét is ő menté meg, nagy része nála nélkül ott veszett volna. Igazán derék egy ifju, nagyon megérdemli tanárai szeretetét.

S az a szegény beteg lélek mint elkinlódik, mint elgyötri magát a legrettenetesebb visiókkal. Kinpadra van feszitve. Mindenki szánja.

A mint a betegség lázrohama szünni kezdett, lassanként elmultak a professor urnak lélekgyilkoló kórálmai.

Elbeszélteté magának a történteket, szomoru megnyugvással hallgatá a rettenetes pusztulás históriáját, midőn pedig Juliskának hősies megmentését hallá, mintha valamely világító fény derült volna láztól kinzott agyába, hirtelen felugrott, s sürgetve kiváná, hogy a dominus Pongót tüstént hivják hozzá; fontos beszélni valója van vele. Meg akarja neki köszönni leánya megmentését.

Egyike a jelenvolt kollegáknak hiában állitá, hogy hiszen ráér arra még később is. Az ifju maga is gyöngélkedő.

A professor ur nem hagyta magát lebeszéltetni. Neki mindenáron küldjék el a dominust.

Rövid félóra mulva megjelent az. Homloka még most is be volt kötve. Egy égő gerenda esett reá, midőn drága terhével kimenekült a lángok közül. Mást agyonütött volna, neki csak bezuzá homlokát. Vannak fők, melyeknek nem egyedül az rendeltetésök, hogy valamely ostoba gerenda agyonsujtsa őket. Egyik keze is fel volt kötve, akkor ment ki helyéből, midőn a meg-

mentett numismatikával az első emelet ablakából leveté magát, le nem mehetvén már többé a leszakadt égő lépcsőzeten.

— Figyeljen domine! szólt a professor ur, szárazan fogadva az ifju köszöntését; aztán feleljen minden kérdésemre hiven és igazán; legyen meggyőződve, hogy miket itten nekem elmond, abból a professor egyetlen hangot sem fog megtudni.

— Igazat fogok szólani.

Mit beszéltek aztán együtt nem tudjuk; hanem azt igenis tudjuk, hogy jó félóra mulva a professor ur becsöngette leányát.

— Te rosz gyermek, szólt a tanár nyájas hangon, majdnem hogy szerencsétlenné tetted ezen ifjut. Azt hittem, hogy ő a gyujtogató, s ime most meg kell győződnöm, hogy te vagy az. Nem is kerülöd el büntetésedet, örök fogságra büntetlek, s felügyelődül ezt a rosz fiut rendelem.

Az ifjak leborultak a beteg ágya előtt.

— Keljetek föl! Te fiam Pongó, minthogy ugy is bevégezted a theologiát, kimégysz egy vagy két évre a wittembergi egyetembe; aztán ha haza jösz, elfoglalod tanári székemet. Addig pedig ajtóm a nappali látogató előtt mindig nyitva, az éjjeli tolvaj előtt örökre zárva leend.

* * *

A professor ur beváltotta igéretét. A dominus Pongó, midőn másfél év mulva hazajött Wittenbergából, elválasztatott professorrá. Juliska pedig oly gyönyörü professorné asszony lőn, a milyen az időtől fogva alig volt egész a legujabb korig.

A „corpus delicti“ a tógadarab pedig sok ideig ott őriztetett a város archivumában. Soha nem jöttek nyomára, hogy kié lehetett. A nagy tüzvész alkalmával sok diáknak oda égett minden öltözete. Nem is keresték többé. Bizonyos, hogy az diáké nem lehetett.

Megeshetett, hogy valami alakoskodó ravasz gyujtogató szerzett valami ócska tógát árverésen (a dominus Pongóé épen nem volt ujnak nevezhető) s ebből való az a kiszakitott darab szövet.

Legalább ez volt felőle a közvélemény!

ÁBRAI KÁROLY.

Miczbánné.

Ezüst, arany untig, — van selyme uszályos,
És lesve parancsát száz szolga körül; —
Urnő, kit irigyel sok fényre sovárgó,
És szive szegény, — szive még sem örül. —
Meglopja nyugalmát az éjjeli bánat,
Hervasztja virágit a nappali bú . . .
„Jó asszonyom! ott lenn, — ne hijjam elédbe
Múlatni személyed — hét szép ifiú? —
Lantjára felolvad . . . . .“ „Híjd, híjd csak elő!
Hadd jöjjön elém a hét hárfaverő!“

Hangozva kobozát a hurba kap egyik: —
. . . . Hol, hol nem, elég az, volt egy uri nő, —
S jött egyszer elé egy pór özvegye; — keblén
Mint két teli bimbó, két szép csecsemő. —
És esde szerényen a két árva javára, —
— Apjok elesett hajh, a harczmezején! —
„Üzzétek el innét! önnön büne szennyét
Fitítva mit ólálg itt e jövevény?!!“
„Jó asszonyom! istent kisérteni kár,
Ő adta, — javam e két árva madár!“

„Tőled dali ifju, ám untig elég ez!“
S megpöngeti másik a zenge kobozt:
. . . S honn osztja szerelmét, s hő csókjait a hölgy
Hű férje csatában a mig sebet oszt . . .
És életet ád a kéj, hét csecsemőnek;
Hét zsenge fi, — mindenik oly üde szép!
S ah, volt szive mégis az édes anyának
Eldobni magától, hogy vizre tegyék!
Hét gyermeket, élöt! — „Óh nem, ne tovább!“
S a harmadik ifju legott belevág:

. . . Hét gyermeket, élőt a vizre bocsáták,
De fűzfa kifogta, talán szive volt!
És külde anyát is, — jó parti halásznőt
Megszánva siralmuk az éjjeli hóld. —
— „Két fürge fiacskám, itt nyelte az ár el,
S érette cserébe im most hetet ád!“
Ágyába lerakva gyügyögteti szépen,
És búteli keble kisírja magát . . .
„Óh hagyd ez unalmatos éneket el!“
S szavára legott negyedik dala kel:

. . . Hét szép csecsemőnek hogy hire futamlék:
Suttogva titokról egy vén banya jött:
„Jobb vizre bocsátni, — fenyengeti szörnyen —
Vesztedre leend a hét uri kölyök!“
S hogy óvja veszélytől az árva fiúkat,
Keblére ölelve el messze bolyong,
S hét szép daliának örülget idővel
Az éjjeli, nappali hű anyagond . . .
A hölgy keze görcsösen inti: „elég!“
S a másik azonnal utána kilép:

. . . És horda borostyánt, s az édes anyának
Ölébe raká mind, a harczi babért;
Hejh, sok sok irigylő szem nézte sovárgva,
Hét szép daliája mikor hazatért . . .
Jött messze vidékről egy várur is egykor,
És kérte magának a hét ifiút; —
Van kincse temérdek, de gyermeke egy sincs,
S a jó anya még soh'se volt szomorúbb.
Néz tétova, könye zokogva folyik . . .
A hölgy keze tilt, s veri a hatodik:

. . . Elhagyni szegénykét, ah egy se tudá őt,
Bár kincse csupán szive, lelke vala. —
„Hét gyermekem édes, mind, mind az enyém hát!“
Csókjába föröszti a boldog anya. —
Hét gyermeke édes, — ah egy sem övé már!
Nem látja szemével örülve nekik;
A völgy kebelén őt bús síri virágok
S hét dalnoka gyásza, siralma fedik! . . .
„Hadd gyermekem!“ — és szeme fölmerevül,
S hurjába kap a hetedik merevül:

. . . És most sem apánk, sem anyánk, ki szeressen,
Kivetve világra bolyongva kelünk!
— „Ezüst, arany untig! — a vár ura zendül,
S nincsen, ki megoszsza, örülve velünk!
Óh jertek ölemre kitárva karom, mely
Eléri talán még az átkos anyát!
Jó hölgyem öleld meg a hét dali ifjút,
Örömre szegény volt meddő nyoszolyád!“
Hajh! kelne, de tagja hidegre meredt . . . .
— Hét szép fia sir büne s hunyta felett.

ILLYÉS BÁLINT.

A MAGYAR ANÁKREON.

SZÉPÉSZETI VÁZLAT.

Anákreon, a késő öreg kort ért görög dalnok, borról és leányról dalolt teljes életében. Maga teremtett játszi gondolatainak költői alakot, — hét szótagu szökő sorokban, — melyet előtte még nem használt senki.

A bor és a leány — a barátság és szerelem személyesitője a költészetben. E két eszme bizonyára méltó tárgya is lehet a költészetnek; mondhatni, ez eszmék foglalják magokban az ember lelki világát.

Jelszava ez volt a theoszi lantosnak:

„Hisz' részegen feküdni
Jobb, mint halálos ágyon."

Innen van, hogy az öreg Anákreont a bor mámora nélkül képzelni sem tudta az utókor, sőt azt is beszélték róla, hogy a 85 éves élemedett agg szőlőmagtól fúladt meg.

— Anákreon kedélyvilágában jól esett mulatni a mi Csokonaink költői szellemének is. S a balhiedelem ő róla sem maradt el. Csikóbőrös kulacscsal gondolja őt mindenki, s nem egy festő ecsetje örökité így meg a hires debreczeni lantost.

Szerencsétlen felfogás, mely a költő magánélete nem ismeréséből származik. Egyébiránt e közhit más oldalról tekintve nem jelent egyebet, mint hogy Csokonai dalai oly mélyen hatottak a nemzet szivére, hogy gondolatait megtestesülve képzelték magok előtt lebegni. Igy születhetett a „csikóbőrös kulacsos költő" képzelt alakja is.

Az ily balvéleményeket megsemmisiti a költő egy tanitványa és csurgói laktársa, Gál László, ki magyar becsületére állitja, hogy Csokonai a bortól soha változást nem szenvedett, nagyon keveset ivott, pedig gazdája soha sem zárta be előtte a pincze ajtaját. Boros üvege nyolcz szegletü kis palaczk volt. Debreczenben 1804-ben pedig egy csepp bort sem ivott.

Ezt az őszinte kortárs mondja. Beszélhet a világ sejtelme akármit.

Nem vitatjuk ugyan mi sem azt, hogy diák korában költőnk némelykor elfelejtkezhetett magáról — vig czimborák társaságában, de ki volna azért oly rövidlátó, hogy ebből lelkületére, annyivalinkább életére vonhatna következtetést?

Csokonait méltán nevezhetjük — magyar Anákreonnak. Bele élte magát az agg görög dalnok kedélyvilágába. A szerelem és barátság tiszta szentélyében merengett ő is, ifju lelke ott társult az öreg éber szellemével.

Csokonai szeretett, rajongott az — eszményi szép után. Csokonai kedvelte a mámort, az ő

élete a lelkesültség mámora volt. Rajongása tiszta, mint a harmatcsepp; lekesültsége, mint a füst nélkül fellobbanó láng.

Ily fenkölt lelkületet tanusit költőnk minden anákreoni dalában. Tárgya csak az „Álomlátás“ czimüben ereszkedik köznapi alacsonyságra, de átalában a „makacsul vidám lélek“ nemes érzése tündöklik gondolataiból. E makacsul vidám lélek tette őt irodalmi mártyrrá.

Jellemző e következő dalrésze is:

Kancsót fiu! veszendő
Ez élet és előlünk
Mint egy palaczkbor elfogy.
Hát kurta napjainkból
Hányat lelopnak a bűk!
Mért bokrositsam a bajt?
Miért fogyaszszam éltem,
Míg a gohér virágzik?
Iszom, ha szivem örvend,
Iszom, ha bánat éri.
S ha szíhatok borocskát,
A gondjaim csucsulnak.“

* * *

Csokonainak minden müve között talán az anákreoni dalokat méltatják legkevésbé az ujabb időben, pedig szerintünk a lánglelkü Vitéz itt tanusitott legnagyobb szépészeti izlést a költészet iránt; anákreoni dalain látszik legkevésbé prózai körének lealacsonyitó hatása; itt mutatja ki legfényesebben romlatlan érzékét a természeti szép iránt.

Egykoru költő-társai közül a széphalmi dalnokot, Kazinczy Ferenczet elbüvölték s bámulatra ragadták Csokonai anákreoni dalai.

Ő korához képest valóban müvészies izléssel kezelte a nyelvet. Ezért küldé hozzá Kazinczy Édes Gergely anákreoni dalait, hogy javitgassa; ez alkalommal irott levelében mondja Kazinczy Csokonainak, hogy nézze, mily gyarló anákreoni dalok is vannak a világon, azért ő ne szerénykedjék ugy, „higyje el magát s vegye elő az érdemlett kevélykedést.“

Egy jénai irodalmi lap is megemlékezett akkor tájban Csokonairól, s ott az mondatik, hogy ő legszerencsésebb — anákreoni dalaiban.

Mily szépen zengi Lillájához:

„Leányka, hő szerelmem
Tüzét miért kerülöd?
Ne félj, ez a beteg szív
Dobog csupán tenéked,
Ez a te birtokodban
Nyög és imádja képed.
Lelánczozott rabodtól
Ugyan miért remegsz hát?“

Sok ideig azon vélemény uralkodott az irodalom férfiai között, hogy Anákreon csak egy volt a maga nemében, s minden kisérlet, mely az ősz görög költő szellemében iratott, csak szolgai utánzása az ő utólérhetlen müveinek.

Csokonai fényesen bebizonyitotta ennek ellenkezőjét.

És mi ugy tartjuk, hogy jogosabban elmondhatni azt Csokonairól, mit Schulzer irt az agg görög lantosról, hogy t. i. az ő humora oly könnyü, mint a legszebb tavasz, dalgyüjteménye hasonló a virágos kerthez, melyben ezer illat kellemes vegyülete lepi meg az embert.

Egyébiránt a két költő lelke egy régióban lakott. Anákreon kedélyvilágára maga mondja Csokonai, hogy nincs abban semmi fajtalanság, részegitő és lázadó indulat, vastag baromi gyönyörködés, hanem csak nyájas enyelgés, rendkivüli vidámság, lomhaság nélküli elérzékenyülés. Csokonai költői philosophiája pedig körülbelől ide megy ki: „éljünk vidáman és minél kevesebb gonddal, mert egyszer meghalunk; ha pedig élnünk és örülnünk kell, hagyjunk élni és örülni másokat is.“

Ennek nemes öntudatában büszkén kérdi a költő:

„Egy öszveséggel ily sok
Gyönyörüt, becsest ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?“

Ily eszmék jellemzik lantosunk anákreoni dalait.

Annyi bizonyos, hogy Csokonai e nemben még ma is felette áll minden eddigi lyrikusnak. Lelkének tiszta érzete, természetes humora, víg kedélyének meglepő hullámzata, eleven eszének rögtönzött találékonysága oly magas fokán állanak itt a tökélynek, hogy századok folyhatnak még le addig, míg egy Csokonai születik az idők méhéből.

Csokonai — valószinüleg — maga is több előszeretettel viseltetett anákreoni dalai, mint másnemü költeményei iránt, mert ezeknek napvilágra hozatása végett Széchenyi Ferencz grófhoz is akart fordulni, holott pedig az ő szigoru szerénysége máskülönben alig engedte volna ezt megtennie. És hogy mennyire kedvelte az anákreoni dalokat átalában véve, kitetszik ezen nyilatkozatából is, hogy „vajha én hazámnak oly komponistájára találhatnék, a ki egy magyar anákreonismust (anákreoni dalt) muzsikára vévén, velem és magyarimmal közelebbről tudná s kivánná éreztetni a görög szabásu rithmusoknak mennyei hármóniáját.“

Huszonkét anákreoni dala maradt fen csupán a hires debreczeni lantosnak. E müvek Kazinczynak és Földynek vannak ajánlva, mint a „kik belőle poétát tettek.“

Mintegy előbeszédképen áll „A magyarokhoz“ irott dala, melyben igy szól:

„Ez a butella máslás
A megdühödt világnak
Minden csetépatéját
Kiverte a fejemből, —
S a Lilla hév ölében,
Lillán kivül egyébre
Elmém ügyelni nem tud!“

Ezt adja okul, hogy királyok estét s csatákat nem énekel, ezért kér engedelmet a „magyaroktól“, mert ő csupán szerelmet és bort fog dalolni.

Mindent megengedünk neked jó Vitéz, mert te nemzeted nyelvén szólottál!

Mint az eddigiekből láttuk, bor és szerelem tehát tárgya az anákreoni daloknak. Csokonai e két dolgot gyönyörü összhangzásba tudta hozni, vagy, mint maga is mondja egy helyen:

„Ha bort iszom leánykák,
Uj lángra kap szerelmem,
S ha lángra kap szerelmem,
Óh mílyen édes a bor!“

Tokajt is megénekelte, kedélyes dalt irván róla egyik barátjához. Ily egyszerü szépen még soha nem dicsérték a Hegyalja e hires vidékét. — Parnasz hegye vadon, Tempe völgye puszta, de óh Tokaj, az észt hozó Tokaj! — ez a muzsák valódi hazája,

„S nektárral élnek ottan!“

Ha búfellegek tüntek fel a jó Vitéz egére: kancsót ragadt, — habár csak képzeletben is, és víg dalával tova űzé a komor gondokat.

De sokkal örömestebb dalolt ő a szerelemről, mint a borról. Gyöngéd keblének minden érzeménye, egy mennyei virágszál a szerelem dicső országában. Szerelmi dalai örökszép gyöngyök maradnak.

Csokonai mindenek felett a szerelem dalnoka volt; mintaképe Lilla, igazi néven Vajda Juliánna. Andalogva bámulta ragyogó tüzes szemének két földi csillagát. Nagy szelleme felemelkedett a szeretet isteneihez, ott is dicsőséget szerzett, s onnan nyerte el dalaiért — Lillát, kit szeretett forrón, mélyen. Sorsa távol hajtá az angyaltól, ott hagyá vele mennyországát, lelkét, gondolatát — mindenét. És lángoló szerelme mitsem változott.

Ezen érzelmek kifolyása e következő gyönyörü dalocskája:

„A rózsa szép virágszál,
De tüske szurdal ágán.
Ha mézet ád is a méh,
Fulánkja néha megcsip.
A bor betölt örömmel,
S mámort okoz gyakorta.
Szép vagy te Lilla, s édes,
Vidit kegyes szerelmed;
De mennyi, — ah, de mennyi
Kin is gyötör miattad.“

És mégis, mily őszintén nyilatkozik más helyen:

„Lillám! elég csak egy szó
Annak kitételére,
Hogy én téged — szeretlek.“

Víg pohár közt édesebb a szerelem; — e költői elvet, ha nem mondta is, de bizonyára Csokonai alkalmazta legelőször.

Jázminos lugasában mily eleven képet tár elénk! Lillával ott dalolgat, csókolózva tréfál, a zöld gyepágyon egy üveg bor áll, s mellette

„— — Anákreonnak
Kellő danái vannak.“

Ez aztán valódi költői boldogság. Midőn ezt Csokonai elbeszéli egyik kedves dalában, végül ő is mintegy önelégülten kérdi:

„Ki boldogabb Vitéznél?“

Igazán, neki lantja volt minden boldogsága. Egyebet ugy sem juttatott számára az élet.

Költőnk sokat társalkodott a görög lantos halhatatlan szellemével. Kivánkozott, vágyott mindig hozzá.

Óhaja beteljesedett. Találkozott vele. A földön is, — az égben is.

SZATMÁRI KÁROLY.

AZ ELVESZETT KAMÉLIA.

NAPLÓTÖREDÉK.

Midőn B** mezővároskát elértem, a nap már rég lenyugodott.

Fuvarosom egyhangu nógatással ösztönzé fáradt lovait a tovább menetelre, én pedig némán nézegettem oly egyén után, ki majd a fogadó hollétéről fölvilágositást adand; de a sötét utcza csöndét nem zavará a járkálók zsibaja s igy csupán a véletlenre számithattunk.

Már csaknem kiértünk a helység görbe házsorai közül, midőn kocsink egy nagy kőépület elé került, mely büszke méltóságos külsőjéből itélve, hihetőleg urasági kastély lehetett.

A tárt kapu előtt férfi-alakot vettem észre.

— Hé! atyafi! nem mondaná meg, hol itt a fogadó?! kérdém kibontakozva nehéz rókaprémes bundámból.

Az alak megmozdult helyéből s anélkül, hogy feleletet adna, némán közelgett szekerem felé.

Gondolva, hogy nem hallotta kérdésemet, — ismételtem és pedig az előbbinél magasabb hangon.

— Teringette! csakugyan nem csalódtam! kiáltott fel élénken, megkettőzve lépteit; majd hevesen felugrott hozzám s mielőtt megakadályozhattam volna, csókjaival boritá ajkamat.

Miután vége lett a heves kitörésnek, aggódva vontam el magamat emberemtől s megvallva, nyugtalanitott a gondolat, hogy talán a véletlen oly egyénnel hozott együvé, a kire a természet legnagyobb büntetését mérte, eszétől fosztván meg.

— Patvarba! nem ismersz reám? kérdé észrevéve tartózkodásomat; én vagyok, barátod Tölgyesi Andor!

Most már rajtam volt a sor, örömem czuppanós nyilatkozatát teljesiteni; mi megtörténvén, Andor fuvarosom mellé ült s kiragadva a gyeplőt kezéből, hatalmas ostorpattogások között hajtott az emlitett épület tágas udvarára.

— Most már jó helyen vagy, — jegyzé meg vidoran, midőn leszállottunk a szekérről; mint vendég és házi ur állunk egymással szemközt.

— Hogyan?!

— Csak ugy barátom, hogy szülőim távollétében én fogadom vendégeimet és a házi ur szerepét az alatt én végzem. No de hagyjuk ezt, forduljunk belebb, s miután megrendelé a cselédek további teendőjét, egy izléses butorzatu szobába vezetett.

— Ép a legjobb pillanatban érkeztél városunkba, szólt, és serény készséggel igyekezett megszabaditani nehéz uti öltönyeimtől. Kaszinónk bálját tartja ma s ha tudnám, hogy fényes estélyeitek mellett az ily egyszerü falusi mulatság is érdekel: meghivást koczkáztatnék.

— Mely meghivásodat örömmel fogadom.

— Dicső! kiáltott Andor jókedvüleg; tehát öltözködjél, azalatt magam is majd csak elkészülök. Soha oly nagy gondot nem forditottam öltözékemre, mert tudtam azt, hogy megjelenésem a vidéki ismeretlenekre érdekes jelenség leend s ha már ily figyelemre érdemesittetem, illő az elfoglalt pontot betölteni és teljesen megfelelni ama várakozásnak, melynek rendesen a városi vendég czélpontja szokott lenni kis városokban.

Midőn a kaszinó helyiségébe érkeztünk, már javában állott a mulatság.

A zene zaja messze kihatott s beléptünkkor az átalános öröm hangos nyilatkozata miatt, — mely az ily vidéki bálokat különösen jellemzi, — alig érthettük egymás beszédét.

Három terem nyilt egymásból, mindenikbe tarka népcsoport zajgott; az egyikben a táncz, a más kettőben a lakmározás és vidám társalgás folyt. A helység kicsinye-nagyja mind felgyülekezett, a közörömből egyenlő mérvben kivánva osztakozni. Ebből következtethető, mennyire romlott volt a lég a fuladásig zsufolt termekben; de ez egyátalában nem gátolá, főleg az ifjakat, féktelen kedvükben, sőt senki sem gondolván a holnapra, mindenki a jelen örömeinek látszott élni.

Andor hirtelen áttekinté az első termet s egy futólagos pillantás elég volt arra, hogy övéit felfedezze. Hevesen ragadá meg karomat s a tánczoló tömegen áttörve, maga után vonszolt.

Tisztes tekintetü éltes asszonyság előtt állapodtunk meg, ki anyai gondos figyelemmel rendezgeté az előtte álló bájos leányka összekuszált ruháját.

— Anyám, — kezdé Andor könnyed üdvözlés után, — távolléted alatt te vendéget, és Ida hugom! — folytatá a szép gyermek felé fordulva — te pedig tánczost kaptál Radnóti Ákos barátom személyében.

Mindketten lekötelező nyájassággal fogadtak, örvendtek a véletlennek, mely körükbe vont; de e részben bevallottam önző természetemet és a rám nézve hizelgő szerencsét sehogy sem engedém magamtól elvitatni.

Miután a mamával néhány közönyös szót váltottam, figyelmemet a gyönyörü vidéki szépre forditám.

Ida tizennyolcz éves lehetett; kellemes külsejü kedélyes és szellemdus, egészben oly lény, kit az ember többé nem tud felejteni.

De emellett mélyebben tekintve arczvonásait, valami rejtélyes kifejezés ömlött el azokon, mit hihetőleg a fiatal lélek rajzolt oda ábrándos ecsetével, hiven tolmácsolván szivének sovár álmait; azonban e titkos rajz csupán a figyelmes szemlélőt bilincseli le, mert kedélyében ügyes lepellel bir, e mysticus tünetek elpalástolására.

Eközben a zene négyest jelentett; Idát kértem fel s Andorral szemközt állottunk.

— Naplóm egy szép emlékkel leend gazdagabb, kezdém meg a társalgást, czélozva a mai estélyre.

— Mely bizonyára elveszti érdekét a többi között; mert hiszen a hol a nap van, ott a kicsiny csillag homályba borul, önnek emlékei pedig napokkint tündöklenek.

— De a napra is jő ám fogyatkozás, mig a szerény csillag sohasem veszit fényéből.

— Az csak éjjel ragyog, mikor senki sem látja, — jegyzé meg a szép hölgy, gyöngén mosolyogva.

— Ellenkezőleg! látja a tudomány embere, ki az égi testeket buvárolja s ez alkalommal e szerepet örömmel fogadom.

A társalgás a táncz miatt csak megszakitásokkal folyhatott; de mégis észreveheté a hölgy, hogy itt egész éberségére van szüksége, mely minden ráczélzó megjegyzésnek villámháritóul szolgáljon; annyival is inkább, mert ellenvetései nem épen győzhetlenek, sőt azokkal önmagát bonyolitja be.

E gyors változást eléggé magyarázák rövid válaszai, hideg kimért udvariassága, tartózkodása, mely modorán kivehető vala; de e tette még inkább árulója lett s nem menté meg a támadó ütegek elől, miket nagyobb tűzzel irányzék ellene.

— Valóban, — mondám, midőn tánczosnőm elvégezvén szerepét, helyére visszatért,— az itt elömlő tavaszias szinezet gunyolni látszik a künn uralgó tél fagyát s ez mind a virágoknak tulajdonitható, melyek a falakat s a padozatot oly dusan ellepik.

— Ugy látszik, — viszonzá a lányka édes mosolylyal ajkain — önnek tudomány-szomja kielégithetlen; a csillagászat mellett a füvészettannal is foglalkozik; pedig kár arra drága idejét vesztegetni.

— Nagysád talán nem rokonszenvez a virágokkal?

— Igaza van. E nyilatkozat méltán bámulást kelthet önben; de lássa, már maga azon tudat, hogy a virágillat gyilkos is lehet s különösen egy gyermekkori álom, indokolni fogják ellenszenvemet. Ez álom szerint, éltem a kaméliával van egybeforrva s ha ily virág, mely már egyszer birtokomban volt, elvész, megsemmisül — én is elvesztem! mert e virág hervadása az én életemmel is kapcsolatban van; megsemmisülése halálom leend.

— És nagysád mégis ily csokort visel? kérdém, mosolyogva e bohókás hiedelmen, miközben mellére tűzött diszitményére mutattam.

— E kameliát ellenkezésem daczára anyám tűzte fel, kit már rég boszantott babonás félelmem; és én meg vagyok győződve, ez ama végzetes virág, mely egykor álmomban megjelent.

A komolyság, melylyel e szavak kiejtettek, tanuskodának arról, hogy a balhit már rögeszméjévé fajult s nem is tettem ellenvetéseket.

A négyes csakhamar véget ért; szilaj csárdás váltotta fel. A tánczoló tömeg mint hógörgeteg egyre szaporodott s a kellemetlen érintkezések miatt, melyek minden perczben egy-egy fájdalmas felsziszszenést eredményeztek, — már majd lemondtam a nem irigylendő élvezetről, midőn észrevevém, hogy tánczosnőm kameliája, mely ruhafodrait tartá mellén össze, a surlódás következtében csaknem kihullott; kapzsi tekintetem folytonosan az ingó martalékon csüggött; a szegény leánykával világért sem közöltem volna a fenyegető veszélyt. Még egy fordulás és a csokor kezembe hullott alá, melyet aztán észrevétlenül rejtettem öltönyöm zsebébe.

E merényt nem azon számitásból követtem el, mintha e csokorban emléket akarnék tőle birni, melyet más uton nem juthatván hozzá, igy zsákmányoljak el, és a melyet aztán mint győzelmi lobogót mutatnék fel a világnak egy kivivott sziv felett; de azon percz elérkezte végett, melyben a virág megsemmisülte után szánó mosolylyal vethetem szemére oktalan rögeszméjét.

A táncz végeztével még egy körsétát tettünk a teremben s azalatt szépelgéseimmel igyekeztem elvonni figyelmét veszteségétől.

Ida tudta azt, hogy a bál szerelmi ömlengések tanyája; tudta, hogy a vallomás az érzelmi

mámor szüleménye, mely csakis addig tart, mig a tánczterem gyertyái fénylenek, és azok sötétültével minden feledve van ismét. Ép azért udvarlásomnak semmi horderőt nem tulajdonitott, legalább közönynyel, hidegséggel akará ellensulyozni.

Ezt oly nőnél, ki müvelt és szellemdus, minő Ida is,— igen helyesnek találtam s e mellett, hogy miért hódol mégis az ábránd uralmának: természetes okát, csupán ifju fejlődő szivének tulajdonithatám. De ki látszólag oly mérsékelt nyugalommal bir, — tehát képes leküzdeni érzelmeit, — miért engedi lenyügöztetni babonájával magát? ezt nem valék képes magamnak megmagyarázni.

A zene ujra fölharsant és Ida egy parlagi gavallér karján a füzérbe állt, én pedig az étterembe botorkáltam ki.

Alig időztem ott nehány perczig szivarom füstjét éldelve, midőn Andor zavart arczvonásokkal közelitett hozzám.

— Nos mi baj? kérdém megütközve.

— Ida roszul lett és anyámmal már el is távoztak, — válaszolt, mellettem helyet foglalva.

— Talán csak nem a kamélia?! mormogtam alig hallhatóan s már szinte bánni kezdém tettemet.

— No de, ez ne zavarjon minket; egy kis változás — nagy a hőség — nem csoda! — Pinczér hej! hol vagy? bort ide, még pedig a javából.

— Igaz, a hőség kiállhatatlan, — mondám megnyugodva s előbbi aggodalmamat igyekeztem leküzdeni.

Még darabig poharaztunk ezután; de a lehangoltságot nem fojthattuk el egészen és igy czélszerübbnek véltük, ha mi is távozunk.

Másnap reggel, midőn barátomtól elbucsuztam, a kastélyban még mindenki nyugodott; igy a ház urnőjének s a kedves leánykának csak közvetve adhattam át tiszteletemet és üdvözletemet.

II.

Midőn a helység sugár tornyát is elfedé a messzeség kékelő ködfátyola, valami nehéz zsibbadtság nyügözte le egész lényemet s szivem kimagyarázhatlan hullámzásba jött. Fölelevenült bennem a képzelődés, melyet bizonyos ösztön, valami büverő kezdett kormányozni, és a varázsintésre fölmerültek a mult éj eseményei, melyek alaktalan tömkelegéből Aphroditekint emelkedett ki Ida érdekes alakja.

Még sohasem éreztem, mit tesz — szeretni, ennélfogva visióimat az álmatlan éj okozta mámornak tulajdonitám; de miután nem birtam, nem voltam képes megválni a kedves alaktól, most már majdnem arra a gondolatra kellett jönnöm, hogy Amor nyilvesszeje engem is megérintett. Önkéntelenül nyultam a rablott virág után, mit akkor szivemhez rejték. Oh! a tudat, hogy van emlék nálam, a mely tőle van, a mi őt példázni fogja, — lázas kéjérzettel töltötte el egész valómat. Érezni kezdém, hogy eszem megáll s a szerelem uralma egyre nő rajtam, mint az áradat.

— Oh ég! a kamélia nincs sehol!

Összehánytam öltönyömnek minden zsebét, fölkutattam uti böröndömet, s a virágot sehol sem találtam.

— Elveszett! kiáltám megrémülve, s eszembe jutottak a leányka szavai: „és én meg vagyok győződve, ez ama végzetes virág, mely egykor álmomban megjelent!“ Oh! én megöltem őt! zokogám keservesen.

Fuvarosom csudálkozva tekintett rám, mintegy kérdeni akarván: megbolondult az ur?

— Vissza! vissza, honnan elindultunk! kiálték kikelve arczomból.

A kocsis némán, hidegen hajtá tovább lovait, a nélkül, hogy parancsomat teljesitené.

— Vissza!! — ismételtem lázas ingerültséggel.

— Már bizony az nem fog megtörténni, — válaszolt, suhogó ostorával meglegyintve a lovakat.

— S még ellenkezni mer?

— Nem vagyok én hóhér, hogy elcsigázzam a szegény párákat; már jóval meghaladtuk a három mérföldet.

— Akkor álljon meg, gyalog fogok visszatérni.

— Azt meg ismét nem engedhetem; sok farkas jár, nagy a hó, azután el is tévedhetne az ur.

Mit tehettem mást, átkoztam magamat és balga tettemet, átkoztam a végzetet, mely engem választott eszközül e lányka szivéletének összerombolására. Oh! mint égeték lelkemet e szavak: „Ez álom szerint: éltem a kaméliával van egybeforrva s ha ily virág, mely már egyszer birtokomban volt, elvész, megsemmisül; — én is elvesztem, mert e virág hervadása az én életemmel is kapcsolatban van; megsemmisülése halálom leend.“

Összeroncsolt kedélylyel érkeztem haza.

A városi zajos társadalmi élet, s e mellett hivatali állásom, mely komoly higgadságot igényelt, csakhamar számüzék a keblemben támadó vihart, de az egyszer fölgyuladt érzelmet nem olthatták ki; a hamu-réteg alatt megmaradt a szikrázó parázs.

Olykor-olykor nyugalmas óráimban hosszan, hosszan elgondolkoztam a b**i bál királynőjéről, ki annyiszor megjelent álmaimban, ki annyiszor megédesité már lelkem gondolatát. Ily alkalommal félrevonultam a világtól. Oh! mert lelkemre éltető balzsam volt a magány.

Ha ekkor aztán véletlenül barátaim jöttek, hideg, durva voltam irányukban, — de ők nem nehezteltek meg értte, sőt jó indulattal kérdék: miért kerülöm őket, miért nélkülözöm a zajt, mulatságokat? E visszavonulás — mondák — fekete vérüvé tesz s tulságos komorságom belebb visz a kedélymeghasonlásba?!

Nap nap után mult s azon vettem észre, hogy a feledhetlen vidéki bál óta ide s tova egy év semmisül meg; és nem sokára beköszön bohócz-öltönyében a mindenkitől várva-várt vendég, — az örökké víg farsang.

E vendég valóban engem is érdekelt, reményeket kötöttem hozzá, melyeknek teljesülését azon napon hittem elérkezni, midőn a b**i közönség is bemutatja neki fényes hódolatát rendes kaszinói báljában.

Végre elérkezvén Idával lett ismeretségem évfordulati napja, vágy és örömtől áradozva, csakugyan utra keltem.

Midőn B** városkába megérkeztem, ép oly hideg téli este volt, mint akkor. A nagy kőépület elé érve, a tárt kapu előtt ott állott az a sötét néma alak, épen ugy mint akkor.

— Andor! te vagy? kérdém, megörülvén, hogy barátom ismét az első, kivel találkozom.

— Igen, — én vagyok! válaszolt szomoruan s halkan közelitett üdvözlésemre.

— Mi lelt? — mi történt itt? kérdém sejtelemtől gyötörtetve.

— Szomoru dolog barátom! — szólt és szemeiből könyeket törölt le.

— De az istenért! beszélj, mert őrültté teszesz! rebegém elfojtott hangon. Roszat, nagyon roszat kezdék gyanitani.

— Szegény hugom ——— kezdé vontatva Andor nagy lélegzet után.

— Meghalt?? szakitám félbe izgatottan.

— Még nem! — volt a rövid válasz, miközben kérdőleg tekintett reám.

— Még nem!! lihegtem kétségbeesve; oh! hiszen e válasz a föllázadt kebelt nem enyhiti meg! Még nem! Óh istenem! ez más szavakkal azt teszi: nehány percz még csupán élete és én akkor temetésére jöttem! Óh végzet! e guny sikerült, te valóban nagy mester vagy!!

— Roszul vagy talán? kérdé Andor oly hangon, mint a ki ebből semmit sem ért.

— Az lehetetlen! te engem csak kétségbe akarsz ejteni! mondd ugy-e ép, egészséges, vidor, ugy-e még ma a bálba is elmegy?... De az isten irgalmára! kérlek beszélj — ne kinozz tovább!!

— Most világosul előttem meg minden.... Te szeretted őt?!

— Ne kérdj, ne kérdj — csak felelj. Ugy-e az a boru arczodon hazug s szemedben a könyük az öröm könyüi, miket a barát hullat barátja viszontlátásakor.

— Arczom boruja igaz, — könyeim haldokló testvéremet illetik! zokogá Andor mély fájdalommal. Im jer, látogasd meg őt; piros rózsakint vélted látni a bálban — mint fehér liliomot látandod a halotti ágyon.

Karját karomba füzve roskatag léptekkel vezetett be Andor a halványan világitott szobába. Nézd ott van anyám, — szólt egy összegörnyedt alakra mutatva, ki öntudatlanul hevert zsölyeszékében. — Ma egy éve vigabbnak láttad őt; szegényt, a virasztás kimeritette!

Zsibbasztó elfogultsággal közeledtem üdvözlésére. A szenvedő asszony rám vetvén üvegesült szemeit, — csak nagysokára ismerhetett fel.

— Szép öntől hogy meglátogatott,— tördelé reszketeg hangon; s ezen leányom is, hiszem, örülni fog.

— Kivel beszélsz anyám? hangzott most egy gyönge szózat a másik szobából.

— Kedves barátom Ákos érkezett meg, — válaszolt Andor, szeliden szólva át hozzá.

— Ah! ő! — sohajtá alig hallhatóan; mondd, — beszélni akarok vele, — folytatá szünet után.

Andor némán vezetett a szegény leány ágyához.

— Irgalmas ég! egy év alatt mennyi változás! — susogtam csudálkozva e hervadt virágon s elfordulva, fájó könyeket hullaték.

A kisded fő bágyadtan nyugodott a hófehér vánkoson; az arcznak halvány szinét föltünően növelé az ébensötét hajzat, mely szabad hullámzással folyta körül vakitó vállait. A sötét szemüregekből két megtört sugár derengett elő és a sápadt ajkakon jégvirágkint rezgett a mosoly.

— Emlékezik-e ön egykori álmomra?—kérdé lassu érctelen hangon, hosszu csönd után.

— Emlékezem! rebegtem megborzadva.

— Hát a kaméliára emlékezik-e? . . .

— Oh! igen!

— Ama kamélia elveszett — nem sokára én is . . . én is . . . Hiszi-e már mindazt, a mit akkor mondtam?!

Még nem is válaszolhattam e kérdésre, midőn egy hosszu mély sohaj után örökre elszenderült.

— Meghalt!! kiálta Andor és kétségbe esve, zokogva csókolá a hideg ajkakat.

— Idám! egyetlenem! sikoltá az anya őrült fájdalommal rohanva elő s a meghidegült testre rogyott.

Eközben az orvos is megjelent és miután ő is meggyőződött, hogy a szegény leány azt a véghetetlen hosszu álmot aluszsza, miből többet nem ébred fel senki, tudományos arczot öltve, hideg komoly hangon ezt mondá nekem:

— A tüdővész szép áldozatot nyujta a halálnak.

— Szánó mosolylyal tekintettem rá.... Oh! ez áldozat másé, a gyilkosé! az pedig én vagyok!!....

* * *

Itt megszakadnak a napló sorai.

Az eldobott tollat most majd én veszem fel s én beszélem el, mit boldogtalan barátom meg nem irhatott.

A sulyos csapás alatt megroskadt a fiatal sziv s idegrendszerét nagy rázkódás érte.

Eddig is kerülte a társas életet, de ezután végkép elmaradt. Mi barátai is ritkán láthattuk, menekült előlünk, — egyedül csak fájdalmának élt.

Ha néha mégis találkoztunk vele, fanyar mosolylyal üdvözölt, és szomoruan mondá, hogy ő már nem közénk való, nagyon, nagyon unalmas emberré lett.

Az idő gyorsan pergette perczeit, és Ákos ugyanegy állapotban volt.

Békétlenül várt mindig valakit, de az nem akart érkezni.

— No jó! tört ki egyszer, keserüen kaczagva; ha te nem jösz, majd felkereslek én!

S fel is kereste az oly régen várt — halált.

A szerencsétlen ép azon a napon, melyen ezelőtt egy éve gazdag reményekkel B**be utazott — pisztolylyal vetett véget életének.

Egy szép téli alkonyon szomoruan mentünk a kiszenvedett végső látogatására. Aztán könyek közt kisértük ki — a temetőbe.

Mily csudálatos az élet! mily kimagyarázhatlanok a végzet utai!

HAMAR LÁSZLÓ.

Nagy Imre hagyományaiból.

A „Csokonai-Emlény“ sajtó alá rendezésekor, a fentebbi czimmel nehány költemény érkezett hozzám.

Jóllehet már akkor kiadványom tartalma nagyrészben rendezve volt: érdekesnek véltem mégis az időközben érkezett küldeményt beosztani a kötetbe, mert Nagy Imre volt az, ki Csokonai után a debreczeni főiskolában leginkább kimagaslott, mint hivatott költő, s igy a korán elhunyt emelkedett lelkü ifjuról ez albumban megemlékezni hely- és időszerü.

Életrajzával sok helyen találkozhatott már az olvasó, — de azért annak rövid ismétlésével — ugy vélem — helytelen dolgot nem fogok elkövetni.

Nagy Imre Kun-Kisujszálláson született 1817. február havában. Alsóbb iskoláit szülővárosában, a felsőbbeket Debreczenben végezte. Első müveivel 16 éves korában lépett fel a „Lant“ 1834. és 1835-diki folyamában. Zsengéi szép tehetségről tanuskodtak s a költészet barátai nagy reményeket kötöttek az ifju fejlődéséhez. Az 1839-diki tanodai évre a költészet rendes tanitójává neveztetett, de mielőtt hivatalát elkezdhette volna, mellbaja megrohanta s a jobb sorsra méltó ifju már 1840. január 31-kén bevégezte rövid földi pályáját. Meghalt csaknem azon napon, melyen Pesten a Kisfaludy-társaság — 30 pályamü között — „Árpád“-ját babérjával koszoruzta meg. — Földi részei Debreczenben a czegléd-utczai sirkertben nyugosznak.

A debreczeni tanulóifjuság mükedvelői előadásokból gyült költségen 1864. junius 11-kén a jeltelen sirra diszes márványoszlopot állitott, melynek oldalára a név, születés és halálozási időn kivül a költő „Hattyudal“-ának következő sorai vésettek: „Néma, zárt az elhalónak ajka, szemfedője gyászba hullt remény“...

Az itt közölt „Bölcsődal“ és „A király“ czimü költeményei még eddig bemutatva nem voltak sehol. Szerk.

I.

BÖLCSŐDAL.

Ó hát még te is sirsz
Ringatag fiu?
Ily korán körülzajg
Metsző léti bú?

Oly szelid mosolygva
Néz le rád az ég,
És neked hazád csak
Bölcsőd keble még.

Dulja bár a hont vész,
Tépje pártviszály:
Csonkul gyilka, bölcsőd'
Gyermek-álminál.

Hont tiporhat önkény,
Ronda szörnyeteg;
Vad csapása kebled
Nem jajditja meg.

Sirsz mégis, — talán mert
Szük a láthatár,
Ó ne vágyj tovább, künn
Inség népe jár.

Nép, mely sirva vigad
És örülve sir,
Tán, mert ősi átok
Lesz fölötte sir?!

Sird ki szent könyűdet
Sird ki néptömeg —
Nép, mit annyi vésznek
Gyilka vérze meg.

Istened, ki őrze
Annyi századon,
Jobb napot derit rád
Bus nép, árva hon.

Lásd meg azt, te lásd meg
Ringatag fiu.
Ó ne sirj! elég ha
Sir a honi bú.

(Debreczen 1838.)

II.

A KIRÁLY.

Arany trónján ül egy király
Fönség sugáriban,
Gyémánt fején, és kezében
Nép-adta pálcza van

Szent esküt irt szivébe föl,
Az eskü tárgya — hon,
És lelke csak honüdvöt esd
Éjente és napon

Naponnan étke iztelen
  És undor a falat,
Éjente álma nyugtalan,
  Mert lelke gond alatt.

Polgáralak jön álmira
  Inség vonásival,
És háború, mely vérhabos
  Ajakkal rá rivall.

Mint sirhalott, kél a király
  A rémes éj után,
Sasszemmel végig nézni a
  Sinlő szegény hazán.

Néz ő, de nézte visszahull
  Tárgy és idő előtt,
Gátló csel és ezer bajok
  Tartják beszőve őt.

Vak, néma, sánta és süket
  Gyakorta a király,
Jól lát pedig, hall és beszél,
  S nem béna lábon áll.

Sírt ront az év, sírt ás az év —
  Trónt foszt a hamvadás —
És hányszor róvatik király'
  Nevére bünrovás.

Kit millióknak üdve áld,
  Vagy sulyos átka bánt,
Király az, és király felett
  Biró ül egyiránt.

(Debreczen, 1838.)

Közli: HAJDU LAJOS.

ÉVA.

EGY NŐALAK A MULT SZÁZADBÓL.

Fränkel Alberttől.

Habár a most oly sokat látogatott erdei és bányaváros Ilmenau, Thüringiának azon classicus helyei közé tartozik is, melyekre egykor a weimári víg aranynapok elenyészhetlen fényöknek egy sugarát vetették, mindenesetre igen kietlen, s a világon tul elkülönitve fekvő hely volt akkor, a midőn ott 1770. aug. 17-ének estéjén egy idegen nőnek kellett időzni, s több órán át postalovakra várni, melyek kocsiját és szolgálóját vele együtt tovább fogták szállitani a hegyekbe. A fiatal Göthének fölragyogó csillagáról 1770-ben még csak legközelebbi ismerősei tudtak valamit; akkor mint diák Strassbourgban élt, s jövőbeli barátja Ágost Károly, mint tizenegy éves fiu sohajtozott egy szigoru, rideg nevelő pedans fegyelme alatt. Németországban senki nem sejté a mivelődés azon virágának hatalmát, mely e csöndes zugolyban, a jelentéktelen Thüringia földén, és annak regényes fővárosában kezdett kifejlődni. Azonban a lendület elő volt készitve, az ut egyengetve, s a czél kijelölve azon hatalmas harczos, azon nagy gondolkodó fő és költő által, ki most elhagyatottan lépdelt a wolfenbütteli könytár rideg szobáiban, s azon munkában gazdag küzdelemre tekintett vissza, melylyel csaknem husz éven át fáradhatlanul, folytonos szorongattatások közepette hintegette ama magvakat, a melyeknek Weimar most hirnevét, s Németország a mai napig önállóságának érzetét köszöni. A magány ezen emberénél időztek az ilmenaui postaházban várakozó idegen nő gondolatai, a mint lelke előtt azon drága egyének elvonultak, kiket hazájában visszahagyott. Az idegen nő leült és irt:

Ilmenau, aug. 17. 1770.

„Kedves Lessing ur! Határozatlan vagyok, hogy önnek irjak-e, vagy a postamesterrel czivódjam. Az egyik a kegyed rovására, a másik az enyémre történik. Ezuttal önző akarok lenni, s inkább önnek nehány perczét rontom meg, mintsem egészségemnek ártsak; hozzá a postamester annyira barátságos, hogy nem is lehet bele kötni. Az azonban mégis a kétségbeejtésig boszantó, hogy már hét óra hosszan ület itt, s még most sem látom, hogy miképen mehetek innen tovább. A lovakat az egyik állomásról várják vissza..... Az utakat igen gyalázatosaknak találtam, oly feneketlenek, mikép valódi csoda, hogy kocsim épen maradt. Már érzem a honvágyat, de attól szabadulnom kell, különben rosz dolgom lesz. Itt meg akarom gondolatmenetemet szakitani, különben furcsa dolgokat mondanék. — Azt hiszem, le fogok feküdni, mert lovakat még most sem látok, s utóljára még csakugyan összeperelnék a postamesterrel. Aludjék jól, s kérje az eget, hogy jövőben gyorsabban utazhassam, mert igy meg lesz kimélve leveleimtől. Önnek Alázatos szolgálója König É. C.“

A vidám, futólagos levélke magában véve semmi jelentőséggel nem bir, azonban annak mégis pikant érdeket kölcsönöz azon körülmény, hogy ezen helyen, ezen időben, és ezen nő irt az akkori wolfenbütteli remetéhez. Ha volt valami képes a keserü, neheztelő boszuságot elüzni, mely a társaságot nevető, életvidor, a nagy világgal való mozgalmas közlekedéshez hozzá szokott irón, jelenlegi tartózkodási helyének kietlen ridegségében és ingertelenségében már erőt kezdett venni: ez a szellemi mozgalomnak indult szép Hamburgban — hol tudvalevőleg a megelőzött éveket (1767. apriltól 1770. aprilig) töltötte, — számos barátaira emlékezése volt. Ezen barátok közé tartozott König gyárosnak és selyemkereskedőnek családja is. E gyáros vagyonos, tekintélyes férfi volt, kinek elismert becsületességgel és szivjósággal, finomabb szellemi miveltséget és az irodalom iránti érdeklődést kellett egyesiteni, mert Lessing igen jól volt vele, s legifjabb fiacskájának keresztapja volt, s őt Gleimhoz intézett levelében „specialis barátjának“ nevezte. König, ki Hamburgban lakott ugyan, de Bécsben birt gyárakat, gyakori utazásra volt kényszeritve széles terjedelmü üzlete által. A mint 1769-ben Velenczébe utazott, azt mondá Lessingnek: „Ha valami szerencsétlenség történnék velem, legyen gyámola nőmnek és gyermekeimnek.“ Előérzet lehetett az, mi a búcsu alkalmával a harmincnyolcz éves férfiun erőt vett. Mert valóban nem lehetendett visszatérnie. Alig érkezve Velenczébe, meghülés folytán beteg lett, s a halál hirtelen elragadta, távol nejétől, kivel 11 éven át a legboldogabb házasságban élt, s a kinek most nemcsak négy neveletlen gyermeke növelési gondjait kellett viselnie, hanem a legterhesebb fajtáju, váratlan üzleti bonyodalmakon kellett magát keresztül küzdenie. Mert König vagyoni állapota, — ki nején és gyermekén kivül még tizenegy testvéréről gondoskodott, s a maga és neje vagyonát terjedelmes vállalkozásokba fektette, — a hagyaték rendezésénél nem mutatkozott kedvezőnek, sőt oly bonyodalmak tüntek elő, melyeknek eligazitása erős kezet, okosságot, becsületes akaratot igényelt.

Oly jellemnek, mint a minővel Lessing birt, nem volt szüksége barátja felhivására, hogy egy oly művelt család iránt, melyben jól érezte magát, mely őt csaknem a hozzátartozók közé számitotta, a melynek gyermekeit, mint a magáéit szerette, — ragaszkodását megtartsa. Hiszen egyedül álló férfi volt, ki kedélyének minden ösztönével, közlékenység és csatlakozás utáni vágyával azokra volt utalva, kiket büszkeséggel töltött az el, hogy házuknál, vendégszerető körben egy üdülő órát nyujthattak neki. Tartós összeköttetésben maradt tehát az özvegy König Éva asszonynyal, ki reá nézve már az eddigi szerencsés helyzet tündöklő fényében is kellemes és benyomásteljes tünemény volt, de a kiben most a jellemnek erejét, a gyakorlatiasságot, a világos, bátor, vidám értelmességet, egyszóval a szellemnek és szivnek mindazon tulajdonát tanulta csodálni, a melyekkel, alig harmincz éve, s gyönge, szenvedő egészsége mellett, élete komoly helyzetének szokatlan kötelességeit és kellemetlenségeit fogadta. És valóban különös dicsőségére szolgál ezen nőnek, hogy reá nézve Lessing nemcsak az ünnepelt, tisztelt iró volt, hanem finom, biztos tekintetével abban azon nemes, tiszta hű szivet, a kedély önzetlen tisztaságát, a magas, fenkölt lelkületet felismerte, melyeket benne az utóvilág kiváló szellemei is méltányolni tudtak.

Azonban fájdalom, e nagy férfiunak magának nagyobb mérvben volt szüksége akkor a részvétre, mint azt hamburgi barátai sejthették. Anyagi helyzete szorongatott és gondteljes volt. Mióta mint iró, működését megkezdette, felváltva Lipcsében, Berlinben, Boroszlóban és

Hamburgban dolgozott, s nemzetét e különböző városokban több más apróságon kivül az „Irodalmi levelek“, „Laokoon“, „Dramaturgia“, továbbá „Mesék“, „Philotas“, „Miss Sarah Sampson“ s „Bornhelmi Minna“ czimü művekkel ajándékozta meg. —

Jó ideig gyönyörködött e vándorló hontalanságban, a ház födelén lakó verébéhez, — mint ő azt nevezte, — hasonló életben, mert mozgás, izgató változások, világ- és emberismeretbeni meggazdagodás utáni vágyódásának az leginkább megfelelt. De már nehány év óta feltámadt benne, mint minden komolyabb irányu emberben azon igyekvés, hogy magának maradandó tartózkodási helyet biztositson, meghatározott hatáskört szerezzen. De barátainak minden igyekezete, hogy a büszke férfinak az ohajtott biztos állást megszerezzék, süker nélkül maradt, s Hamburgban is, hol magának ilyet akart alapitani, nem sükerültek azon szinpadi és könyvárusi vállalatok, melyekre jövőjének szép reményeit épitette.

Igy negyvenedik évében ismét minden határozott támpont nélkül állott, a mellett szegény, eladósodott volt, mert munkái az utólsó években vagy igen keveset, vagy semmit nem jövedelmeztek neki. „Minná“-ját ugyan minden szinpadon játszották, s az a közönséget mindenütt elragadta, sőt abból egyes jeleneteket rézbe metszettek, s puncsos csészékre festettek.

— És mig a párisi poéták, — irja az időben Ramler, Knebelhez, — egy ily darabból ettek, ittak, ruházkodtak, szállást tartottak: Lessing jogos boszankodással törte fejét azon utak és módok felett, hogy miképen fordithasson minél gyorsabban hátat hazájának, s miképen bővithetné és értékesithetné olasz földön tudományát.

De ezen tervet is könnyebb volt kigondolni, mint valósitani. Legelsőben is hiányzott a háromszáz tallér, a mire az utazási költségek végett szüksége volt, aztán még König hirtelen halála, s hozzátartozói sorsa is akadályul szolgálhattak. Egyszóval Lessing Hamburgban maradt, s azon zavarokból, melyek környezték, nem volt más szabadulása, minthogy maga tette magának azon hurkot nyakára, a melylyel őt a braunschweigi udvar nem sokára a legnyomoruságosabb lét hálójába bevonta. A kisebb német udvarok ekkor kezdették magokat fénylő irodalmi tehetségekkel felékesiteni, ha ugyan ezek a fejedelmi szolgálatba olcsón elszegődtek, s magokat megfogni engedték. A jövőre való kegyteljes igéretek közt, de a melyek soha nem fogtak teljesittetni, fogadta el Lessing munkásságának fénypontján a 600 tallér fizetéssel összekötött nyomorult wolfenbütteli könyvtárnokságot.

Tudós barátai, kik szerették őt Németországhoz lekötve látni, ujongtak ezen esemény felett, őt azonban ugy látszott, szomoru előérzetek lepték meg. Mert daczára a Braunschweigból hozzá ismételve intézett felhivásoknak, hogy ott a fejedelmi uraságok, herczegek, herczegnők ohajtva várják megjelenését, mégis négy egész hónap tölt bele, mig eddigi függetlenségéről lemondani s magát a hamburgi szivélyes polgári köröktől elszakitani tudta. Már kevés idővel Wolfenbüttelbe érkezte után a vágyódás gyöngéd hangjait lehet a szilárd és elhatározott férfi leveleiből kiolvasni. Königné elemózsiát küldött neki, s ő azon vallomással kér bocsánatot eddigi hallgatásáért, hogy ha Hamburgba ir, akkor egész nap izgatott, s beletelik három nap is, mig mindent ugy érez maga körül, mint a hogy éreznie kellene. Különösen a gyermekek után tudakozódik élénken, s irja: „Most minden oly üres, kietlen körültem, hogy sokszor igen sokért nem adnám, ha valaki hamburgi apró barátaim közül körülöttem lenne. — Éljen boldogul kedves barátném, gondolja meg jól, hogy az ember nemcsak füstölt hussal

és spárgával él, hanem a mi több, barátságos beszélgetéssel is, legyen az bár szóval vagy irásban."

Lessing ezen idő tájt nehány fontos, érdekes levelet irt Nicolaihoz és Mendelssohnhoz, aztán Ramlerhez és Reimarus Elizához, de az egyedüliség nyomasztó érzete, szivének legbensőbb hangulata, ezek egyikében sem nyilatkozott oly bizalmas és mégis oly kellemes tréfás módon, mint a vele barátságos viszonyban élő özvegyhez intézett fenti soraiban. Látszott, hogy vágyódik azon házba, mely pedig hamburgi tartózkodásának utólsó idejében épen nem volt az öröm és szórakozásnak szinhelye. A barátnő hasonló pajzánsággal felel, s kérdőre vonja őt azért, mert őt „oly ügyes levelezőnek" nevezte, s mondja: „Lehetetlen, hogy ámitani akarjon, sőt inkább hinni akarom, hogy ezuttal beleesett ön, az előtte egészen szokatlan bókolásba. Nem jól áll az önnek, azért jövőre őrizkedjék attól." Üzleti kellemetlenségeit épen nem érinti, bár ezek még mindig oly nehéz és bonyolult természetüek voltak, hogy végre arra kellett magát elhatároznia, hogy a fürdői utazás bevégezte után ismét megvál gyermekeitől, s személyesen utazik Bécsbe. Ez utazás alatt, mely alkalmat nyujtott neki Lessing meglátogatására is, találtuk őt közleményünk kezdetén, az ilmenaui posta-épületben.

Az utazás a mult század ezen szakában még épen oly fáradalmas, mint veszedelmes dolog volt, és átalában sürgető ok nélkül, s csupán puszta gyönyörüségből igen ritkán szánta magát arra valaki. Már Ilmenauban volt mit panaszkodni König asszonynak, az eddigi utak feneketlensége miatt. Végre éjféli 12 órakor indult el onnan egy részeg posta-kocsissal, s egy félvak emberrel, ki a kocsi előtt világitott, de kinek már egy negyedóra mulva kialudt lámpása. „És ez épen a thüringi erdőben", beszéli el, „ott hol két mérföldnyire sem lehet egy kunyhót találni, s hol olyan utak vannak, melyeken nappal is életveszélylyel lehet áthaladni. S azt hiszi ön, hogy elvesztettem bátorságomat? Valóban nem! kiszállottam, s fenyőtobozt kerestem, azt a lámpásban meggyujtottuk, s ugy segitettünk magunkon."

Minden levelében, melyet utazása közben irt, élénk, müvelődéstörténetileg igen érdekes leirásokat nyujt azon nehézségekről, boszantásokról, veszélyekről, s az egészsége megtámadásairól, melyekkel e hosszu utban meg kellett küzdeni. Ellenben fölemelő fénypont volt azon előzékeny és szivélyes fogadtatás, melyben utazása közben a délnémetországi városok tekintélyes házaiban, s végre Bécsben is részesült. „Nem állok jót értte", irja Augsburgból, „hogy nem elbizakodva és kevélyen térek vissza, ha mindenütt ugy fogadnak, mint eddig."

És bensőleg mégis épen az ellenkező érzelem, mély búskomorság és szomoruság uralkodtak rajta, és csakis igen kelletlenül vett részt azon különféle szórakozásokban, miket számára a barátságos és előzékeny bécsiek készíteni akartak. Ismételve panaszkodik e felett levelében barátjának, aztán csakhamar tréfálva átsikamlik az érzelmek ezen kifejezésén, s igyekszik őt egyes egyéniségek, s Bécs társadalmi, irodalmi, s müvészeti viszonyai felőli birálgatásokkal és közleményekkel mulattatni.

Mialatt Lessing 1770. őszétől, 1771. tavaszáig, — mert eddig tartott König asszony távolléte, — e tudósitásokat vette, addig saját viszonyai, az előbbeniekhez képest épen nem javultak, sőt rosszabbá lettek, s a kinzó pénzhiányhoz, melyből csekély fizetése mellett szabadulni nem tudott, az urasági szolgálat békóiba való lenyügöző lekötöttsége, s a világ egyik emberektől alig lakott puszta szögletében töltött remeteélete járult. Most kellett neki, ki

mindig oly örömest és gazdagon ajándékozott, ki eddig vagyontalan szüleit és testvéreit oly feláldozással segitette, élemedett, a sir szélén álló atyjának bevallani először, hogy egyátalában nem áll módjában őt pénzzel segiteni. „Nekem“ irá akkor, már mint Braunschweig herczegének könyvtárnoka, öcscséhez, „nekem, tudja isten, soha nem volt inkább szükségem arra, hogy pénzért irjak, mint épen most, és ezen szükségnek, igen természetes, hogy befolyása van még azon tárgyra is, mely felől irok. Azzal, a mihez a léleknek különösebb vidámsága, s aztán különösebb erőfeszités szükségeltetik, s a mit inkább önmagamból, mint könyvekből kellene meritenem, most nem foglalkozhatom. Ott kell megfurnom a deszkát, hol legvékonyabb, ha majd a külsőségek kevesebb kinzását érzem, ismét elővesszem a vastagabb részét.“ És mégis „Gallotti Emiliá“-ját ez időben teremtette.

Azt, hogy König asszony Bécsben, nagy barátjának szorongatott helyzetét annak egész terjedelmében sejtette volna, nem lehet gondolni. Leveleiben nincs ez érintve, s azon szivósság mögött, melylyel a lutrinnyerés reményét Lessing táplálta, barátnője bizonyosan nem sejté azon titkos okokat, a melyek benne a reményt fentartották.

Nem lehet határozottan állitani, hogy a König asszony iránti szivélyes baráti érzelem, mikor fejlődött ki Lessing lelkében tiszta öntudatos hajlammá. És ha ezen szerelmet már magával vitte volna akkor, a midőn Hamburgtól oly nem örömest vált meg, akkor ez bizonyosan még csak csendesen és titkosan égő szikra volt, mely csakis a magánosságban, Wolfenbüttelben eltöltött tél folytán lobbant lánggal égő tűzzé, s a gond és boszuság éjéből mint fénylő hajnal és reménysugár tört elő. A szigoru, és érzelem nyilvánitásaiban annyira takarékos, gondolkodó férfinak leveleiből, ez időtájt a kedélynek itt-ott oly hangjai lesznek hallhatók, a minőket oly gondos és oly gyöngéd módon soha egyetlen ember, s különösen egyetlen nő ellenében sem nyilatkoztatott. Lessing egyike volt kora legszebb, legderekabb férfiainak, s igy nem is lehetett másképen, minthogy világjártas, a testgyakorlat által a legfinomabb természetességre kifejlett magatartásának nemes előkelősége, szabályos, szellemdus arcza, nyilt sötétkék szemei, s mindenelőtt határozott és mégis előzékeny lényének, mindenki által elragadónak nyilvánitott varázsa, már őt régebben a nők kedvenczévé tették. Annyival feltünőbb, hogy hosszas nőtlen életének története mitsem tud azon viharos szivhajlamok és gyöngéd viszonyok felől, melyek a német classicus irodalom minden más herósai ifjuságában oly többszörösen jelentékeny szerepet játszottak. Azon vélelem, hogy hiányzott nála a lélek, a vérmelegség és a szenvedély, az ellenkezőnek több bizonyitéka által van megczáfolva, de a piperéskedő és az ugynevezett társaságból egyik nagy, de minden érték nélküli csoportja, soha nem volt képes benne mélyebb érdeket felgerjeszteni.

Még visszatetszőbbnek, még visszataszitóbbnak tünt fel egyenes, igazságszerető érzéke előtt a szépnem pöffeszkedő szellemisége, ama tolakodó blaustrumpfkodás elcsavart természetlensége, a mely már akkor részint mint irodalmi műkedvelés, részint mint a német nővilág hazug, mesterségesen összetákolt miveltségi piperéje kezdett elterjedni. E körökkel, valamint a szinésznőkkel volt ugyan érintkezése, de hogy azokat komolyabb ösztön nélkül szivének mulékony foglalkodtatására, s az érzelmek szenvedélyes játékaira felhasználja, erre nézve az erkölcsszigoru lelkészcsalád fia, maga iránt igen büszke, mások iránt igen lelkiismeretes volt.

Itéletének minden elnéző gyöngédsége és lényének elegans világfias szabad iránya mellett,

Lessing egyátalán szüzies, minden sikamlósságtól elforduló természettel birt, ugy hogy az akkor igen elfrancziásodott Németországban, sok tudós fő szánalmas mosolylyal rázhatta meg tiszteletre méltó parókáját, a midőn a 25 éves Lessing „Horácz megmentésében“ az ezen római költőnek szemére hányt nemi vétkekre vonatkozólag, azon naiv vallomást tette: „Én ezekből tulajdonképen semmit de semmit nem értek.“

Ha tehát a „Barnhelmi Minna“ költője, ki már ezen drámában, valamint dramaturgiájában a valódi szerelmet, oly igazán meleg és élénk szinekkel tudta rajzolni, ha tehát ő ez érzelmet csak negyvenedik évében vette észre magában, ezzel sem több, sem kevesebb nincs mondva, mint az, hogy addig nem találkozott egy nővel sem, kinek oly teljes odaadással szentelhette volna magát. Csak König asszonyban találta fel érett és éber férfitekintete azon nőt, s erről irta későbben öcscsének: „Ez az egyetlen nő a világon, a kivel bátorságom lenne együtt élni.“ Pedig az épen nem tartozott a tudós nők közé. Levelei azonban nem csupán az irály folyékonysága, s néha a keresetlenségig természetes kifejezéseinek tisztasága által emelkednek felül sok kitünő férfi azután alig husz évvel irt levelein, hanem itélőtehetsége önállóságában, és sok találó, többnyire csak ugy könnyeden odavetett megjegyzésében, a tartalomteljes izlés- és szellemképzettségnek még a mai nőknél is nem mindennapi fokát árulta el. Valódi Lessing-szellem van ezen egyszerü, igénytelen levelekben, s ugyancsak ilyen azon pajzán tréfás humor, mely mögött az irónő jeles érzelmei komolyságát elrejteni tudta.

König asszony heidelbergi születésü volt, s daczára annak, hogy a búskomorságra hajlammal birt, a vidám délnémet mozgékonyságot, uj hazájának északi környezetében is megtartotta. Lessingnek az ő közbeszórt, többnyire szikramszerüleg éles nyilatkozatai a müvészeti és irodalmi dolgok felől mindig kedvére voltak. A mint pl. egyszer azt irá neki, hogy a bécsi nőknek igen jóknak kell lenni, mert ott egy darab, melynek hősnője egy gonosz asszony, roppant közönséget vonz, Lessing azt felelé, hogy „azon megjegyzését, miszerint a nőknek igen jóknak kell lenni ott, hol megérdemli a fáradságot egy gonosz nőnek szinpadra vitele, igen helyesnek találom, csak aztán egy ilyen előadás több kárt ne tegyen, mint hasznot. Sok nő jó, mert nem tudja, hogy kell hozzá fogni ahhoz, hogy rosz legyen.“

Tehát felfogásuknak és itélőtehetségüknek módjában és hangjában a kölcsönös egyetértés meg volt, de jellemeik és az érzelem és léleknemesség nagy és jeles vonásaiban is oly benső rokonságot mutatnak, hogy ez érülközés szemlélésénél önkénytelen eszünkbe jut a hires Lessing-féle darabnak két alakja, Minna és Tellheim. Már fentebb, König asszonynak több kitünő tulajdonságát, éles női eszét, a szerencsétlen és nehéz helyzetekben állhatatos biztosságát megismertük. Ehez járult azon korlátolt előitéletek, kicsinyes hiuságok és makacs szenvedélyességek teljes hiánya, melyekkel a nők oly gyakran ugy a magok, mint hozzátartozóik életét megkeseritik. Ő azon férfit, kit szive választott, nem ösztönözte fényes hivatalok és méltóságok szerzésére, a legszerényebb függetlenség valóban kedvesebb volt előtte, mint a szolgaságnak aranyozott kenyere, és komolyan óvta, intette őt, nehogy reá való tekintetből valami olyat vállaljon magára, a mi hajlamaival, jellemével, mindkettőjök büszkeségével ellenkezik. A midőn szerették volna Bécsbe vinni alkalmazásba, a mely nem engedett volna neki az udvartól függetlenséget, azt irá, inkább helyén van a wolfenbütteli könyvtárban, mint az udvaronczok között. S mily nagynak kellett lenni élete jövő társnője iránti nagyrabecsülésének, a midőn mintegy szükséges-

nek látta mentegetőzni nála a miatt, mert nem ódázhatá el magától a braunschweigi udvari tanácsosczim elfogadását; valóban nem utasithatta azt vissza, ha a herczeget nem akarta megsérteni.

Különben ezen nőt, mint a leggyöngédebb, legszeretetteljesebb anyát és feleséget látta házikörében, aztán sok alkalma is volt a szegények és szerencsétlenek iránti könyörületes szivjóságában, valamint egy nagy háztartás vezetésében kifejtett mozgalmasságában gyönyörködni. A levelében érintett többféle tárgy között néha az utóbbi érdekek is szerepelnek, és valóban háziasan s épen nem prózailag hangzik szájából, a midőn barátjától az általa tudott, fagyott ujjak elleni szernek receptjét, vagy a porczellán ragaszét kéri, vagy ha valamely levelének utóirata igy hangzik: „Ha még nem olvasta volna Claudius birálatát Klopstock ódái felől, itt küldöm azt. Küldjön értte mielőbb borsót és lencsét.“ Lessingnek e megbizatások nem voltak visszatetszők, s azokat a legkomolyabb lelkiismeretességgel teljesitette. Hiszen jól tudta, hogy barátnőjének kellemes jellemképében, ugy az apró, mint a nagy vonások, egyetlen, valóban aranyalapon nyugosznak, a határtalan becsületesség alapján, — melynek csaknem ábrándos tulzásától őt még nehányszor intenie is kellett, — s valamint minden valótlan- és mesterkélttől való ritka irtózáson. „Kegyed nem hiszi“, mondá Lessing egy fontos alkalommal, „mennyit épitek kegyednek egyetlen szavára, s mennyire meg vagyok győződve a felől, hogy egy ily egyetlen szó öntől mindenkorra érvényben marad.“ És valóban a legjelentéktelenebb, talán szükségelt hazugságot nem bocsáthatá ki ajkán zavar nélkül, sőt egyszer e miatt mentegetődzött is a tulszigoruan igaz Lessing előtt, s felkiáltott: „Én nem tudok hazudni, ön tudja, én ó-frank nő vagyok!“

De épen az, mit már akkor Németország előkelő köreiben mint „ó-frankot“ megmosolyogtak, épen e magvas, az értékesre, a tisztára, a valódira irányzott derék érzület, ezen a szenvelgő érzelgősségtől, vagy a felcziczomázott frivolitástól még meg nem mételyezett régi német szilárd becsületesség, épen ez volt az, a mi Lessing minden izében német természetére oly jótékonyan hatva, lelkébe világitott, s őt oly ellenállhatlanul vonzotta. A biztos felismeréstől a szilárd elhatározásig tudvalevőleg nála nem volt messze.

A mint barátnője tavaszszal Bécsből visszatért, s őt Wolfenbüttelben átutaztában meglátogatta, akkor sziveik érzelmeinek meleg folyása minden tartózkodáson áttört, s mint egy titkos, még a legközelebbi rokonok előtt is elrejtve maradt jegyesség ideje kezdődött meg. Az erre következett levelekben ezen változás ugyan nincs határozottan érintve, e pont csaknem szüzies bátortalan, tulságosan gyengéd módon sejtetik, de félreismerhetlen a bizalmasabb viszony, s az eddigi merev megszólitás helyett, (kedves asszonyom, kedves Lessing ur,) most már „legkedvesebb barátnőm, és kedves barátom“ járja.

Látni való, hogy ezen szerelem nem árasztja szét egy későbbi korszak romanticus illatát, ez nem font virrló rózsákat a fiatal fürtök közé, nem álmodozott a hold halvány sugárainál, s nem sohajtozta el, susogó jázminbokrok közt örömét és bánatát, s nem is volt abban semmi a forrongó kedélyállapot azon érzelemmámorából és vad hevéből, a melyet később a Wertherkorszak kéjpohara idézett elő, s szabaditott el lánczáról. Két, eszélyes, jó, magasra törekvő, nehéz viharokban megpróbált és megtisztult lény találkozik az életnek meleg bár, de gondokkal teljes delén, nyugodt, tiszta tekintettel mindenik felismeri a másiknak valódi, ritka becsét, s lényök-

nek legnemesebb része, a lassankinti érintkezésben csöndesen szövődik viszonynyá, mely odaadó önfeláldozásban, az önlegyőzésnek alázatteljes erejében, a bensőségnek eszményi hatalmában és melegségében alig találja párját az emberi szivek történetében. Ez volt Lessingnek és König Évának szerelme, a mint az leveleikben nyilatkozott. Például mily meghatólag hangzik az, a mint Lessing őt agg édes anyjának halála feletti mély fájdalmában a következő egyszerü szavakkal vigasztalja: „Adná az isten, hogy annak biztositása, hogy tud a világon még egy lényt, ki kegyedet mindenfelett szereti, némi vigaszául szolgálna. Ezen lény minden boldogságot, mi még számára rendelve van, egyedül kegyedtől vár, s e lény kéri kegyedet, épen ezen boldogságra való tekintetből, szakitsa el magát az elmultak feletti fájdalmaktól, s irányozza tekintetét főleg azon jövőre, melyben egyetlen igyekezetem leend kegyednek uj nyugalmat, s napról napra növekvő gyönyörüséget szerezni.“

És mily gyöngéden, mily kellemesen fejezi ki ő is mélyebb érdekét, a midőn irja neki: „Éji 12 órakor zárom be ezen levelet, hol kegyedet az utazástól elfáradtan, a legmélyebb álomban gondolom, s teljes szivemből a legkellemesebb nyugalmat kivánom, magamnak pedig arról való minél hamarabb meggyőződést, hogy ön, az utazás fáradalmait kipihenve, egészséges és elégedett. Irhat azon kivül egyebet is, mi épen nem lesz ellenemre. De azoknak mind oly szavaknak kell lenni, melyek egyenesen szivéből jönnek, épen mint azon szavak, melyekkel én mondom, hogy önnek legkedvesebb barátom, legőszintébb barátnője vagyok.“

Igy tehát a házias boldogságnak minden benső feltételei megvoltak, s a két szerető lény életkora nem engedhette nekik az elhatározott egyesülés hosszabb elhalasztására gondolni. De a sors a kellemetlen nehézségek egész halmazát tornyositotta fel előttök. Mert a Königféle üzlet és vagyon bonyodalmai a legtetterősebb belátás mellett sem akartak kibontakozni, s a hires Lessinget herczege, ki kegyencznőire százezreket pazarolt el, még mindig nem helyezte oly anyagi állapotba, hogy magának Wolfenbüttelben szerény családi életet alapithasson. Mindennap várta a fejedelmi igéret teljesitését, s ennélfogva némi türelmetlenséggel sürgette a mielőbbi összeköttetést. A mint barátnője panaszkodott: „A világ legnyomorultabb zugában örömest élnék kenyéren és vizen, csak e tömkelegből már valahára kiszabadulhatnék“, Lessing, helyzete gyors javulásának reményében felelé: „Ha a világ legnyomorultabb zugában, kenyéren és vizen óhajtana inkább élni, mint jelenlegi zavaraiban: Wolfenbüttel zugnak eléggé zug, s a vizben és kenyérben, sőt még valamivel többen, bizonyosan nem lesz hiányunk.“

Ki egy szerető női sziv vágyódását ismeri, az érteni fogja azon nehéz küzdelmet, melybe König Évának, barátja ily meghatólag nyilvánitott s általa is osztott kivánságának visszautasitása került. De nemes büszkesége, s okos lelkiismeretessége nem engedék meg, hogy a szeretett s magas szellemi őrponton álló férfinak, a prózai zavarok és aggodalmak egész seregét vigye házába, melyeket ő egyedül akart átszenvedni, s magáról és az övéiről elháritani. Állhatatosan azt felelé: „Életem letünt napjaira nyugodtan gondolhatok vissza, egész azon perczig, melyben elég gyenge voltam szerelmemet bevallani, melyet elhatároztam, hogy eltitkolok; legalább addig, mig körülményeim szerencsés fordulatot vesznek. Meg vagyok győződve, hogy ön mégis mindig baráti részvéttel viseltetett volna mind az iránt, mi engem illet; de ügyeimet nem tette volna a magáéivá, mint most teszi, bár azt tennie nem kellene. Mert azon elhatározásom megdönthetlen marad: ha szerencsétlen vagyok, egyedül maradok, és sorsát nem fűzöm össze a magaméval.

Okaimat ismeri, sőt őszintesége nem engedte önnek, hogy azokat ne helyeselje; ne nevezze tehát azokat kifogásoknak, — ezen szó kifogás, igen bántott, — kérdezze meg szivét, ha vajjon hasonló esetben nem épen ugy cselekednék-e, s ha szive nemmel felel, akkor higyje meg, ön engem félannyira sem szeret, mint én önt szeretem. Az egyetlen, mire kérem az, hogy általam ne engedje magát terveiben zavartatni, hanem cselekedjék ugy, a mint akkor cselekedett volna, ha engem nem is ismer."

Ez, mint Stahr Adolf, hires „Lessing Biographiá"-jában mondja, a Tellheimféle lelki fenség nyelve volt, s e nyelvet senki nem értette jobban, mint Lessing. Hallgatott. A szeretett nőt 1772-ben februárban még egyszer kellett a bécsi veszélyes és szomoru utra indulni látni. Maga azt hitte, hogy ügyei rendezésével négyhétig igénybe lesz véve. De a hetekből hónapok, a hónapokból évek lettek, s az elválás óta három év és hat hó telt el, emésztő vágyakozásban, boszuság, bánatteljes, vonszolódó fáradalomban. Mi itt nem Lessing életiratát adjuk, különben le kellene irnunk, hogy e férfias jellem, e rettenetes években mennyi boszuságon, mennyi megszégyenitésen, mennyi haragon ment keresztül. „Élete egyetlen reményének teljesedése", a mint nősülését nevezte, mindig oly közel volt hozzá, és mindig távolabb és távolabb látta azt elodázva, a nélkül, hogy annak végét belátta volna. A braunschweigi udvar jól tudta, hogy a büszke nemes szarvas erős lánczon van, s nem gondolt helyzetével és óhajaival, mióta, a félt Bécsbe hivatást meghiusulva látta.

Vessünk fátyolt e lázzitó sötét képre, s forduljunk a barátságos sugarakkal felkelő naphoz, mely mégis végtére, valahára a küzdelmek és fájdalmak ezen éjéből felküzdte magát. Mig Lessing, mint a fiatal braunschweigi herczegfi Lipót kisérője, nyolcz hónapon át tett Olaszországban egy meglehetős fárasztó, s tudományos tekintetben ránézve kevés sikertől kisért utazást, jegyese, kit ez alkalommal Bécsben meglátogatott, 1775. augustus havában Hamburgba visszatért. Hitelezői ki voltak fizetve, még egy kevés évi jövedelme is maradt, s Lessing is hosszabb időre visszaérkezte után szabad lakást és valami jelentéktelen pótlékot kapott, s ezzel oly jövedelmet, mely őt elhatározásához hiven, képesitette, a nejének vagyonában való minden közösséget és részvétet visszautasitani, s annak a gyermekek részére való biztositását kieszközölni. Csak most lehetett komolyan gondolni az összeköttetésre, mely 1776. october havában egy jó ismerős család falusi jószágán (Yorkban) a legnagyobb csendben megünnepeltetett.

Igy tehát annyi év küzdelmeinek czélja el volt érve, s már nehány héttel az uj házasok megérkezte után, a csendes Wolfenbüttelben egy boldog ház virágzott fel, emeltetve azon béke által, melyet csak a szerelem ad, átlengve és átmelegitve a lélek, a vidám és kellemes családiasság fuvalma által, s az a szorongatottakra és szükölködőkre nézve a könyörületes jótékonyság temploma lőn. A könyvtár szobáiban már nem azon görnyedt és sötét tekintetü férfi járt-kelt, kit az utóbbi évek szemléltek, tekintete magasra volt emelve, arczából azon kedélynek biztos és örömteljes kellemérzete volt kiolvasható, mely végre megtalálta az oly sokáig és oly fájdalmasan nélkülözött békét.

Mendelsohn Mozes és más barátai, kik Lessinget ez időtájt meglátogatták, őt annyira megifjodottnak és felüdültnek találták, mint legszebb korában volt, s csak a véletlennek tulajdonitható az, hogy jegyzeteikben nem mondanak itéletet azon nő felől, ki reá ily csodálatos befolyást gyakorolhatott. Azonban Lessing házáról még birunk egy fontos bizonyitványt, s az

a később oly hiressé lett Spittler történésztől eredt, ki akkor nehány hétig Wolfenbüttelben időzött s Meuselhez a következőket irta:

„Wolfenbüttelben csaknem három hétig voltam, s ezek életemnek legboldogabb, legtanulságteljesebb napjai, miután Lessing előttem házát megnyitotta, s az ottani könyvtárnak teljesen szabad használatát megengedte. Biztosithatom önt, hogy ő a legnagyobb emberbarát, minden tudományosságnak legmunkásabb előmozditója, s segiteni szerető, leereszkedő pártfogó. Észrevétlenül oly bizalmassá lesz az ember vele, hogy szükségkép el kell felejteni, minő nagy emberrel beszél. És ha lehetséges volna több emberszeretetet, több munkás jóakaratot találni, mint Lessingnél, — ugy Lessing asszonynál találnók azt. Azt hiszem, ehez hasonló nőt nem fogok találni többet. Szivének mesterkéletlen jóságát, isteni lelkinyugalmát, a legbúvösebb rokonszenvvel mindazokkal közli, kik szerencsések vele érintkezni. E nagy, érdemes nőnek példája, neméről való fogalmaimat véghetetlen fokozta, pedig talán igen is rövid ideig voltam Wolfenbüttelben arra nézve, hogy minden előnyét felismerhessem.“

A szerencse azonban, mely a föld közönséges gyermekeit gyakran oly pazarul árasztja el adományaival, a kiválasztott, s magas rendeltetésre hivatott embereknek, hűtlen, gonosz társa szokott lenni. A mint Lessing a karácsonyi szent napokat másodszor ülte meg saját bizalmas körében, a nagy gyermekbarát, hogy boldogsága annál teljesebb legyen, egy kedves fiacskát ölelhetett apai kebelére. De csak nehány óráig örvendhetett ez ifju élet meleg lehelletének, mert a csecsemő bezárta szemeit, megmerevedett, s meghidegült. Azon keserü humorral, mely nála a kétségbeesett fájdalom kifejezése volt, közlé barátjával Eschenburggal: „Örömöm igen rövid volt. Oly nem örömest veszitettem el ezen fiut, hiszen oly okos, igen okos volt! Ne higyje ön, hogy az apaság nehány órája bennem a majomi szeretetet kifejtette volna. Én tudom, mit mondok. Hát nem észre, okosságra mutat az, hogy vasfogókkal kellett a világba lépésre erőszakolni, s annak hiábavalóságát oly hamar felismerte. Nem észre mutat az, hogy a legelső alkalmat felhasználta, hogy abból megillanjon? Igaz ugyan, hogy a kis hurgyafejü, anyját is maga után vonszolja, mert kevés remény van megmaradásához. Ohajtottam, hogy nekem is legyen egyszer oly jó dolgom, mint más embereknek, de biz az nem sikerült.“ S minden csapás között ezen legmegrázkódtatóbbtól és legvégzetteljesebbtől sem lett megkimélve. Napokon, éjeken át ült szörnyü aggodalmaktól marczangolva, pillanatra fel-feléledő reménytől élesztve, az eszméletlenül fekvő feleség kórágyánál, ki már csak őt ismerte, s végre is erőszakkal kellett őt onnan eltávolitani. „Nőm meghalt; ime ezen tapasztalattal is gazdagabb vagyok“, igy jelenté végre egész életboldogságának megsemmisülését Eschenburgnak.

1778. január 12-kén, második férjhez menetele után egy év s nehány hó mulva temettetett el Lessing Éva. A wolfenbütteli temetőben pihennek tetemei. A német nép költőinek jegyeseit, s nejeit kedves emlékében tartotta meg, s illatos virágkoszorukat helyezett azoknak sirjaira. Szőjje be ez emlékek közé azon szellem és erényekben gazdag, valódi német nőnek, nagy, de csaknem elmosódott képét, ki a nagy Lessingnek örömtelen életutján, az egyetlen, rövid bár, de mély és benső örömpillanatot nyujtotta. Három évvel élte tul szerelmesét, a midőn ő is, (nem egészen 52 éves korában) beteg, a küzdelmekben s a bánatban kifáradt fejét nyugalomra hajtá. „Egykor“, irá Mendelssohnnak, „egészséges, karcsu fácska voltam, ma pedig rohadt, redves aggtörzs vagyok. Ah, kedves barátom, a jelenésnek vége.“

De a rohadt törzs még csudálatosan üde és zöld ágakat hajtott. Azon évek voltak ezek, melyekben tompa gyászából az átszellemülésig kiragadva magát, hatalmas csatáit vítta a sötét igazhitüség ellen, a melyekben „Az emberi nem nevelését“ irta. „Náthán“-jában az emberiség győzelméről örökké ifju hattyudalát énekelte. Nem tartozom azon lyrai elemek közé, kik személyes érzelmeiket örömest fitogtatják. Annyi azonban bizonyos, hogy őt mindezen művei teremtésénél végperczéig, megdicsőült nejének szellemalakja lengette körül, kiről annak halála után annyiszor elmondotta: „Ó, ha ismertétek volna őt!“ „Ha hátralevő napjaimnak felerészével megvásárolhatnám azon boldogságot, hogy a másik felerészt ezen nő társaságában éljem át, ó, mily örömest tenném azt.“

Ki Lessing Évát saját nyilatkozataiból óhajtja megismerni, olvassa el annak Lessinggel váltott leveleit. Ezek az eddigi kiadásokban Lessing többi levelezései között voltak szétszórva, mig azokat nem régiben Dr. Schöne Alfréd, Erlangenben nagy gonddal egy önálló gyüjteménynyé egyesitette, s azok „Briefwechsel zwischen Lessing und seiner Frau“ czimmel Herzel S.-nél Lipcsében megjelentek.

Közli: SZABÓ ANTAL.

MIKES KESERVE RÁKÓCZY SIRJÁN.

Magam maradtam hát e pusztaságban,
Mint őszi lomb, mit elsodort a vész!..
A szép tavasz, mit esdekelve vártam,
Ősz fürteimmel öröktélbe vész. —
Reményeimnek elhervadt virága,
Vérkönyekkel hiába éltetém;
A sors kajánul gyökerébe vága,
S most itt sötétlik busan, feketén!

... Elhunytak ők, a fényes csillagok mind ...
Oh szent hazám, nincs többé nagy fiad!
Bercsényi lelke nem birá meg a kínt,
És vele megtört szíve annyinak! ...
Őt élteté még égő honszerelme,
Bár golgothára hurczolák nevét. ...
S itt nyugszik ő is, föld porába verve,
Mint saskesely, ha szárnya megtörék!

Rákóczy itt ... e néma sirhalomban! ..
Oh ölts sötét gyászt árva nemzetem! —
Szent téreden bár annyi gyászhalom van,
Egy sem borúl ily drága tetemen! —
Jer, jer! zarándokolj e sirhoz el; —
Itt nyugszik ő: reményed csillaga! —
... Szavamra ah, hogy senki sem felel! —
Vagy nemzetem, ő volt csak egy maga.

Csak egy maga! .. Egy nép reménye, vágya,
Mely sejtelemként ülte meg szívét, —
Lelkében gyult egy nagy közös világba,
Fénylő sugárit onnan hintve szét.
Szabadság égő napja volt ő, melynek
Büvös varázsa éltet, vonz, nevel. ...
A nap leszállt, — helyén bús árnyak kelnek,
Hazám, hazám! sötétlő éj fed el!

Aludni fogsz, miként ő alszik itten,
Aludni fogsz oh népem ujolag! —
Mások duskálnak drága kincseidben,
Neked csak koldus-hulladék marad! —
S kik osztozának sóban és kenyérben,
Reád gyujtják a megviselt tetőt. . . .
S ha lesz, ki felsír még a gyászos éjben,
Üldözni fogják, mint gonosztevőt!

S ő nem leend ott, hogy felrázzon ujra,
Lángszellemével ő nem lesz veled. . . .
Lehull fejedről a dics koszorúja, —
Feledve lesz dicső híred, neved! . . .
Kihal szívedből nagynak, szépnek álma,
Mint ápolatlan gyönge mécsvilág. . . .
S szokott igában léha szívvel járva,
Gunynyal mosolyg le, majdan a ki lát!

. . . De nem, de nem! — te nem fogod feledni,
Lángszellemét, te nem feledheted! . .
Ha bár a por örökre fogja fedni,
Nagy lelke ott lesz, — nemzetem, veled! —
S fel-feldobog kebled, — mint ősi lángtól
Fel-feldobog a néma bérczkebel, —
Mely benne titkon, s addig-addig lángol,
Mig fénye büszkén tör magasra fel!

ILLYÉS BÁLINT.

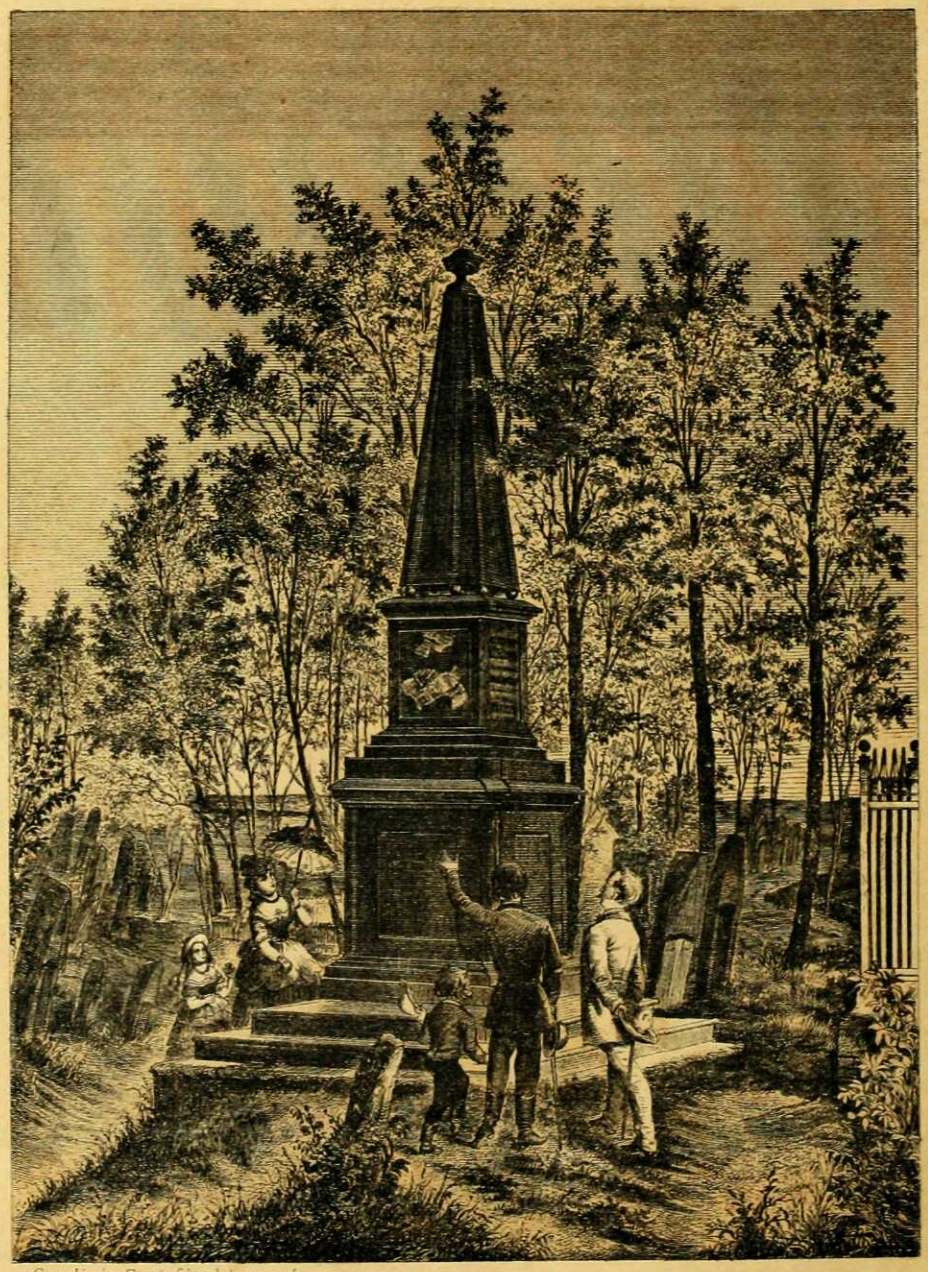

Gondi és Egei fényképe után

CSOKONAI SIREMLÉKE.

Csokonai siremléke.

(képpel.)

I.

„Tiszteljük meg azt a szent helyet, és tegyük azt örökké tiszteletessé, a hol egy jó ember fekszik.“. . .

A debreczeni ref. főiskola seniora által vezetni szokott halotti anyakönyvbe az 1805-dik évről jan. 30-ról ez jegyeztetett be: „Pét. (erfiautczán) Vitéz Csokonai Mihály, 31 éves, sz.(áraz) bet.(egségben) — (eltemettetett) — ingyen.“

Az a balsors, mely Csokonait életében oly kegyetlenül üldözé, nem szünt meg dühöngeni még gyászos ravatalánál sem. A főiskola, melynek életében több dicsőséget szerzett, mint tanárai összesen, ingyen temetteté el, de az ifjuságot testületileg nem engedé a gyászkiséretben részt venni.

Eltemettetett a hatvan-utczai temetőbe.

Sirját egyszerü fejfa jelzé, mint más közönséges halandóét. „Arra a száraz fára, — irja Dombi Márton — melynek fatális nagy rendeltetése az, hogy azon szép magyar lélek takarója, a Csokonai teste hol fekvését, a hatvan-utczai temető homokjában mutassa, zavarodott fővel én készitettem a felülirást.“

Dombi latin felirata magyar forditásban igy hangzik:

„Itt nyugosznak Ovidius, Virgilius, Horatius, **Csokonai Vitéz Mihály személyében.** Midőn éltek, egyesülének, s midőn meghaltak, ide temettettek.

„Kinek, ha tanulmányait puhatolod, — ékessége vala a tudományoknak, disze a hazai irodalomnak, dicsősége a magyar Parnasznak. Példányul szolgáló fogékony szelleme korát felyülmulta. Ha erkölcsét vizsgálod: szelid, hizelgés nélkül; igazságos, vadság nélkül; kedves, hiuság nélkül.

„Megszünt élni kora 32-dik évében, (kiről, ha műveiből eszélyesen becsülöd, azt fogod mondani, hogy századot élt). Vidám és életrevaló volt; élt mint költő, meghalt mint keresztyén; előadván rövid foglalatban a magyar tudományokat.

„Hogy meghalt: örökös veszteség, halhatatlanságra méltó. De hogy ő volt: a magyarok mindig örvendenek; hogy elhalt: gyászolják.“

Ez volt első sirirata a kora legnagyobb költőjének.

A közönség, bár folyvást meleg rokonszenvvel viseltetett Csokonai iránt, megelégedett a kicsiny fejfával. Ki tudja, talán elnézi ezt az egész Magyarország is, ha távolról figyelmeztető szó nem hangzik.

Cserei Farkas erdélyi költői lelkü főur agyában fogamzott meg először azon szép eszme, hogy a nemzet Csokonainak sirszobrot emeljen. Cserei e tervét tudatá Kazinczyval, a költő halálozási évében aug. 15-kén.

Nagy eszme volt ez akkor, midőn azelőtt még egy magyar iró sem tiszteltetett meg ily

közköltségen emelt emlékkel. Cserei mintegy titkosan irta ezt Kazinczynak, mert félt — „az ujságlevelek Censorától.“ „Dobraverés nélkül szedjünk össze mintegy száz forintot e czélra — irja Cserei — s ne szóljunk mindaddig, mig a Cippus felálland a sir felett. Száz forinttal azt felállithatjuk. Faragott követ reá csak azért sem kell tenni, mert azt Debreczenben, a hol becses a kő, bizonyosan sacrilegus kezek fogják illetni; a téglát meghagyják“ sat. Cserei terve az volt, hogy „vagy római izlésü cippus, vagy egyszerü piedestal állittassék Csokonainak.“

Kazinczy helyeselte a siremlék eszméjét, s 1805. okt. 17-diki levelében elmondja erre nézeteit; a halotti antik medenczét Hamilton nápolyi gyüjteményéből ajánlja venni, s erre pillangót metszetni. Kazinczy ezen feliratot javalta:

(A homlokkőre):

Csokonai Vitéz Mihály hamvai.

(Egyik oldalra):

Született.... Meghalt....

(Másik oldalra):

Árkádiában éltem én is!

1806. május havában Kazinczy már elérkezettnek látta az időt, hogy a Csokonai siremléke tervével nyilvánosan is fellépjen. Fentartá ugyan Csereinek a kezdeményezés dicsőségét, de közös megegyezés szerint „az ujságirónak Kazinczy irta meg.“

Elképzelhetni azt a feltünést, melyet e sorok szültek, kivált Debreczenben, hol a „tudós férfiak“ még ugy emlékeztek Csokonaira, mint kicsapott diákra. „Debreczen nem tudja — irja Kazinczy — mit akar a márványon az Árkádia? s csak azt tudja, hogy — az, derék marhalegelő volt, kivált szamarakra.“

Kazinczy tulszigoru megjegyzései Debreczenről nem maradtak észrevétel nélkül. A nagy nyelvujitó lenéző sorai elkeseredett harczot idéztek elő, s a vita Kulcsár István „Hazai tudósitásai“-ban ugy elfajult, hogy az emlékkő ügye csaknem háttérbe szorult a személyeskedések miatt. Kazinczy már annyira ment, miszerint kijelenté, hogy a „debreczeni bibliothekában sem lesz bátorságosabb Csokonai szobra az irigység vandalismusától, mint a sirnál.“

De nem feladatunk jelenleg e vita rajzolása, csakis azt emlitők fel abból, a mi szorosan tárgyunkhoz tartozott.

A Csokonai siremlékét illető felszólalást a szerkesztő lelkes, buzditó sorok kiséretében hozta napvilágra.

A felhivó szózat nem maradt eredménytelenül. Megkezdődtek az adakozások. És igy — Csokonai volt az első magyar iró, kinek emlékszobrára a nemzet legelőször adakozott.

1807. ápril havára ki is volt már tűzve az idő, mikor az irók idegyültek volna a Csokonai siremlékének ünnepélyes felállitására. Az első kő letétele Csereinek hagyatott fen. Emlékbeszédet Kazinczy tartott volna. „Azonban édes barátom! — irja K. Csereynek, — azon Károlyban lakó Bitterwasser, vagyis micsoda istenkáromló nevü német Architectus hadd tenné meg a rajzolatot az állitandó oszlophoz, hagynád meg neki, hogy ne czifrázzon. Je einfacher, desto schöner. Osztán meg kell gondolni, hogy azon helyen marha is fog legelni, hogy azt összetördösik, ha drága kő lenne ellopdossák. A márványtábla csak oly nagy legyen, hogy az ujságban levő irás férjen reá.“

Még csak 56 forint volt kéznél, midőn Kazinczy hirét vette annak, hogy Batthyány Lajos herczeg Körmenden saját kertjében Geszner tiszteletére szobrot emelt. E szobor megtetszett mind Kazinczynak, mind Csereinek, s ujabban e mintát fogadták el. Ekkor irta K. Széphalomról 1807. ápr. 6-kán Csereinek: „Akármit mondjon Debreczen, és akármit mondhat, a kőnek ott kell állani, a hol Csokonai fekszik, a hely szép, nem szép, az mindegy! mert szent; — a hamv által szent.“

1807. ápril haváról elmaradt a kőfelállitás. De az eszme nem aludt el, sőt mindjobban érlelődött. Most már nagyobbszerü emlék terveztetett, ha mindjárt a két derék férfiunak kellett volna is áldozni.

1808. ápril 9-kén irja Kazinczy Csereynek: „Már 283 forint van kezemnél, (melyhez Debreczenből is járultak,) ebből kitelik a kő levitele is, és igy az lesz főgondom, hogy az augusztusi vásárkor fenálljon. Örvendj barátom! A te ideád teljesedést ér.“

De a sors máskép akarta. A mondott időre a siremlék nem készült el. A mit — tudomásunk szerint — utóljára irt Kazinczy e tárgyban, 1808. jun. 12-ről, ez: „Csokonai köve készül, de a kővéső meghalt. Isten tudja, mikor boldogulhatok szomjuhozva szomjuhozott feltételünkben?“

Nem boldogult soha. Az eszme elaludt.

Csokonai fejfájáról még a felirat is elenyészett!

II.

Év év után telt.

Az eszme nem halt meg, de mégis aludott.

Majd felderült rá az ébredés kora.

A minden szépért és nemesért lelkesülni tudó tanulóifjuság az 1819-dik évben magáévá tette Kazinczy tervét, s Csokonainak siremléket akart emelni.

De az ifjuság „kegyes atyái“ — a tanárok közbe léptek, s betiltották határozottan a tanulóknak nemes szándékuk kivitelét.

Igy az ifjuság nem pótolhatá helyre a lefolyt évtized mulasztásait.

És az eszme ismét elaludott.

Év év után mult.

Végre nem tudta senki, hol nyugosznak a költő porai?

III.

Az eszme 1835. aug. 26-kán éledt fel ujra Debreczenben — egy uj nemzedék korában.

Vecsey József és Beregszászy Pál főiskolai tanárok állottak az ügy élére.

Ketten indultak el a nagy munkára, s — állitólag — feltalálták Csokonai sirját.

Öntött vasemlék határoztatott. A terv készitésével Beregszászy, a költség előteremtésével Vecsey bizattak meg.

Mindketten lelkesült szenvedélylyel láttak feladatuk megoldásához.

Beregszászy csakhamar elkészült tervével, s ez közszemlére kitétetett a kaszinóban. Tetszett akkor a terv mindenkinek. Igy nem volt más hátra, mint valósitni azt.

Vecsey adakozásra hivó szava nem hangzott el a pusztában kiáltó szó gyanánt. Péczely József tanár pedig a debreczeni tanulóifjuság áldozatfilléreit gyüjté össze.

Az ármány még ekkor sem hunnyászkodott meg. Péczely lelkes felszólitását a „Rajzolatok“ és „Jelenkor“ folyóiratok gunyiratokkal kisérve adták ki. A főiskolai tanárkar pedig még ekkor sem tudta levetkezni elődeitől öröklött gyülöletét Csokonaink iránt. Az ifjuságtól begyült pénzt visszaadatni rendelte. De ez mégis lerótta a kegyelet adóját. Nem vette vissza pénzét.

Meglevén a költség, az érczszobor megrendeltetett — Beregszászi terve szerint az ungvári uradalomban levő turja-remetei vasgyárból.

Az adakozásokból begyült 2321 frt 23 kr váltóczéd., a vasgyárnak fizettetett: 2134 frt 15 kr; felállitási költség 143 frt 50. A fenmaradt pénz, a szobor rajzának több példányban kiállitására fordittatott. A város téglát, meszet, a salétromfőzde az emlék alatt álló 8 darab követ adta. Az épitőmester ingyen dolgozott.

És Csokonai siremléke valahára készen lőn. Valóban ép oly küzdelemteljes e szobor története, mint a költő élete. A sors még emlékét sem szünt meg üldözni.

De a kegyelet mindenható ereje felállitá a 75 mázsás sirszobrot az eredeti terv szerint, 1836. julius havában, s történt az minden ünnepélyesség nélkül.

Ez emlék rajza hű másolatban képünkön látható.

Nyugoti oldalán irva áll: „Csokonai Vitéz Mihály született 1773. Debreczenben. Meghalt 1805. — Hazafiai emelték 1836.“ Délről allegorikus kép látszik; felhőben szárnyas angyal koszorut tart; alatta lant díszlik, rajta két trombitával a halhatatlanság jelképezve. Kelet felől a költő műveiből ez áll:

„— a Muzsáknak szózatja
A sirt is megrázkódtatja,
S életet fuval bele.“

Északon szinte angyal látszik a levegőben, s alatta könyvek sarkain a költő örökbecsü műveinek czimei vannak felirva.

És ott áll az emlék a hatvan-utczai temetőben.

És most a magyar nemzet kegyelete virraszt e sir felett.

Áldjuk poraidat megdicsőült Vitéz!

A KÜZDELEM NEHÉZ VALA...

A küzdelem nehéz vala,
Szivem sebe vérzik, sajog;
De erő még van lelkemben, —
Nem törték meg a sóhajok.
Jere vissza mámor, ábránd,
Im' Tantalus egyre eped....
Ragyogjon egy kihalt világ,
Üljünk érte nagy ünnepet.

.... S feltámad a porba vert vágy,
Emlékezet regét mesél,
Mámor, ábránd szivemre hull,
Mint őszszel a hervadt levél. —
A lemondás és bocsánat
Engesztelő fényben fürészt,
Tépett lelkem gondolata
Békén jár-kel a romok közt.

Oltár előtt imádkozva
Ott térdel egy fehér alak;
Ragyog. Oh még nem is tudja,
Hogy a tavasz is hervatag!
Lágy fohásza titkon repül,
Mert felülről kap szárnyakat.
Ha már minden az égbe száll,
Len a porban, óh mi marad?

Nézem, nézem fénylő arczát;
Könyben usznak a szép szemek;
Ábránd, remény felragyogva
Sugár közt mind ott szendereg.
Ne hullj még szét tündérálom,
Lelkem ugyis szivembe szőtt;
Hadd zokogjak én is .. én is
Szomorun az oltár előtt.

Őrző angyal! tárd ki szárnyad,
Szállj le hozzá, te légy vele;
Fürösztd meg szent fénybe lelkét,
Óh emeljed az ég fele.
S bocsásd meg neki vétkeit,
Bocsásd meg neki istenem;
Hisz' őt már én megváltottam
Szenvedésen, gyötrelmeken!...

SZÁNTAY ALADÁR.

A BÜVÖS ITAL.

BESZÉLYKE.

Jolán az ablakában diszlő virágokat locsolgatta, Arthur pedig a pamlagról leste a bájos hölgy minden mozdulatát.

— Mindig csak e fagyos tekintet, e jéghideg mosoly!...

— Igen, igy kezdődik azon költeménye önnek, — válaszolt a hölgy közönynyel,— melyet a „Rozmaringbokor“ legutóbbi száma hozott. — Olvastam.

— Oh! Jolán, Jolán mikor olvad fel...?

— Kérem ne folytassa, nem szeretem az ismétléseket.

— De az istenért, meddig kinoz még közönyével?! Szivem már alig birja elviselni gyötréseit.

— Képzelődik, mint minden poéta.

— Ah! tört ki Arthur pillanatnyi szünet után, — kaczérságának akar tömjénezni tehát, midőn kikaczagja szerelmemet s visszautasitja vallomásomat, hogy megtörve lássa maga előtt amaz ifjut, kinek minden gondolata ön felé száll, kinek minden vágya az ön szerelme után sovárog!! — Ha igen: óh asszonyom, ugy még lesz erőm a lemondás fájdalmait elviselni; de tudja meg, hogy felejteni nem vagyok képes, és egykor visszatorlom azon keserü pillanatokat, melyekkel éltemet megmérgezé!

És ezzel kétségbeesetten rohant ki a teremből s csaknem tébolyultan futott ki a szabadba.

A hűvös esti szél némileg csillapitá háborodását; izgatott arcza visszanyerte szokott szelid vonásait. Lépteit meglassitá s csendesen haladt előbbre a néptelen utczában.

— Talán korán is itélek e nő felett!? tünődött haladása közben; óh ha e reménysugár világot derithetne a valóra!..

Elgondolkozott; s mig elméjét Jolánnal foglalkoztatá, — azalatt czél és irány nélkül bolyongott ide-oda a szűk sikátorokon keresztül.

Kóborlása jó sokáig tartott, midőn egyszer csak permetezni kezdett az eső.

Merengéséből felocsudott. Körültekintett s aggodalmasan vette észre, hogy a városból kitévedt a mezőre.

Boszankodott mélaságáért; azonban csakhamar fékezé magát, eszébe jutván, hogy itt a közeli erdőcskében egy vén anyóka lakik, kiről azt hiszi a köznép, hogy titok előtte nincs, hogy a jövő rejtelmeit ugy ismeri, mint bibliájának lapjait, melyeket mindennap szokott forgatni.

Hátha ez a sybilla neki is megmondaná az igazat Jolán felől?

Hátha e vén kuruzsoló meggyógyithatná jóslatával szive baját?

A szerelmesek, kivált a szerelmes poéták nagyon hiszékenyek; csoda-e hát, ha Arthur is oly sokat tételezett fel az erdő jósnőjéről.

Egy alkalommal már el is indult a vén Pythia kikérdezésére, de nem juthatott hozzá; kunyhója tele volt kiváncsi néppel.

— Most azt hiszem, tanuk nélkül beszélhetek vele — gondolá hősünk és mitsem törődve a sűrü esőcseppekkel, kettőzött gyorsasággal sietett tova a süppedékes országuton.

Az eső folyvást növekedett; majd irtózatos zápor öntözé a szomjuhozó földet; s a kellemetlen idő mégsem riasztá vissza a tudvágyó ifjut kitűzött czéljától.

A nagy setétség miatt észre sem venné, mily közel jutott már az erdő széléhez, ha a koronként fellobbanó villám fénye elő nem tünteti a tölgyek homályos sudarait.

— Valahára! mormogá s merész elhatározottsággal haladt belebb a már elért sűrü fák között.

Ugy látszik eléggé ismeri az utat, mert minden fürkésző figyelem nélkül, biztos iránynyal kanyarog ide-oda a bozótos csaliton, mely kigyózva fut be az erdő mélyébe.

Most egy távoli fény tünt elő; Arthur egyenesen e világitó pont felé tartott; majd nem sokára tisztás helyre érve, egy alacsony földkunyhó előtt állapodott meg.

— Még ébren van a vén banya, dörmögé az ablakon betekintve a gyéren világitott nyomoru fészekbe. Aztán az ajtóhoz sietett, de az be volt zárva. — Kelj ki odudból százránczu szörnyeteg! szólt és megzörgeté a rozsdás závárt, mire belől haragos mormogás hallatszott.

— Ki az? kérdé egy rikácsoló hang.

— Ne kérdezz, csak szaporán nyisd fel ajtódat! ebben az átkozott fergetegben semmi kedvem sincs a szabad ég alatt társalogni veled.

Erre a korhadt tölgyajtó megfordult csikorgó sarkain; és az átázott éji lovag, maga előtt látta az erdei varázslónő összegörnyedt alakját.

— Ah! maga az ifju ur! szóla fanyar mosolylyal, mely százszorozá a fonnyadt arczán levő ránczokat. Egyszer volt szerencsém e csuda-tanyán — de mielőtt szóba állhattam volna vele,— már eltünt.

— Ne csevegj annyit vén boszorka; nincs vesztegetni való időm.

— De mi az ördög hozta önt hozzám ily átkozott éjszakán?

— Valóban ördög hozott, jegyzé meg Arthur a sziporkázó kandalló felé tartva, — a kétségbeesés ördöge. Nos tehát munkára tudákos anyókám, beszélj, jövőmről akarok valamit hallani.

Miután az öreg boszorkány megpillantá vendége kezében az előkeresett erszényt: apró szürke szemeivel egyet hunyoritott alázatosan nyilvánitá, hogy csak adja elő az ifju ur szive szándékát és ő meg fogja mondani, ha ugy tetszik — a lutriban minő számok jönnek ki; vagy pedig azt is megsugja, mit gondol szeretője e pillanatban.

— De mielőtt kivánságát közölné velem, beszélt az anyóka; magamtól akarom kitalálni, mit forral az ifju ur jelenleg gondolataiban. — Nyujtsa ki jobb kezét, folytatá titokteljes hangon; s a kifeszitett tenyér szétágazó vonalait buzgó figyelemmel kezdte vizsgálgatni. — Ön szeret, mondá szemléjét bevégezve.

— Honnan tudod te ezt?

— Titok nincs előttem, szólt a vénasszony ihlettel; következőleg azt is tudom, hogy e szerelem mire vezeti az ifju urat.

— Nos?

— A boldogságra, mert viszontszerettetik.

— De hiszen . . .

— Azt akarja mondani, hogy szeretője kinozza, gyötri. Oh! a nők eszélyesek; a látszat gyakran leplezi náluk a valót. Aztán meg épen a szerelmesek szoktak mindig veszekedni. Igy tehát jóslatom szerint, ön még a legboldogabb ember fog lenni a földön.

— Igaz-e mit beszélsz? kérdé Arthur felvillanyozva.

— Lássa ifju ur — beszélt az anyóka, nem engedvén magát megzavartatni; az ön kedvese ovakodik ismét beleharapni a keserü almába, — miután első ballépése még igen élénken van meg emlékezetében.

— Hogy érted ezt? kérdé ámultan Arthur.

— Hisz egykor, folytatá a varázslónő, — férje is örök szerelmet esküdött amaz asszonyságnak s mégis az igért boldogság helyett, — kárhozatot lelt a vele kötött frigyben.

— Te Belzebub konyháján élősködő vén sybilla, hát még azt is tudod?!

— A nő sokat szenvedett e hitszegő ember oldala mellett, — beszélt tovább az anyóka; de az ég megszánta s a férj halála által, megmenté őt a nehéz gyötrelmektől. E félénk özvegy — —

— Oh! te pokol szülötte, honnan meritéd tudományodat, hogy ily mindentudóvá lettél?!

— E félénk özvegy, folytatá az, nem is ügyelve az ifju kérdésére; azt hiszi most már, hogy minden férfi ámit s nem akarja elárulni hajlamát, mig az érette hevülő ifju valamikép bizonyitékát nem adja valódi érzelmeinek. Pedig ő szereti önt; igen, igen és ha szavaimban kételkedik az ifju ur, készíteni fogok számára oly bűvös italt, mely meg fogja győzni arról, hogy nem hazudtam.

— Oh nem bánom, tégy a mit akarsz és ha ő valóban szeret: oly dus ajándékot kapsz,— minővel csak királyok szoktak jutalmazni.

— Van-e valami emlék itt nála kedvesétől, — például virágcsokor? Ha igen — adja át, abból készülnek ama cseppek, miknek bűbájos hatását már oly sokan tapasztalták.

— Igen, ime tárczámban van egy hervadt virágcsokor, egykor keblén viselte, — de én elraboltam; s ezzel a kiszáradt virágokat átnyujtotta.

Ekkor a banya kis olvasztó-tégelyt helyezett az izzó parázs felibe és kevés vizet töltött belé.

A mint a tégely tartalma forrni kezdett, a Pythia bedobá nehány varázsszó kisérete mellett a kezében tartott virágcsokort; mire az edényből nehéz sűrü gőz emelkedett fel.

Pár pillanatig még főni engedé e szerelmi herbatheát, aztán a tégelyt levette a tűzről s miután lehetőleg meghült, — a bizonytalan szinü folyadékot egy üvegcsébe tölté.

— Ime itt a bűvös ital, szólt a helyette cserében átnyujtott erszény tartalmát kiváncsian tapogatva, mely miután gazdag jutalmat látszott igérni: elégülten csusztatá zsebébe s molyolygó arczczal kezdte elbeszélni a varázsszer használata körül teendő illő utasitásokat.

— Ha majd oly válságos perczek lepik meg önt, melyek szivét akarják mintegy meggyilkolni, — kiüritendi ez üvegcse tartalmát. De csakis akkor folyamodjék e cseppekhez, — ha már a látszat határozottan azt bizonyitja, hogy szerelmese mellőzi. Midőn a bűvös ital idegeit átjárja: működni fog a varázs és kedvese elárulandja szive titkát, az ön iránti szerelmét.

Még nehány perczig időzött a megnyugtatott szerelmes ifju, azután búcsut vevén az öreg anyókától, megkönnyebbülten távozott.

A zápor ezalatt megszünt; a megszakadozott felhők fodrai megől, a telt hold élénken hintette szét ezüst sugárait; a tisztult üde levegő balzsamos illatot lehelt.

Arthur a természetnek ez ujjászületését összehasonlitá kedélyhangulatával s ugy találta, hogy most sokkal kellemesebb leend éjjeli kóborlása, mint akkor, midőn kevés idővel előbb a magános erdei lak felkeresésére indult.

Az anyóka pedig az ifju távozása után kioltá a kandallónak már bágyadtan égő tüzét; és az ujonnan kapott erszényt gondosan kebelébe rejtve lefeküdt s azon gondolattal aludt el, hogy milyen könnyen jégre lehet vinni a hiszékeny emberek fiait.

Olvasóink előtt talán különösnek tünik fel, hogy ez öreg asszony oly jól van értesülve Arthur és Jolán szivtitkairól?

Errenézve megsugjuk, hogy leánya már régóta szolgál mint komorna a fiatal özvegy házánál s mint afféle szemfüles szobaczicza, urnőjének minden csinját-binját ismerte, melyek felől mindig hiven referalgatott tudákos anyjának, a ki aztán az igy szerzett házi titkokat ügyesen tudta értékesiteni saját hasznára.

Hja, többet észszel, mint erővel!

II.

A „Fáczán"-hoz czimzett vendéglő ablakai fényben ragyognak s mint megannyi tüzszemek bámulnak ki az éj sötétébe.

Az a szilaj lárma, és olykor-olykor a halkulni kezdő zajból kihallatszó viharos zene élénken hirdetik, hogy a fogadó nagytermében tánczvigalom foly.

Arthur — kit irói néven Szendervölgyinek nevez a „Rozmaringbokor" czimü divatlap, — szintén részt vesz a mulatságban. Ámde ő nem osztozik az örömben, melyet a nagyszámu vendégsereg élvez; — óh mert még nem jelent meg szive királynéja.

Ott ül némán, elvonultan egy ablakfülkében; arcza nyugtalanságot árul el, szemeit merően függeszti a bálteremnek átellenes ajtajára.

A perczek mulnak és ő még sem jő!

Mily kinos állapot ez a várakozás, kivált az oly fülig szerelmes ifjura, mint Arthur, kit még arra is rávitt a szenvedély, hogy felüljön a pegazusra; s kit a forró érzelmek annyira megbabonáztak, hogy kétségbeesésében még az erdei jósnőt is felkereste szivbaja orvoslása végett.

— Éjfél közelg és ő még sem jő! suttogá leverten; talán el is marad!? . . Oh! nem, nem. Jolán megigérte, hogy mindenesetre részt vesz a mai bálban... Tehát csak türelem!..

És hogy türelme kitartóbb legyen, szórakozás után látott, azt pedig e pillanatban csupán lantja szerezheté meg.

Előkeresi csinos jegyzőkönyvét, melyből pár lapot tép ki, s kezébe veszi az ihletett eszméket lehellő irónt; arczára költői lelkesülést idéz, haját felborzolja, aztán ir és néz, néz és ir:

„Az öröm lakába tévedél s azt hinnéd,
A búbánat tova kergetve van innét,
A zenehang csattog, férfi és nő pattog,
A nehéz tölgypadló csakugy reng alattok, —
És én elfordulok tőlük. . . .

Gyönyörben usznak itt a szemek és arczok,—
Sziveken vivatnak győzedelmi harczok.
A csillár bűvfényt szór le a boltozatról . . .
— Álomkép lehet ez
Gondolnád te . . . Én nem . . .
Hiu csillogásban
Festett ál-erényben
Kinált élvek s lopott szerelmi mámorban
Gyönyörködhetsz itten

De ha ő eljönne
Égő tekintete
Megsemmisitené az egész csoportot
Elveszne itt minden . . .
Ketten maradnánk csupán
Jolán és én . . .
S ekkor csak egyetlen
Fény világitana:
Szerelmünk csillaga.“ —

E sorokat bevégezve, — önelégülten futja át phantasiájának legujabb termékét. Szörnyen tetszik. Elolvassa tizszer, huszszor s művét mindinkább dicséri. Ha már más nem méltányolja szerelmes poétánk nyögdécseléseit, — legalább hadd legyen öröme abban, hogy lantját saját maga koszoruzhassa meg.

— Milyen alakja, milyen mértéke van ennek a versnek? szólalt meg most egy hang közvetlen Arthur mellett.

Az ifju felriad merengéséből s zavartan tekint a kérdezőre, ki nem volt más, mint egy csinos ifju gavallér, névleg Ledéri Kálmán, különben pedig Arthurnak barátja.

— Menj te gyöngédtelen! szólt Arthur haragosan és már épen dorgálni akarta barátját, midőn feltárul a terem ajtaja s a belépő angyali tünemény elfeledtet vele Kálmánt, költeményt, alakot, mértéket, mindent, s mitsem törődve tovább lantjával, epedő tekintettel rohan imádotta elé.

— Jolán, ön nagyon kegyetlen! susogta elfogult hangon; mily régen várom.

— A szép özvegy hideg mosolylyal válaszolt; majd büszke méltósággal nyugtatván karját az ifjuéra, — lassan vezetni engedé magát, szemlét tartandó a fényes báli vendégek felett.

Alig tettek nehány lépést, midőn a sürü csoportból egy deli férfi válik ki s egyenesen feléjük igyekszik.

Ledéri Kálmán volt.

— Sietek bemutatni hódolatomat, — szólt Jolánhoz gyönge meghajlással.

— Ah, Ledéri ur! — megelégszem egyszerü üdvözletével is.

— Szavakban ugy, mint tettekben, melyek nagysád magasztalására irányozvák, — nem engedem magamat korlátoltatni.

Gyönge pir futá el e mézes szavakra Jolán bájos arczát, mig szemeit érdekelten pihentette az udvarias ifju alakján. Oh! a nők mindenkor szivesen fogadják a hizelgő bókokat.

Arthur dühös tekintettel nézte végig a merész tolakodót és csak nagy megerőltetésébe került, hogy vissza ne utasitsa a hivatlan szépelgőt, — ki már is nagy szeget ütött fejébe.

— Micsoda táncz következik most? kérdé Jolán Ledéritől.

— Négyes; válaszolt az, majd mohón folytatá: megnyerhetem nagysádat e tánczra?!

— Ő velem igérkezett, — válaszolt Arthur, nem engedve Jolánt szóhoz jutni.

— Ugy vigasztalhatlanul kell visszavonulnom meghiusult reményemmel.

A füzér már alakult és igy Arthur is helyet foglalt tánczosnőjével. Szórakozott volt nagyon; Ledéri mézes-mázos szavait és a Jolán szivélyes modorát ez ifju iránt sehogysem tudta felejteni. A féltékenység kigyója felébredt keblében. Folyvást figyelemmel kisérte vélt vetélytársát, a ki épen szomszédságukban állott.

Ledéri észrevette Arthur őrködését és az valóban aggasztá, mert régen lesi a pillanatot, hogy a szép özvegy közelébe juthasson; de miután a szerelmes poéta éber vigyázata nem engedé czélhoz érni: ingerültsége fokozódott szándéka sikertelensége miatt.

Már csaknem véget ért a táncz, midőn Ledérire nézve az ohajtott percz elérkezni látszott; a férfiaknak ugyanis a hölgyek visszahagyásával át kellett lejteni az ellenoldalra, — Ledéri hátramaradt, óvatosan Jolán mellé férkőzött s gyorsan egy papirszeletet csempészett annak alabástrom ujjai közé.

Arthur, mintha rosz szelleme figyelmeztette volna, hirtelen megfordult s borzadva látá az elkövetett merényt.

Pillanat alatt Jolán elé rohant s durva erőszakkal tépte ki kezéből a levelkét, aztán dult vonásokkal menekült ki a vigadók közül, halomra döntve a ki csak utjába akadt.

Ez esemény általános mozgalmat idézett elő, de nem sokára egy ujabb körülmény még inkább növelé a teremben támadt zürzavart.

Szájról szájra röpült át a hir, hogy Szendervölgyi Arthur megmérgezte magát. Minden arcz kérdőjellé vált s csodálkozással vegyes szánalmát mindenki hallatá.

A mint Jolán tudomást vett a baleseményről, elhalványult; sejtette, mi vezeté a szerencsétlen ifjut e meggondolatlan tettre. Feltámadt benne az önvád s kétségbeesetten vallá be maga előtt, hogy hidegségével ő ölte meg Arthurt. Oh! pedig mennyire szerette őt! de nem akarta elárulni hajlamát, — miután első csalódása után ugy vélte: minden férfi hitszegő, csalfa, ámitó, hazug. — És ime mily szomoruan lett megdöntve, ez alaptalan feltevés!

— Hol, hol van ő!? kiáltá kibontakozva az üldöző gondolatok ijesztő tömkelegéből; hol találom meg Arthurt? sikoltá csaknem eszméletlenül futva, merre a kiváncsi nép tolongott.

— Most vitték szállására, szólalt meg mellette egy hang.

— El, el hozzá, susogá keserü mosolylyal; ha az élőt nem volt szabad meglátogatni, — most talán már nem itél el a világ!...

A szép özvegy bálias öltözetében, fedetlen vállakkal, mitsem törődve a hideg éj csipős szelével — lélektelenül futott Arthur közeli szállására.

A mint elérte szobája küszöbét, összeroskadt. A lelki küzdelem s gyönge idegeinek erejükön tulcsigázása végkép kimeritették.

A zuhanásra felnyilt az ajtó s égő gyertyával megjelent az orvos, ki épen szemléjét végezte Arthur körül. Pillanatot sem vesztve, gyöngéden felemelé az ájult hölgyet s könnyü terhével besietett az ifju magános lakába, hol a pamlagra helyezte s felébresztésén nagy buzgalommal működött.

Alig nyitá fel Jolán szemeit, alig hogy ura lehetett gondolatainak, első kérdése is Arthur volt.

Az orvos még nem is felelhetett, mert az özvegy azonnal felfedezé kérdése tárgyát Arthurt, ki puha fehér ágyában eltorzult arczczal összegörnyedve, oly némán feküdt, mint egy halott.

Elfojtott sikoltással rohant az ágyhoz s az ifju szederjes ajkait, mint tébolyult csókolta össze-vissza. Az orvos hiába igyekezett elvonni onnan, kétségbeesetten karolá át az élettelennek látszó testet. Eskuláp hive látván a hölgy szoros ragaszkodását, — vállvonitva hagyott fel távolitó kisérletével.

Nehány kinos óranegyed után Arthur megmozdult s üvegesült szemeibe felvillant az élet szikrája; görcsös vonásai lassankint eltisztultak arczáról, összeszoritott ajkai visszanyerék előbbi pirosságukat s a fájdalom torzitó bélyege helyett a boldogság érzete sugározta be arczát.

— Ő él! kiáltott Jolán az öröm zabolázatlan hangján; ő él, ő él! ismétlé számtalanszor s még hevesebben forrasztá ajkait az ifju felmelegült ajkaira.

Az orvos hideg nyugalommal nézte e jelenetet; ő már el volt készülve e gyors fordulatra, mert az Arthur által kiüritett üvegcsében, még maradt nehány csepp, melyből megtudta, hogy amaz ital nem volt méreg, hanem valami ártatlan növénynedvből készült kábitó szer. Most tehát, miután annak hatása megszünt és a beteg már teljesen magához tért, semmi szükségét nem látta jelenlétének, annyival is inkább, mert sejtelme oly következményeket jósolt e közös örömből, melyek szerelmesek közt mindig szabadabban szoktak jelentkezni tanuk nélküli magányban. Vette tehát kalapját, aztán elefántcsontos botját s halk lépésekkel, minden bucsuzást mellőzve, — távozott.

— Hol vagyok? tördelé Arthur lassu hangon.

— Kedvesed karjai között.

— Egy nehéz álom fogott el, beszélt az ifju, rendezni akarva kuszált eszméit. Ah! emlékezem; bálban voltam . . . és . . . és . . . hah! egy levél . . . igen, igen . . . és én megittam ama cseppeket, miket az erdei jósnő . . .

Itt hirtelen elhallgatott, nem akará titkát elbeszélni.

— Mennyire megijesztettél! mondá Jolán keserü szemrehányással; oh te valóban megtartád szavadat, midőn egykor visszatorolni igérted ama gyötrelmes perczeket, melyekkel én éltedet állitólag, megmérgeztem volt. E büntetést szigoruan választád; nagyon meglakoltattál gyanakodásomért.

Arthur idegeit sajátságos kéjérzet zsibbasztotta meg e szavakra, s már-már mintegy ellenállhatlan varázs által vonzatva, szakgatottan lihegve, kikel az ágyból, hogy szétterjesztett karjaival a vallomást tevő kedves hölgyet égő szivére szoritsa: midőn egyszer csak megemlékezik az elrabolt papirszeletről, melyet még most is görcsösen tartott remegő ujjai között; erre szemei elhomályosulnak s ajkai a dühtől remegni kezdének.

— Ön ámit, hiteget engem asszonyom! tört ki, ingerülten taszitva el magától Jolánt; szerelmes leveleket fogad el, s mégis csábitani merészel! Ime itt van a bizonyiték; s a corpus delictit vad mosolylyal mutatta fel az áruló özvegy előtt.

— Tartalmát nem ismerem, szólt Jolán ártatlan őszinteséggel.

— Elég ha én ismerem.

— Tehát ön olvasta már?

— Én . . én . . habozott Arthur elpirulva; azaz, hogy tulajdonképen én nem olvastam . . hanem . .

— Mi ez?! ön pálczát tör felettem a nélkül, hogy azt joggal tehetné!?

— Mindenesetre vétek valamit mástól elfogadni, ha már van egy kiválasztott kedves.

— De hiszen Ledéri, mint uj házas, nem oly csapodár, hogy ily korán mellőzve csinos nejét, lepke gyanánt virágról virágra szálljon.

— Ki szereti nejét, nem szépeleg borura-derüre. Ő udvarias, kitapogatta a hölgyek gyöngéit s tudja, hogy a bók, achillesi sarka a szépnemnek. Kegyed is olyan, mint a többi. Elfogadja nemcsak a bókokat, hanem még a szerelmes leveleket is!

— De, hát meg van ön győződve, hogy ama papir, mit oly kegyetlenül facsargat ujjaival nem más, mint szerelmes levél? Előbb olvassa el és csak aztán mondjon itéletet.

Az ifju visszanyervén önuralmát, igen helyesnek találta az utasitást. Kiegyengeté tehát az összemorzsolt papirlapot, s kiváncsian kezdé betüzni az irónnal irt homályos sorokat.

A mint átfutotta szemeivel a veszélyesnek hitt hűtlenségi okmányt, — kiejté kezéből a papirt s szégyenülten borult le Jolán előtt, bünbánó hangon esdekelve bocsánatáért.

— Hogyan, ön nem tépi ezer darabokra e veszedelmes levelet? s engem nem átkoz ki a világból? — Ugyan mi okozhatá e nem várt fordulatot?

— A félreismerés! kiáltá Arthur örömében magán kivül. Most már tisztán látom oktalan tévedésemet, mert a mit öntől elraboltam, nem szerelmes levél volt, — hanem saját költeményem töredéke, mit az ön távolléte alatt fenn a bálban rögtönöztem, s melyet — hihetőleg megjelenésekor elveszitvén — Ledéri talált meg; és alattomban kegyednek kivánt kedveskedni vele, tudván, hogy mily előszeretettel gyüjti ön az én szerény kézirataimat. — Oh! Jolán, Jolán! megbocsáthat-e nekem!?

És Jolán nem volt oly kőszivü, hogy meg ne bocsátotta volna Arthur balgaságát.

Az erdei jósnő jövendölése csakugyan beteljesedett. Arthur boldog emberré lőn.

HAMAR LÁSZLÓ.

CSOKONAI KÖLTEMÉNYEIBÖL.

I.

A LÉLEK HALHATATLANSÁGA.

Lenni? vagy nem lenni? — kérdések kérdése!
Melynek, nehéz, kétes, szép, a megfejtése.
Nagy kérdés, a melyet ha mélyen vizsgálok,
Még több mélységeknek mélyére találok.
Lát és habzik az ész, a szív fél és óhajt,
S bennem a kérdésben forgó lélek sóhajt.
Érzem nemes voltom, érzem gyengeségem,
S reményem béborúl és derűl kétségem;
S mikor a mozgó sárt az égig emelem,
Az isteni lángot egy porba nem lelem.
Csillagok közt hordnak aetheri szárnyaim,
De a sír partjára húznak ón lábaim;
Az ég s a föld között függök utóljára,
Én angyal meg állat, vagy csak por meg pára.

Ha most vagyok, látom, mindég is kell lennem
S ha nem lészek, csapás volt az élet bennem,
És ha el kell múlnom, mi szükség volt élni?
Egy elveszendőnek miért kell remélni?
Azért? hogy ezer baj, bú, betegség között,
Mint egy számkivetett és mint egy üldözött
Vágyakozzam dicsőbb rendelésem felé,
Egy méltóbb országba, s még se menjek belé?
Légyek, hogy szenvedjek? és bánjam létemet?
Reményljek, de ez is gyötörjön engemet?
Így örök semmiség! óhajtlak tégedet,
Vedd vissza méhedbe vexált gyermekedet. —
Boldog! százszor boldog, aki nem született,
Aki nem ízlelte még meg az életet!
De jaj! aki egyszer van és kezdett lenni,
Örök halál annak semmiségbe menni.
Ha nem levék vala, e nagy jót nem tudnám,
S a nem esmért halál karjain aludnám:

De az élet bennem mihelyt szikrát vetett,
Fellobbant a hozzá vonszódó szeretet.

Létel! te mennyország ezer inségbe is,
Nem-létel! te pokol még nem érezve is!
Itt állok virágzó éltem szigetjében,
Egy kőszikla tornyán a hab közepében,
Itt nézem partotok kétes messziségét,
Az én lételemnek folyását vagy végét,
Alattam a chaosz bőgő torkolatja
Az elementumok fogát csattogtatja,
S varázsló bal kezét sárgán nyújtván felém,
„Elveszel!“ így ordít, s réműlést önt belém.
De kárpitja alól a kék reménységnek
A testvér csillagok mosolyogva égnek,
Bíztatván hogy mennyből szállt belém a lélek,
S ha elvész is e test, jobb részemmel élek.

Oh, édes érzési az örök lételnek,
Melyek vígasztalnak s erőmbe nevelnek,
A halhatatlanság kezdeti már ezek,
A miket most bennem gondolok s érezek!
És te, ki így érzed tulajdon lételed,
Ki önnön erődet vizsgálod, képzeled;
Te ki esmérni tudsz sok ezer dolgokat,
Azoknak formáját, számát, nagyságokat.
Ki itélni is mersz, te kinek nem elég
Ez a megteremtett levegő, víz, föld, ég,
Hanem magad körül építsz új világot,
Majmolván a munkás mindenhatóságot;
Te, ki által mozgok, növök és dolgozok,
Eszmélek, itélek, vágyok, gondolkozok,
Örvendek, búsúlok, reménylek és félek,
Te csuda valóság, belém szállott lélek;
Te igazgatója e pormachinának,
Teremtett istene e kis planétának,
Szállj magadba, nézd meg ön természetedet:
Meríts erőt abból s fejtsd meg lételedet.

II.

SZERELMES KIVÁNSÁG.

Mint a szőllő kebeléhez
Szorítja támaszait,
Vagy a bús szilfa mellyéhez
A borostyán ágait;

Mint hív galambok egymással
Egygyé olvadt csókjain
Félig alélva portyásznak
Egymás hív ajakain:

Oh ha úgy ölelhetnélek
Én téged s te engemet,
Ha úgy szorítná, mig élek,
Hív szived hív szivemet;

Ha csókjaiddal csókjaim
Úgy egyesülhetnének,
S ajakidról ajakaim
Örökké függhetnének:

Az istenek szálájában
Úgy megvetném a nektárt,
A menny ambrosiájában
Úgy én nem tennék sok kárt.

Hosszas csókjaink folytában
Örömmel alélnék el,
S szádból e boldog órában
Édes halált szívnék fel.

Jövel, oh jövel, haljunk meg!
Már megy lelkem kifelé:
A halálban se váljunk meg,
Siess karjaim közé.

A mely kéz hív hamvainkat
Egymástól elszakasztja,
Bontván csendes álmainkat,
Oh, átkozott légyen a!

A myrtusok hűs boltjában
Hol elhúnyni találunk,
Egy zöld sírhalom magában
Jegyezze hív halálunk.

Lelkeink pedig menjenek
Egyesült lehellettel,
Csókok közt emelkedjenek
A boldog egekbe fel,

Ama szerencsés mezőkre,
Hol örök élet hever,
Hol a mennyei tetőkre
Zúzt a bús tél nem kever;

A melynek zöld határjára
Halhatatlan tavasz néz,
S örök fényt fest hűs aljára
Ama mindenható kéz;

Hol a fák szebben virítnak
S a szellők fuvallási
Tisztábbak, s jobban ujítnak
A folyók mormolási;

A hol a nedves szemekről
A bús könyek lehullnak,
A hol a vérzett szivekről
A fájdalmak elmúlnak;

A hol a hív szeretőket
Örök lánczok kerítik,
S egymással szerelmek őket
Örökre egyesítik;

A hol Phaon bús Sapphóját
Megöleli végtére,
És Petrarcha hív Lauráját
Forrón nyomja szívére;

A hol kevesebb bánattal
Néz Abelard hívére,
Heloízt jobb foganattal
Tanítja szerelmére.

Oh égi örömérzések! —
Nézd az ég már nyílva vár:
Jer haljunk meg! én nem kések —
Oh bár csak ott volnánk már!

Egy fejedelemnő, ki a férfiakon is túltett.

Történeti karczolatok Erzsébet angol királynő jelleméhez.

Vannak a történeti múltnak jellemalakjai, melyek nagyszerüségök vagy sajátosságuknál fogva a késő ivadék művelt fiai s leányai előtt is igen érdekesek lehetnek.

Ilyen VIII. Henrik angol király leánya, Erzsébet is, a ki nő létére sok tekintetben a férfiakon is túltett.

A történeti följegyzések sokat beszélnek róla; a korabeli fejedelmek, diplomaták, államférfiak s egyéb kitünőségek emlékiratai telvék egyes tényecskék megörökitésével, melyek igen eleven szinben állitják elő őt nyilvános, mint magán életében.

Nem lesz talán fölösleges a kevésbé ismertek közül nehányat fölemliteni e ritka fejedelmi hölgyalak jellemvonásainak élénkebb szinezése s hivebb találása végett.

Lássuk.

Erzsébet a dicsvágyó s rajongó Gardiner püspök, Mária királysága mindenható kanczellárjának tanácsára, egy összeesküvésben való részvételnek ürügye alatt, protestans hitelveiért a Towerbe záratott. Azonban sógora, II. Fülöp közbenjárására csakhamar kiszabadult. Most azt tanácsolták neki, hogy keljen egybe a savoyai herczeggel. Erzsébet már ekkor mély belátásának adja jelét, midőn felismeri ellenei cselekményeinek s iránta való szándékainak titkos rugóit, mely az ő elüttetését koronájától czélzá, s evégből eltávolittatását Angolhonból. Nem fogadja el a házassági ajánlatot, s igy eszélyesen kikerüli a számára készitett, de roszul palástolt számüzetést.

Föl volt már szerelve s állitva az angol hadsereg, II. Fülöp spanyol király „győzhetlen hajóhad"-a ellen minden pillanatban a sík tengerre szállni kész, midőn megjelent Erzsébet is a tellebury-i táborban, s ritka lélekéberséggel egy nőfejedelemnél bámulatos akaratelhatározással a következő emlékezetes szavakat intézi a hadsereghez: „Én magam foglak titeket az ellenségre vezetni; karom ugyan gyönge női kar, de keblemben királyi lelket érzek, mi több, angol király lelkét; én kész vagyok inkább elveszni az ütközetben, mintsem túlélni népem romlását és rabszolgaságra való jutását."

IV. Henrik franczia király, nemzetének finom ildomát egészen mellőzve nyilatkozott több izben azon viszonyról, melynek szálai Erzsébetet Essex grófhoz füzék. Ez udvariatlanság miatt haragra lobbant a királynő, oly tartalmu levelet irt a franczia királynak, mely határozott hangon utasitja vissza az ildomtalanságot, melynek kitörése elől a királynő követének Párizsból rögtön menekülnie kell vala.

V. Sixtus pápa Erzsébetet azon három személy közé sorozta, kik szerinte egyedül méltók az uralkodásra. E három személy tehát: V. Sixtus, IV. Henrik és Erzsébet. V. Sixtus Erzsébetet „un gran cervello di principessa", vagyis: nagy uralkodói tehetségekkel biró fejedelemnőnek nevezé. Ugyancsak V. Sixtus igy nyilatkozik róla: „Erzsébet megérdemelte volna, hogy férfi legyen. Ha pedig mint nőt én elveszem, Európa Nagy Sándorokkal lesz elárasztva."

Midőn Erzsébet a németalföldieknek segitségére készült, II. Fülöp következőleg inti őt meg, illetőleg igyekszik visszatartani a hadviseléstől:

„Tu vero ne pergas bello deffendere Belgas.
Quæ dracus eripuit, nunc restituatur opportet:
Quas pater evertit, jubeo te condere cellas:
Religio papæ fac restituatur ad ungvem!"

E kihivó figyelmeztetésre fölingerült Erzsébet s föltünő elmésséggel szintén latinul igyen válaszol:

„Ad Græcas, bone rex, fient mandata calendas." *)

De elméncz megjegyzéseinek egyikét még elmésebbel, találóbbal vágta vissza egy koldus. Midőn ugyanis egykor fényes kiséretével a sz. Pál templomba ment, az ajtó előtti koldusok egyike alamizsnát kért tőle. Nem vigasztalja meg könyöradománynyal a szegényt, hanem környezete felé fordulva, következő megjegyzést teszi: „Pauper ubique jacet." A latinul szintén tudó koldus e megjegyzésre igy válaszolt:

„In thalamis, regina, hac nocte jacerem;
Si foret hoc verum: pauper ubique jacet." **)

A „Cataloque des Rois et des nobles d' Angleterre qui out été auteurs" szerzője ugy emlékezik róla, mint Angolhon egyik irónőjéről, kinek keblét a hivatás szentségének érzete hevité. A legelső angol ujság, az „Englisch Mercury" alatta keletkezett, általa fejedelmileg pártoltatott, hogy népét komoly szellemi törekvésekre lelkesitse. Tanodákat emeltetett, s az irodalmat, bármily irányban nyilvánult is az, hőn pártolta. Az ő uralkodása alatt ragyogtak fel a lánglelkü Shakespeare és Verulami szellemvilágai. A nyelvet önmaga is a művelt irály szabályai szerint kezelé a kötött ugy, mint a kötetlen beszédben. Az angol, franczia s olasz nyelven kivül a latin s görög nyelvnek is alapos ismeretével rendelkezett. Nagy szabatossággal ültette át honi irodalmának terményei közé Euripides, Isocrates s Horácz remek műveit, Platót pedig commentálta. Kész volt latin vagy görög nyelven nyomban, rögtönözve bármire is elmeéllel válaszolni. Ezeken kivül még hőkeblü barátnéja volt a szépmüvészetek sziveket vidámitó szende leányainak, Terpsichore és Euterpének.

Igen fogékony volt a bókok iránt. Nagyon kedvére esett, ha környezete, vagy bárki is,

*) E két latin vers magyarját egy kis történeti magyarázatban adhatjuk leghivebben. II. Fülöp spanyol király, egyszersmind Német-alföldnek is ura volt. Korlátlan hatalmának biztositása végett csak a katholikusokat pártolta, protestans alattvalóit pedig elnyomá. Ezek Erzsébetet hivták segitségül, kinek készülődéseiről értesülvén II. Fülöp, „föntebbi latin versben fenyegetőleg azt izeni, hogy ne jöjön a belgák fegyveres védelmére, inkább állitsa helyre birodalmában a pápai religiót, melyet atyja, VIII. Henrik az anglikán vallás megalapitásával nagyrészt eltörült. Erre adja azután Erzsébet a föntebbi sajátos latin szólamu választ, melynek a magyarban az „elhegedülte azt Sz. Dávid", vagy az „abból ugyan nem lesz semmi!" kifejezés felel meg.

**) ‚A szegény mindenütt elfekszik.' „Királyi ágyadban nyugodnám az éjjel királynő! ha igaz lenne az, hogy a szegény mindenütt elfekszik."

hiuságának tömjént gyújtott. Jellemének ez árnyait, miket különben női volta megbocsát, mutatják a következő tények.

Veriken, a hollandi követ, legelőször tevén nála tisztelgő udvarlását, e szavakkal adott kifejezést hódolatának: „Már rég vágyódtam felséges királynő! megtenni e messze utat, hogy felségedet szinről szinre láthassam, ki szépség és bölcseség tekintetében a világ minden fejedelmét felülmulja.“ Erzsébet ekkor 67 éves s tudvalevőleg szép még fiatal korában sem volt, mégis elfogadta e dagályos bókot.

Elfogadta ezt a másikat is. Mint tudva van, Stuart Mária nem alaptalan jogigényeket formált az angol trónra. Erzsébet tehát egykor fenyegetőleg azt mondá Mária követének, hogy férjhez fog menni; mire a követ neki ezt válaszolta: „Meg vagyok győződve felséges asszonyom, hogy csak nagy kényszer alapján tenné e lépést, mert nem ismeretlen fölséged előtt, hogy férjhez menetének esetében királyné lenne, holott jelenleg királynő ugyan, de egyszersmind király is.“

Stuart Mária igen szépen tudott zongorázni. Erről s a közvéleménynek efelőli magasztaló nyilatkozatáról értesülvén Erzsébet, lakosztályát Stuart Mária követe lakosztályának szomszédságába tétété át. Nyitott ajtók mellett zongorához ül és játszik. Az ajtó előtt sétálgató követet figyelmessé teszi a termek belsejéből kihangzó bájos zene. Bemegy. A királynő kezdetben ugy szinleli magát, mintha észre se vette volna jelenlétét. De nehány percz mulva a követ felé forditván arczát, ily kérdést intéz hozzá: „Nos hát? urnőd tud-e ily bájteljesen játszani!?“ Enyire féltékeny volt saját szellemi tökélyének szebb tulajdonaira.

Takarékossága, késő éveiben fösvénységgé fajult, mely képes volt sajátmagától megtagadni bármit is, miben különben kedve telendett. Egy házaló zsidó fejedelmi ékü gyöngysort kinált a királynőnek megvétel végett. Erzsébetnek igen megtetszett a gyönyörü ékszer, de a mesés árt, minek különben tökéletesen megfelelt a gyöngy értéke, egyátalában nem volt hajlandó megadni. Alkuba bocsátkozott, de annyira lenyűgözé vágyát a fösvénység rút szenvedélye, hogy a zsidó előbb-utóbb ott hagyá őt e szavak kiséretében: „Ha felséged meg nem adja a becsárt, találok én itt, vagy kültartományban vevőt, ki többet is fog értte adni.“ És elszalasztotta a gyöngyárust.

Az angol mindig büszke volt kitünőbb uralkodóira. Jelen esetben sem engedé a hagyományos büszkeség a világhirü királynőt egy házaló zsidó által a fösvénység vádjában elmarasztaltatni. Gresham Tamás, dúsgazdag kereskedő még mesésebb áron vásárolta meg a gyöngyöt, s azután magához hivatván ebédre a zsidót, a lucullusi lakmározás élményei között mozsárban törette meg a drága gyöngyöt, s legkitünőbb borával tölt serlegébe töltetvén porszemeit, a zsidóval megitatta, azon megjegyzés kiséretében, hogy a királynő nem fösvénységből bocsátotta ki kezéből az ékszert, hanem mivel talán nem tetszett neki.

Essex gróf, az ismeretes kegyencz kivégeztetése után, tehát már későn, megtudta Erzsébet, hogy a gróf kegyelemkérését csupán az irigység nem engedte trónja zsámolyához jutni. E miatt a nehéz bú-kinzó gyötrelme szállott szivére. Ez, s annak tudata, hogy legközelebbi környezete s bizalmas tanácsadója, az ifjabb Burleigh Cecil a skót királylyal titkos összeköttetésbe lépett, s hogy népének szeretete Essex kivégeztetése óta iránta mindinkább hidegül, annyira megkeseritette utólsó éveit, hogy napokat s éjeket töltött el könyzápor és zokogások között

vánkosain, mignem a halál 70 éves korában, 1603-ban, márcz. 24-kén bánatának véget vetett. Halálával sirba vitte a Tudor-dynastiát is, mely 118 évig uralkodott az első rangu állammá emelt Angolországban.

Azon szavai, melyeket az államügyekben kevéssel halála előtt mondott, az akaratosság s nagyság ritka vegyületét mutatják ugy, amint az, az enyészet perczében magát jellemzi.

A győzhetlen hajóhad leverője, Howard főtengernagy, most már Nothingam gróf, Egarton a pecsétőr, és Cecil Róbert, az államtitkár állottak ágyánál. Howard a trónutód felől bátorkodott kérdést koczkáztatni. Hevesen kiáltott föl erre a beteg: „Én nem akarok semmi hitványt utódomnak, ki lehetne az más, mint király!?“ Az államtitkár kérte őt, hogy világosabban fejezze ki magát. „Utódomnak királynak kell lenni, — hörgé — és ki lehetne az más, mint a mi skót rokonunk? De hagyjatok békét!“...

Pár percznyi szünet áll be, melynek elmulása után a királynőnek még egyszer megnyilnak ajkai, e szavakat hörögvén föl melléből: „Minden kincsemet egyetlen perczért!“— s élettelenül hanyatlott vissza feje vánkosai közé.

S igy halálos ágyán kiengesztelni látszott Stuart Mária véres árnyát; igy tanusitja, bár szólni már alig képes, az államügyekben az önmegtagadásnak azon fáradsággal szerzett erejét, mely az ő jellemképét minden uralkodónők felé állitja, sőt nem csekély számu hibáinak daczára, sok férfiuén is túlteszi.

KÁROLY GY. HUGÓ.

Csokonai vitéz Mihály.

I.

Örök tusáknak izzó tüze forr
A végtelen természet kebelén . .
Az ősvilág teremtetésekor
Megindult munka foly az Ur kezén!

Az átalakulás, átváltozás
Müvelete halad szünetlenül;
Lehull a szép alakról a varázs,
S a ferde testre bájló kellem ül!

Hideg s meleg, rohamra ví csatát
Egymással, mint dühös ellenfelek;
S a harcz testvériséggé olvad át,
Mit az egyenlőség oszt meg velek.

Csatára kelnek a bősz elemek,
A nagy világnak alkatrészei;
A nyers erők ellen a szellemek
Mind sorba állanak, megküzdeni!

Az eszmeharcz, ez ádáz küzdelem,
Világraszóló változásokat
Idéz elő; a szent joggyőzelem
Reménye milljókkal fegyvert fogat.

Erény, szabadság fényes dicsköre
Van festve a zászlóra, mely alatt
A lelkesült emberiség zöme
A czél fölé büszkén, bátran halad.

De mennyi kín, és mennyi szenvedés
Jut a küzdőknek osztályrészeül?
A sors veszélyre uj veszélyt tetéz,
Mig a kivánt diadal sikerül!

Királyi pálcza hever ott, s emitt
Koldusbot, — mit a nyomor vezete —;
Fényt s árnyat, ím, egyiránt tönkrevitt
Az iszonyu harczok hevülete...

Pihegve nézi a szörnyü tusát,
Az istenségnek e csodamüvét,
Az Idő; ezer gondolat fut át
Lelkén; s megrázza hosszu üstökét;

Emésztő gondok veritéke ül
Bus homlokára; nyugta nincs sehogy;
Szelíd őrjöngés lázától hevül;
Naponta vénül; majd ifjodva fogy...

E zűrzavar, e tarka egyveleg:
A nagyvilág — örökös változás —,
Hol a kezdet a végtelenbe megy,
S a multnak sirt a jelen maga ás!

Hol árnyat üldöz a fény sebtiben,
S az árny mégis hün a fényhez tapad;
Hol a vidám nap rezgő fényiben
Jelezve van vihar — vésztámadat!

Hol a becsület és jellem mögött
Gonoszság, ármány raknak fészkeket;
A hol szerencsétlenségek fölött
Káröröm önt krokodilkönyeket;

Hol mult s jövő egy ponton összeér;
Hol a magasság s mélység egybeforr;
Hol élet és halál sorsot cserél;
Hol érintkeznek: a menny és pokol!

Ez ellentétben öszhang hogy' lehet?
Van-é egység ezen erők között?
Elérhető-e a nagy czél, melyet
A nagyvilághoz istenünk kötött?

Sötétség s fény, hideggel a meleg,
A tűz a vizzel, jóval a gonosz,
Vidámság s bú, derű és förgeteg: —
Lehet-e czélban egy és azonos?

Korona s vérpad, a bün és erény,
A crésusi kincs s írusi nyomor,
A gyémánt rend hiuknak kebelén,
S a seb, miből patakként vér omol;

Gyülölet, ármány, részvét s szeretet,
A szépség mellett annyi vázalak,
Magasra szárnyaló lélek megett
Önérzék nélkül hitvány földsalak: —

E millió különböző alak,
Ez egymást vonzó s űző elemek —
Miket az idő szárnyaira rak,
Hogy annál gyorsabb forgást vegyenek: —

Hogyan müködnek össze? Van-e lény,
Ki e nagy kérdést jól megfejtené?
Halandónak bizonynyal nagy merény:
Kutatni a titkot, mi istené! . . .

II.

De van halandó mégis, ki merész
Az égbe nézni sasszemeivel,
S, — segitve lelkét égi ihletés —
A szent tudásfáról titkot les el.

Kinek figyelme, gondja nem tapad
Csupán e g y e s tárgyakhoz merevül:
Az életszerves összvilág-anyag,
Szeme elé, mint m ű e g é s z kerül.

Magasság és mélység tömkelegén —
Hol a szemnek sötét zűr szab határt —
A szent bokornak égő tüzeként —
Lángesze gyorsan, könnyedén hat át!

Leszáll a tenger mély aknáiba, —
Tudván, hogy ott az a sok drága gyöngy,
Mit a keservében bugó csiga
Könyűiből fájdalom lángja önt.

S a tenger mélyiről vett kincseket
A földszinén készséggel hinti szét,
Hogy a nemes magot, mit ő vetett,
Használja az egész emberiség.

Majd égbe tör, s a napból lopva fényt,
A tenger mélyire bocsátja azt, —
Világossággal igy köti a két
Végpontot össze: a mélyt és magast!

Ki ellesi a szívek titkait,
Erényt és bünt kifürkész egyiránt;
Megszégyeníti a gyilkos Kaint,
S Socratessel tanít erkölcsirányt!

Szavára, mozgásnak indul a por;
Csirákat hajt a sivár földsalak;
A porban majd az érzés harcza forr;
S az öntudat lassanként szárnyra kap.

A „lenni vagy nem lenni“ gondolat
Születik benne, s perczről-perczre nő,
Erősödik, majd élethangot ad,
S világ elé mint izmos eszme jő.

Területet fog mint szellemvilág;
Határit, isten lelkéből eredt
Teremtő-szikra fénye lengi át; —
E szikra és a költő lelke: egy!

Dal zendül; a költőnek lantja peng,
Mit a szép-öszhang érzéke vezet...
Az Ur örömmel igy szól odafent:
„A költő, im, megértett engemet!“ —

A sok különböző szin elvegyűl;
Az ellentétek egybeforranak;
És testvéri csókokban egyesül
A szép és a rút, — szellem és anyag!;

Megénekel a költő bünt, erényt,
Örömnek, búnak hangot ad dala:
Hogy igy a jó és szép nyervén fölényt,
Annál dicsőbb legyen diadala!;

Az éj komor sötétsége mögött, —
Mi szemre és lélekre leverő —
Uj éltet rejtő fényözön között
A hajnal szende pirja tör elő;

A költő büszkén, bátran hirdeti,
Hogy az örök-szép törvénye szerint,
A szellem durva burkát elveti,
S a szent igazság visszatér megint;

Gonoszra, rútra üdv hogy nem derül,
S kivész a mag is, mely még bennök él;
A természetnek czélja egyedül:
A szép felé irányuló tökély!....

Az ellentétek egységtengelyén
Ott látva a bölcs Alkotót magát:
— A szép-öszhangot törvénynyé tevén —,
Igy oldja meg a költő a talányt.

III.

Im él Csokonai Vitéz Mihály!
Körünkben ő ismét megjelene.
Világdicsőség fénysugárinál
Lett halhatatlanná nagy szelleme!

Kezében dalra készen áll a lant;
Arczán szent ihlet sugára ragyog;
Költői ere eszméktől dagad;
Dallá olvadnak a gondolatok.

Imé, mozgásnak indul már a húr,
Zendül a méla szerelem dala!
A szív gyönyörre — fájdalomra gyúl;
Csordultig telik a kéj pohara!

Mező, virág, liget, hegy és halom,
Tavasz, nyár, ősz, tél, szellő és madár
Megszólal és beszél mind a dalon! —
S a viszhang mégis csak Lillára jár!

A szende hajnal, a nap s csillagok
Csodás szépségét hirdeti a dal;
De — fényök bármily bájosan ragyog —
Felettök Lilláé a diadal!

Ha a búbánat hangja vesz erőt,
S tövisek sértik a fájó kebelt,
Fel-felviditja a bús lantverőt:
Ha Lilla rá egy tekintetet ejt!

Örök szerelmet esküszik az ajk,
Örök szerelmet érez a kebel,
Örök szerelmét hirdeti a lant, —
Mely földre sujt ma, holnap fölemel!...

A lanton íme, változik a hang;
Az andalgást mosolygás váltja fel;
Az ész szikrákat szór fent és alant, —
Gyujtók e szikrák, s égetők, ha kell!

Az élcz, a guny fulánkja csípve szúr,
Kaczajjá válik a mosoly, ha kell;
Az álérdemre szégyen köve hull;
S a szűz erény merészen szárnyra kel!

Bigott előitélet, büszke gőg
Leeresztik meredt fejeiket;
A lant hatalma vesz rajtok erőt,
Villámokat szór mindenik ideg!...

De költő rózsaágyon nem pihen;
Nyugalmát a sors megirígyeli;
Diszes koszoruja gyürűiben
A rózsa is tövisekkel teli.

A szép, az eszmény után epedő
Kebellel ellentét a külvilág;
A szellem ellen küzdő nyers erő,
Emelkedésében, megannyi gát!

Óh hányszor éri durva bántalom,
Hogy érzékeny szive majd megreped!
És futnia kell, s messzetájakon
Bolyongva vinni a fájérzetet!

Csupán a lanttól nyer vigasztalást,
Midőn dalába önti bánatát;
Csak ihlett lelke a védő palást,
Melyen a sors hatalma nem hat át!...

Igy üldözé a sors Csokonait!
Keservét hallá az egész haza;
Midőn alig birá fájdalmait:
Öröme volt, csak lantja panasza!

Egész világ fájdalmát hordozá
Szivén, midőn csel, ármány üldözé;
De sorsát gyáván meg nem átkozá:
Pihenni járt be a muzsák közé!

Magasra szárnyaló lelkét soha
Nélkülözés, nyomor meg nem töré;
A sors hiába volt oly mostoha:
Dicsőség fűződött feje köré!

Im ég a tűz ma is szemeiben;
Tekintetében él nagy szelleme;
Varázslantján a húr meg nem pihen....
Fülünkbe mintha dala zengene!

Nem látszik-é, hogy égi fény derül
Amott az élet sötét tengerén?
És a hajón, mely már-már elmerül,
Nem e kiáltás hangzik-e: Reméný!?

Ugy-é halljuk, hogy a Viszhang felel
S segélyre siet mint gondviselés:
Megkönnyebbűl a küzködő kebel,
S életre kél, ki majd tengerbe vész! —

E hang varázsereje járja át
Csokonai lantján a húrokat!
Szent áhitattal hallgatjuk dalát,
Mely megrázkódtatja a sírokat!

Oh drága dalnokunk, te a jövőt
Láttad: mi vár ránk, ha nem ébredünk;
Ha nyelvünk nem nyer bátor úttörőt:
Rövid időn elsatnyul nemzetünk!

Te megtaláltad: merre visz az út
A palotába és a nép közé;
Dalaid által a szegényt, az úrt
Oda gyüjtéd anyanyelvünk köré!

A nagy sötétben fáklyát vitt kezed,
És fenlobogtatád vitézileg. —
Boldog, kit ily dicső szellem vezet,
S ki az ihlett jóst jókor érti meg! —

Szólottál szivhez, észhez egyiránt
Az édes anyanyelv igéivel;
Teremtél szép eredeti irályt
A zengzetesség kellemeivel!

Dalodra végre a főur hajolt;
Felolvasztád szivében a jeget;
Ha titkolá is, a lant foglya volt,
S megmozdult benne a honszeretet!

A hármashegy, az ékes Ádria
Eszméidet büszkén hangoztaták;
S mint a nemzeti öntudat nyila
Metszék dalaid szíven a hazát!

A honfiélet ádáz mezején
Virány volt nagyszerü költészeted,
Melyen — erős lélegzetet vevén —
A honszerelem megpihenhetett.

A fényt, a szépet megsokalta lenn —
Hogy ifju élted elvevé — a sors?...
Mivé lesz a föld, és mivé a menny,
Ha az ég tőlünk csillagokat orz!?!...

Kora sirodból — hogyha teheté,
A nemzet még körmével is kiás:
Irodalmunk hirét hadd emelé
Hősköltemény ed az Árpádiás!

De földtől, égtől visszakérte őt
A honfi és a müvész ősjogon:
Ragyogva tünt fel szemeink előtt
Költőnk, kinek lelke éggel rokon.

A remek szobor szemeink előtt
Büszkén hirdeti a feltámadást,
Az elismerés szent nemtője szőtt
Nefelejtsből reá örök varázst!

Körötte lég, tájék oly ismerős!
A multnál mégis üdébb a jelen . . .
Egy eltünt század harczai erős
Nyomokat vágtak a természeten!

Virúl a rózsa ékessége, mint
Virult a költő kis laka körül,
De a rózsának most tövise nincs:
Vidám a kert, a lantosnak örül!

Örül a nép ma is, mint egykoron,
Fogékony a költő dalaira!
De most szívét kitárja mint rokon,
S virágot szór a lant hurjaira!

Mi szép fordúlat, mi szép a jelen!
Im minden arczon az elismerés
Engesztelésül önként megjelen!
És minden ajk hő üdvözlésre kész!

És a költő arczán is ott ragyog
Vigasz gyanánt a megelégedés!
Tekintete a vidám alakok
Felett örömben elmerengve néz!

Vitéz emléke: uj Memnonszobor;
Az eszményi szépnek öszhangja az!
Melyben vidámmal vegyül a komoly,
S zenévé olvad öröm és panasz!

Hevülve a részvét sugárinál
Lesz az örökszépzene kutfeje,
Lelkesedést nyer hangjainál
Árpádnak nagyra hívott nemzete.

Ha majd e bűvös hangok ereje
Keresztüljárja a velőt s a vért, —
Ha majd oszlik a nemzet szendere
S az örvényből virúló partra ért;

Ha majd lehull a czifra rabiga,
S szabadság, jólét fészke lesz hazánk, —
Miért elvérze a hon sok fia,
S miért oly rég s annyit imádkozánk: —

Kard és lant oh hadd függjön egy szegen,
Babérkoszoruk ivei alatt;
S ha kell szolgálatot együtt tegyen:
Mig el nem jő a kivánt viradat. . . .

A koszorun, Csokonai neve
Ott fog ragyogni örök fény között,
S az égi üdvben osztozik vele:
A ki lantjára koszorut kötött.

OLÁH KÁROLY.

TARTALOM.

Lap.
Csokonai Vitéz Mihály emlékszobráról 1
Az első női lap hazánkban és Csokonai. Károly Gy. H. 3
A franczia nemzethez. Balogh Zoltán 10
Mulatság a romok közt. Tóvölgyi Titusz. 12
Csokonai lak- és halálozási helye. 14
Csokonai és Pálóczi Horváth Ádám. Szana Tamás. 17
Magányban. Udvardy Géza. 21
A gyujtogató. Ábray Károly. 22
Miczbánné. Illyés Bálint. 35
A magyar Anákreon. Szatmári Károly. 38
Az elveszett kamélia. Hamar László. 42
Nagy Imre hagyományaiból:
I. Bölcsődal. 49
II. A király. 50
Éva. Szabó Antal. 52
Mikes keserve Rákóczy sirján. Illyés Bálint. 63
Csokonai siremléke. 65
A küzdelem nehéz vala. Szántay Aladár. 69
A bűvös ital. Hamar László. 71
Csokonai költeményeiből:
I. A lélek halhatatlansága. 79
II. Szerelmes kivánság. 80
Egy fejedelemnő, a ki a férfiakon is túltett. Károly Gy. H. 83
Csokonai Vitéz Mihály. Oláh Károly. 87

PH
3213
C8Z68

Hamar, László
Csokonai emlény

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY